337

OSZK

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

SZÉPIRODALMI KÖNYVTÁR
A «MŰBARÁTOK KÖRE» VÉDNÖKSÉGE ALATT
VIII

ANATÓLIAI KÉPEK

IRTA

DR. KÚNOS IGNÁCZ

EREDETI KÉPEKKEL

BUDAPEST
A «SZÉPIRODALMI KÖNYVTÁR» KIADÓHIVATALA
1891

A «Műbarátok Köre» védnöksége alatt álló

SZÉPIRODALMI KÖNYVTÁR

MAGYAR IRODALOMTERJESZTŐ VÁLLALAT

SZABÁLYZATA.

1. Minden egyes megrendelő tagjául tekintetik a „Szépirodalmi könyvtár" című magyar irodalomterjesztő vállalatnak.

2. Minden tag, irodalom-pártolásának elismeréseül, remek díszoklevelet kap, mely minden magyar háznak büszkeségét fogja képezni.

3. Évi díj 10 frt.

4. Az évi díjért minden tagnak évenkint legalább 12 kötet eredeti magyar mű küldetik, melyek csakis a „Szépirodalmi könyvtár"-ban jelennek meg.

5. Kétezren felül jelentkező minden újabb 1000 tag után évenként hét kötettel több fog a megrendelőknek megküldetni, ugy, hogy 10 forint évi díjért esetleg 15—20 kötet kerül kiadásra.

6. Minél több tag lesz, annál több kötet jelenik meg ugyanazon díjért.

7. Ezen kötetek egyenkint nem kaphatók.

8. A tagsági kötelezettség csak három évig tart, mely idő alatt a tagok csekély fizetésért egy gazdag tartalmú magyar szépirodalmi könyvtár birtokába jutnak.

9. A vállalat vezetésével Fekete József szerkesztő van megbizva, egy tizenkét tagból álló biráló-bizottság közreműködése mellett. E bizottság elnöke gróf Csáky Albinné, tagjai: Beniczkyné B. Lenke, Fraknói Vilmos püspök, Váradi Antal, dr. Silberstein Ötvös Adolf, Szana Tamás, Ambrus Zoltán, Wohl Janka, dr. Kenedi Géza, Bartók Lajos, Hevesi József, Ábrányi Emil, Rákosi Viktor.

10. Az évi díjak egyszerre vagy félévenkint fizetendők, legczélszerűbben postán a következő czím alatt:

„Szépirodalmi könyvtár" Budapest, VII., Dohány-utcza 12. szám.

ANATÓLIAI KÉPEK.

IRTA

DR. KÚNOS IGNÁCZ.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

BUDAPEST,
A »SZÉPIRODALMI KÖNYVTÁR« KIADÓHIVATALA.
1891.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

1-816/I.8
R 2
R 1965
M.III.8

BUDAPEST, 1890. ROZSA K. ÉS NEJE KÖNYVNYOMDAJA.

ELŐSZÓ.

Nehány szóval akarnám bevezetni Anatóliai képeimet, a kisázsiai török népéletnek egy-két vázlatos rajzát. Vajon minő az anyag, a mit feldolgoztam, és merre van a hazája. Három ízben rándultam le Konstántinápolyból Kisázsiába. Először 1885-ben *Brussza* havas Olimpusa mögé, a rákövetkező esztendőben *Szmirna* és *Ajdin* vidéke felé, és végül ennek az esztendőnek a tavaszán *Angora* síkságára, az épülő új vonal mentén. Nyelvészeti és néprajzi tanulmányút volt valamennyije. Öt éven át tartózkodtam a törökök közt és első sorban a M. Tud. Akadémia volt az, mely erkölcsileg és anyagilag hathatósabban támogatott. Fő területem Konstantinápoly és a klasszikus Anatóliának az a nagy darabja, mely a Mármara tenger hullámaihoz símul. Célomnak azt tűztem ki, hogy a török népnyelvhez s különböző nyelvjárásaihoz, és e nyelvjárásokban nyilatkozó szellemi élethez adalékokat szerezzek. Nyelvükön kivül a költészetüket is el akartam lesni. Nemcsak a beszédjük érdekelt, hanem a gondolkozásuk is; és mialatt a külső életüket figyeltem meg, bepillanthattam a benső életük világába.

Ime egy-két részlet a jegyzeteimből, egy kis darab Anatólia. Nehány képet válogattam ezuttal össze, megannyiját a türkmenek életéből, néprajzi és költészeti világukból, különbözőképen csoportosítva. Az anyagot a két első utazásomból merítettem hozzá, az 1885- és 86-iki évekből. Inkább külsőnek mondható szokásaik mellé szellemi életük egyébb nyilvánulásait is odaillesztettem és lehetőleg úgy válogattam őket össze, hogy a költői csoportok valamennyijének helye legyen benne. Egy kis böngészet a kisázsiai török szépirodalom tágas mezejéről. Négysoros kis gondolataik a lira kertjében termettek, népkönyveik és mondáik az elbeszélő költészet nőtevényei, és a drámai életből fakadoztak azok a primitiv bábjátékok is, melyekből színpaddal biró körszínház fejlődött. Igy kerültek e könyvbe a négysor-dalok, akár egy-egy szerelmi gondolat, és énekeikben a zejbek legény jajdul fel, a kisázsiai betyár-poézis. E dalokat ritmusokban fordítottam le, ugyanannyi szótagszámmal és az eredetinek megfelelő rárimelésekkel. Hiszen úgy csengenek a fülbe, mintha a mi pusztáinkon termettek volna, és úgy indul meg a nóta, akár csak a mi dalainknak a visszahangzása. De azért inkább nyelvi hűségre törekedtem, mint költői szépségekre, és nem is annyira műfordítás a munkám, mint az eredeti szövegnek hű nyelvi értelmezése. Dalaikból a ritmikusabbakat fordítottam le és mondáikból azok közül válogattam, melyekből magyar vonatkozások tűntek elő. Ilyen az a kisázsiai monda, mely a magyar arany eredetéről szól, és az a keleti néprege, mely-

nek magyar mássa a »Jóka ördöge« meséjében van meg. Népkönyveikben a rabló-romantikát mutattam be, és egy nép-regény hősének a kobzosában az anatóliai első trubadurt.

Kevesebb súlyt fektettem az útleirásokra és vidékek rajzolására. Inkább csak keretnek használtam őket, hogy a különböző népszokásokat és az ezekhez fűződő népköltési nyilatkozatokat alkalmasabban beleilleszthessem. És ezzel útnak indítom e kis füzetet, és kisázsiai módra így bocsátom világgá: »Addsza kezed Anatóliai képek«.

Budapest, 1890. deczember hó.

Kúnos Ignácz.

OSZK
Országos Szechényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

I.

(Utazás Brusszába. A kisázsiai *ʒejbek* törzs. Tavasz ünnepe: a *Hidrelliʒ*. Négysor-dalok, bajnokverseny és népjáték. *Hokkabáʒ*.)

Szép tavaszi reggelen hagyta el görög gőzhajónk a sztambuli lármás kikötőt. Péntek, de török közhit szerint szerencsés napunk volt és csak úgy tódult a sok nép a kisázsiai hévvizekhez induló hajóra. A fedélzet csakhamar tarkállott a piros *feʒ*-re csavart fehér turbánoktól, a hosszúra csucsorodó dervis-süvegektől és attól a rikító színű ruhatömegtől, mely a fedélzet egy zugában elhelyezkedve, török asszonyoknak szolgált ülő- és búvóhelyül. Csak a *frenk* (európai) divatú efendik emlékeztettek némileg Európa közelségére, melynek immár búcsút füttyentett rozoga görög alkalmatosságunk. A kaftán borította ósdi törököknek egy *bisʒmilláh* (Álláh nevében) rebeg el ajkukról, ájtatos mormogva pergetik imádságos *teszpih*-üket (olvasójukat) és méla tekintettel révedeznek el a Mármara lomha viztükrén.

Brusszа volt ezuttal utazásunk Mekkája. Hévvizeivel testet, szent sírjaival meg lelket üdíteni, s üdült test és lélekkel a *ʒejbek*-ek földjére, *Anatólia* legeredetibb lakói közé elpillantani. Igy egyezkedtünk meg *Ömer efendi*vel, a magyar eredetű török *szofta* kisé-

rőmmel, a ki régi vallását, a kálomistaságot, régi mesterségét, a férfi szabóskodást, *Perán* (a török főváros európaiak lakta negyedében) felejtve, *Sztambul*-ba telepedett át müszülmán theológusnak. Igazhivőbb lett az igazhitűnél is. Valahányszor csak hajónk fedélzete *dzsámi*-vá (török templommá) változott át — és ez napjában ötször esett meg — Ömer efendi volt a jó példával előljáró, és mindig elsőnek igyekezett a sorfalat képező imádkozók közé. A *műezzin*-ét (imádkozásra hivóét) pótoló hang a hullámok mormogásába vegyült és az *izmidi* (nikomédiai) öböl előtt elsikamló hajónkat Tököli városának a *mináré*-ja (tornya) biztatta újabb buzgólkodásra.

Kissé elkésve jutott el hajónk a *mudániai* öbölhöz. Tarka karavánunkat e város fogadta egyszerű kikötőjébe, és a török vámőrök lassú aprólékoskodásai után megnyilt előttünk az út a török birodalom legrégibb fővárosába A ránk tolakodó görög kocsisok, meg a szép szerényen ajánlkozó tatár szekeresek közt könnyű volt a választás. Még könnyebb annak, a ki gyalog szerrel akarta az utat megtenni. A közepesét választottuk e kinálkozó alkalmatosságoknak és rég vágtatóban voltak már a nyaraló efendik, midőn még mi azon tanakodtunk a *szoftám*-mal, hogy hogyan jutunk be tatár szekerünk belsejébe. Se bejárata nem volt, se ülése; mindössze egy kis nyílás, az is jókora magasan. A kényszerűség meg a mások jó példája erre is megtanított bennünket, és hosszú sora a csengős bongós szekereknek tünt el velünk a tengertől távolodó mély völgyben.

Zejbek.

OSZK

Gyönyörű fensík csábított először bennünket pihenőre. Néma elragadtatással tapadt a szem az égig meredező *Olimpus*-ra, melynek alját akár egy házkoszorú, úgy ölelte körül az első pádisák szent városa. Mint egy-egy színes virág ragyogott ki belőle a sok tarka *dzsámi*, megannyi szent sírja az ide zarándokoló igazhivőknek. Ezek köré sorakozott egy-egy utczasor, s a tarka-barkás háztömeg. Hol a völgyben rejtőzködött el, hol a magaslatokon tünedezett elő, majd meg a *minárék* körül futott ismét össze és csak itt-ott szakította meg az az előcsillámló folyócska, mely a zöld erdő borította, örökös hó takarta hegyóriásokból fakadoz. Majd elénk csillogott e kép, majd ismét elsötétült. Öszvérek és tevék karaván jai kezdték az utakat át- meg átszeldelni és a tevehajcsárok zsákgubái mellett először tűntek elénk Anatólia daliás zejbekei, a vidéknek egykoron legfélelmetesebb lakosai. Megannyija *Brussza*-nak tartott és a merre csak jártak, dal verte fel a nyomukat.

Öreg este volt már, mikor beértünk a városba. A késő nap aranyozta be azt a sok csillogó kupolát, melyek Kisázsia leghíresebb hévvizeit rejtegették, és a midőn megnyilt előttünk a török *hán* (fogadó) vendégszerető ajtaja, barátságos Isten-hozottal meg frissítő mokkával kedveskedett be hozzánk a kisázsiai első vendéglátás. Messze az idegenek, a *frenkek* negyedétől, török városrészben, ott ütöttünk tanyát.

Ünnepre ébredtünk másnap reggel. Mohammedán és keresztény egyaránt ismeri a *Hidrellizt*, Éliás és Szentgyörgy napját, s ünnepli kiki a maga módja

szerint, ki lármásabban, ki csendes mulatozva. A tavasz eljöttét — április huszonharmadikát — ülik meg e napon és míg a kereszténység szentjeihez fordul és templomába látogat el, addig a török a szabadban ünnepel, a tavasz eljöttének örül. Vallásos jelentőséget mit sem tulajdonít e napnak. De nem úgy a török asszonyok meg a lányok. Az ünnep előestéjén összegyűlnek a szomszédbeliek és betérnek egy udvarba vagy kertbe, mely e czélra a legalkalmasabb. Egy nagy edényt vesznek valahonnan elő és mindenki, a ki csak a *kiszmetjét* (jövendő sorsát) meg akarja tudni, beledob valami értékes holmit. Gyűrűt, karpereczet, pénzdarabot vagy más effélét. Bekötik aztán az edény száját és másnap reggelig vagy rózsafa alá temetik, vagy rózsák mellé állitják. Az is szokásban van, hogy piros szalaggal, vagy piros kendővel kötözik be a szerencsetartót és piros rózsákat kerítenek mellé, hogy ezeknek a szelleme őrizze másnap reggelig. Mert jó jelnek veszik e színt, főleg a férjhezmenés és gyermekszülés idejekor. Kisázsia egyébb városaiban nem edénybe, hanem kemenczébe dobják e tárgyakat és másnapra kelve, a *Hidrellis* reggelén, már ott a sereg asszony meg lány. Főleg hajadonok, a kiknek legerősebb a férjhez mehetnékjük. Ifju lányzót szemel ki a női sokaság és bekötözik a szemét, úgy állítják oda az edény, vagy a kemencze mellé.

Kezdődik erre a jövendőmondás, négysoros kis versecskékkel, szerelmetes dalocskákkal. Körbe állanak megannyian és úgy lesik a jövő titkát. A rózsa tövén, kör közepén álló lányka, akár a sors bekötött szemű

istennője, belenyul az edénybe és kiveszi belőle, a mi legelébb kerül a kezébe. Rejtegeti nagy gondosan, hogy meg ne lássák a társai és mialatt feltárja a karját, hogy jó *kiszmet* hulljon rá, megkezdi a körbeli első nő és hangzik a jövendőt rejtő dal:

»Dalok dallója vagy-é?
fénylő drágakő vagy-é;
szólnék egy két szerelmes szót,
a szívedbe zárod-é?«

Előmutatja erre a bekötött szemű lány a varázserejű tárgyat és átveszi boldog tulajdonosa, szívében szép reményekkel, s dalba vetett bizalmával. Rápirít egy dal egy másodikra, és búsan hagy egy harmadikat, egy gyermekleányt, a kinek arcza még alig hogy hozzá szokott a fátyolhoz. Akadt ugyan már szerelme az ő szívének is, de nagyon fiatallották még a kérőjének. Mint ha csak a búsongó kedvese szájából hallaná:

»Vékony a fű, nem vághatni,
víz zavaros, nem ihatni;
egyre hallom: hagyd majd később,
de oly szép, hogy nem hagyhatni.«

Legények szólalnak meg többnyire e *máni*-nak nevezett dalokban és hitelt adnak e szóknak, akár az írásnak. A »máni« szó értelmet, gondolatot jelent és mint elnevezése e négysoros kis dalocskáknak, egy-egy szerelmi nyilatkozattal ér fel. *Mánit* szólni annyi, mint szerelmet vallani. Főleg a nép körében, a *hárem* életében teremtőznek e versek; az asszonyok leírják, összegyüjtik őket és kis zacskókba rakosgatják, a »mánizacskóba«. A szerelem mellett el-eldévajkodik e vers,

sőt itt-ott gúnydallá is válhatik a *máni*. És mily nagy a rivalgás, ha emilyen dal jut egy-egy asszonyra, főleg ha öregecske is:

»Az anyóssal mit is tenni?
jó magasról le kell vetni,
s hanyatt-homlok a mint gurul,
háta megett jót nevetni«.

Nem mentek néha e dalok az érzéki vonásoktól sem, noha a költőiség rovására nagy ritkán. A kettőt összeegyeztetik és, a min a keleti gondolatvilág külömben sem ütközik meg, színt vallanak a szóval. Egy türelmetlen legénynek a vágyát hangoztatják e sorok:

»Megint este, mit is tegyek,
szerelmemért megszenvedjek;
szem tövise, éjszakája,
lányka nélkül mihez kezdjek.«

Nagyra van néha a legény a szerelmével és annyira bízik ez érzelme csodaerejében, hogy emigy fakad ki belőle a dal:

»Forró nyáron vízbe szállok,
a víz megfagy, jégben állok;
de ha szépért hevül szivem,
vén asszonyból lányt csinálok.«

Azt fejezi ki e dallal, hogy hideg a szíve, még a vizet is megfagyasztja vele, akár ha nyár derekán is. De ha szerelem tüze hevíti, oly annyira fellobog a lángja, hogy egy öreg asszonyt is megifjít vele.

Máskor meg megsajnálja a szerelmi bújában epekedő lánykát és még a török szentekkel is kisegíttetné a bajából:

»A kertekben csupa csalit,
lány átsírja nappalait;
Álláh küldd le segitségül,
Mohámmedet avagy *Álit.*«

Meglepő gyöngédséggel gondol egy másikban a »rózsájára«, a kit alig hogy annak mer nevezni, mert hisz rövid a rózsa élete, gyors a hervadása:

»Tenger mellett rózsató van,
rózsa nyilik, nyáridő van;
lánykád ne mondd kis rózsádnak,
gyorsan indul hervadásnak.«

Panaszszal telt el a szíve egy legénynek, mert nem talált a szenvedélye viszonzásra. Szép hajával bűvölte meg a lányka, és a vele való találkozását meg hirtelen támadt szerelmét ekkép foglalja dalba:

»Est ideje jött, eltűnt,
szép kis lányka, jött, eltűnt;
hurkot font éj hajából,
reám dobta és eltűnt.«

Még erősebb a vágy, a mely a következőből szól ki. Akár tányérrá is válik, hogy belőle egyék a rózsája; majd meg szabó szeretne lenni, hogy ő varrná a ruháját:

»Aranytál ha lehetnék,
rózsám elé kerülnék;
szabni való ruhájának,
bár szabója lehe nék.«

Hűségében kételkednek a lányzónak és noha megküldték neki a leánykérő *almát,* még se bízik benne a legény. Az »alma« törökül is *alma,* de mint ige azt is jelentheti, hogy *ne végy* (al-ma). E szójátékkal vág

vissza a legénynek, sőt még »rossz pénz«-nek is odavallja magát, a kit még előbb a *szárráf*-nak (pénzváltónak) is meg kellene mutatni:

»*Alma* vagyok, ne végy engem,
szerelembe ne ejts engem,
a *szárráf*-nak mutatnál meg,
rossz pénz vagyok, ne végy engem!«

Kisázsiában ugyanis almát küld a legény a lánynak, vagyis kijelenti előtte a kérő szándékát. Ha elfogadja a lány, a legény se marad ki sokáig, de ha nem kell neki, akkor emilyen panaszra ad vele okot:

»*Almát* adtam, el nem vetted,
gyémántot ér egy nevetted;
tündérkertnek a rózsája,
nem hervaszt a tél fagyása.«

Ime ilyenek a kisázsiai *máni*, vagyis négysor-dalok. Meg is becsülik azt az embert, akár férfit, akár nőt, a ki ért e *mánik* dalolásához. De még jobban az olyat, a ki kérdésbe tudja foglalni őket, avagy a kérdésekre feleletet is ad. Kérdi az egyik:

»Máni mondó mánit mondj,
kis dalomra kis dalt mondj;
hadd lám máni mondó voltod,
szeretőmre szép szót mondj.«

Mindig akad egy az ünneplők között, a ki kész a felelettel. Kezébe veszi a húros hangszert, egy másik meg a féldobbal kiséri és emigy fog a dicsérethez:

»Piros arcza mint az alma,
cseresznyeszín kicsiny ajka,
szeme kékje mint a szilva,
bűvös baraczk az ő csókja.«

Néha egész költői verseny fejlődik a *máni* dallók közt és ha vége a jövendölésnek, ehhez kezdenek az asszonyok. És ismét felhangzik a nóta:

»Mánik dallója vagy-é,
szultánodhoz hű vagy-é?
a versemre verset mondj,
hétféle gyümölcsöt mondj.«

Egyet igazodik e kihívásra a legügyesebbje és sorolja fel a gyümölcsöket és csörgeti hozzá ujjcsengőit. Zaj veri fel az udvart, ének meg zeneszó, és áldást kívánnak egymásnak ez ünnep szentjeitől *Hizir*-től (Szt. György) és *Éliás* prófétától. A *Hizir-Éliás*-ból lett a *Hidrelliz* is, és a legenda is úgy tudja, hogy e kettőnek a lelkét járta át a szent próféta, azért oly nagy a varázsa e napnak. És egyre csendül a dal:

»Az ajaka kis cseresznye,
narancs termő hó kebele,
éles ív a szemöldöke.«

Míg a török asszonyok egyre dallják a dalaikat, addig tódul a sok görög meg az örmény a templomból és mennek a nyilt mezőre, *Hidrellizt* ünnepelni ők is. Ki sebesléptű szamáron üget, ki gyalog szerrel baktat. Külön helyezkednek el az örmények és külön a görögök, egy fedél alatt el nem férne a kettő. A török közmondás nem is ok nélkül mondja el róluk: »A szamár bőréből nyereg nem válik, görög örménynyel baráttá nem válik.«*)

*) Törökül emigy hangzik e közmondás:
»Esek deriszinden poszt olmáz,
Urum ermenije doszt olmáz.«

A csendesebb természetű és törökös szokású örmény félrébb vonul a nagy zajtól, a nő még az arczát is elfedi valamennyire. Nem úgy az elevenebb görög. Lármásan jár-kél a mezőn és egyre hadonázik a kezével; akár veszekedésnek is beillik a beszédje. Csakhamar a *masztikás* (pálinkás) üvegje után nyul és ha megszólal a zene, ő az első a ki tánczra kerekedik hozzá. A törökök csak később gyülekeznek és az ökör vonta hosszukás szekerek alját párnákkal kibélelve, ugy helyezkednek el rajta az asszonyok. Megannyian *csársáf*-ba (női felöltő) vannak burkolva és vigyázva takargatják az arczukat, hogy idegen szem meg ne lesse őket. A hegyoldalra, árnyas fák mögé húzódnak, távolacskább a zajtól meg a férfi tekintetektől.

Majd megjelenik a *zejbek* is, a tarka sokadalom legfestőibb alakja. Arasznyi kis *sálvár*-ja (nadrágja) jóval a csipőn alól kezdődik és csak egy madzaggal van a széles övhöz odaerősitve. A lábszára vagy egészen meztelen, vagy pedig egy *tozluk* (porvédő) nevű posztószár fedi, mely a térden alul simul a lábához. Színes selyemmel van e posztórész kiczifrázva és lenyúlik egész a hegyes orrú bőrpapucsig. Nadrágjához hasonlóan a mentéje is alig egy arasznyi és vagy egészen kurta az ujja, vagy pedig nyitott és hosszura lecsüngő. E dúsan kivarrott és aranyzsinóros mente alól egy másik látszik ki, mely a zejbekeknél az alsó inget pótolja. Hónalja alatt egy széles és többszörösen körülcsavart öv boritja be a test felső részét, le egész a csipőig. Ez öv, a *tarabuluszi kusák*

(tripoliszi öv) hosszú csontnyelű jatagánokkal, gyöngygyel kirakott pisztolyokkal és egyébb gyilkokkal van tele dugdosva. Rajta még a bőrtüsző, melyből néha rőfnyire állanak ki a kések hosszú nyelei és ezekre támaszkodik nagy nehézkesen a zejbeknek fenyegetőre álló jobb karja. Bal oldalán gyöngyökkel kirakott tarsolya lóg alá, a golyó- meg a puskaportartó. Fején jókora magasságu és belülről kitömött *fezt* visel, melyet a lehető legtarkább és dúsan csimbókozott selyemkendőkkel és gyöngysorokkal erősít a fejéhez. Egész ruházata úgyszólván nőiesen czifra, de megjelenése marczona és erőteljes. Az oszmánliénál jóval vadabb arczvonásaiban, erősen hajlott orrában és keskeny, éles tekintetü szemeiben az elszántság és erős akarat van visszatükrözve. Nehézkes és kimért járása, akár a dalok hős pehlivánjaira emlékeztet, egy középkori világnak Ázsiában felejtett emberei.

A mulatozás vágya a törököknél, a széles jó kedv az örményeknél és a szilajság a görögöknél egyre növekedőben. Tapsolva és lejtegetve, úgy jelennek meg a *Hidrelliz* kimaradhatatlan *köcsek*-jei, tánczoló és éneklő czigánylányok, és egy-egy csoport előtt féltérdre kuporodva, szól a kesergő ének, a bús *sárki*, meg az utczák szilajabb dala, a viditó *türkü*. Féltérdre emelkedik az örmény, együtt tapsol az éneklőkkel és tánczszerűen hajlogtatja derekát, a hol szomorú, hol érzékeny danákhoz. A szilajabb görög felpattan a helyéből, félkörbe fogózkodik egy csoport és az egyik kéz a jobb szomszéd vállán, a másik meg a túlsónak az övében, ugy járják a nemzeti körtánczot. A kört az

előtánczos vezeti és félkezében kendőt lobogtatva, tüzeli a többieket a játékra. Valamivel zenebonásabb a *kürd*-ök táncza, a *hámál* (teherhordó) legényeké. Sajátságos nótájukkal kisérik a tánczlépéseket és hol egyet előre ugorva, hol meg visszapattanva, karjaikkal verik a lábukra a taktust.

Brusszá-nak a hány nemzetisége, mind együtt van az ünnepen. Együtt örülnek a tavasz első napjának és együtt tapsolnak az ünnepükön megjelenő *pehliván*-nak, a babérért küzdő bajnoknak. Rövid kis bőrnadrág az öltözete, meg az olaj, melylyel egész testét bekeni. Csakkamar jókora kör képződik körülötte és kiváncsian lesi a közönség, hogy vajon akad-e legény, a ki megmerne a *pehliván*-nal mérkőzni. Ha nincs, akkor kettő mutogatja az ügyességét. Nagy ritkaság azonban, hogy ne akadjon ellenfél és mindketten neki vetkeződve, úgy állanak ki a porondra. Előre csapják a jobb lábukat, fél karjukkal meg nyakszirten ragadják egymást és lesik a mozdulataikat. Az egyik karral támadnak, a másikkal meg védekeznek. Avagy ismét szabadon bocsátják egymást és mintha a pillantásukból is lesnék a szándékukat, úgy ügyelnek egymás mozdulatára. Egyet rohan az egyik nagy hirtelen és ha jó helyen találja ellenfelét megragadni, nincs az a hatalom, mely kiszabadithatná a körme közül. Addig erőlködik, addig mesterkedik, mig megragadja a legyőzöttje lábaszárát és egyet suhintva rajta a levegőben, a földre teremti. Rátérdel aztán a gyomrára és büszke tekintettel méregeti a győztes *pehliván* az *áferim*-et (brávó) kiáltó közönséget, meg

a földön fetrengő áldozatát. Ő ezután a nap hőse, ő hozzá szegődik a közönség figyelme.

Kissé távolacskább a *hokkabáz*, az anatóliai sokadalom szemfényvesztője, mutogatja a művészetét. Előttük egy veres posztóval bevont asztal, az asztalon nehány bádog pohár, fagolyó meg a bűvös pálcza, ugy hivogatja a két *jahudi* (zsidó) bűvész a tréfaszerető közönséget. Foszlányokba van öltözködve mind a kettő, és mig az egyik, az *uszta* (mester) fennen magyarázza a művészetét, addig a másik, a *kavuklu* (nagy süvegű) egyre ott lábatlankodik körülötte és gúnyt úz a mestere beszédéből. A mit az *uszta* tesz, azt a *kavuklu* elrontja, a mit az egyik komolyba vesz, azt a másik kineveti. Bohókás párbeszéddel nyílik meg az előadás és szójátékkal eltréfálkozva, zene meg énekszó fejezi be az előadó részt. Korcs kinövése az egész a *Karagőz* nevü színi előadásoknak, párbeszédei itt-ott ugyanazok. Ime belőle kóstolónak. Találkozik a Mester a Süvegessel és emilyen beszédhez kezdenek:

Mester: Új *fezt* vettem magamnak, Süveges!

Süveges: Mi közöm hozzá? Ha vetted, magadnak vetted.

M. Hogyan? Igy kell egy jó barátodnak felelni?

S. Hát hogyan no, mit tudom én?

M. Azt szokás ilyenkor mondani: »Örülj neki, nevess neki, és úgy menjen darabokra a fejeden«.

S. Ha éppen akarod, hát: »Örülj neki, nevess neki, és úgy menjen darabokra a fejeden«.

M. Igy már helyes. De halld csak tovább a velem történteket. — Minap a csársiba (vásárba) mentem, fát vettem magamnak és . . . . .

S. »Örülj neki, nevess neki, és úgy menjen darabokra a fejeden«.

M. Mit? Az én fejemen? A fa . . . Süveges!

S. Mit tudom én. Hisz te magad mondtad, hogy igy szokás kivánni.

M. Igen a *fejre,* de nem a tűzifára. Erre ez legyen a válaszod: »Örülj neki, nevess neki, tűz égesse, és gyönyörködve nézz a hamujába«.

S. Ha éppen kedved telik benne, hát: »Örülj neki, nevess neki, tűz égesse, és gyönyörködve nézz a hamujába«.

M. Ez már helyes beszéd. — De hadd beszélem el azt is, hogy időközben egy házat vettem volt magamnak és . . . .

S. »Örülj neki, nevess neki, tűz égesse, és gyönyörködve nézz a hamujába«.

M. Ne úgy mondd az Istenért, te oktondi.

S. Most meg már hogy mondjam? Nem te tanítottál erre is?

M. A ház megint más. Ezúttal azt szokás kivánni: »Nagyon örvendek, örökké csak abban lakjál, soh'se hagyd oda, a míg élsz«.

S. Legyen úgy. »Nagyon örvendek, örökké csak abban lakjál, soh'se hagyd oda, a míg élsz«.

M. Pompás, Süveges, pompás. De halld a többijét is. — Meghallotta egy hitelezőm, hogy házat vettem magamnak, rám támad és követeli a pénzét. Én persze nem adhattam neki semmit és ezen úgy összekaptunk, hogy mindkettőnket áristomba tettek....

S. »Nagyon örvendek, örökké csak abban lakjál, soh'se hagyd oda, a míg élsz«.

M. Süveges! Áristomban vagyok, áristomban. Ilyeneket kívánsz te énnekem?

S. Nem te tanítottál rá, hogy örüljek neki, hogy nevessek neki, hogy....

M. Ez esetben megint más módon kell felelned. Minthogy a hitelezőm azóta már kiszabadult, ezt kell kívánnod: »Álláh dicsértessék, az egyik már kijutott, remélhetőleg a másik is kikerül rövideden«.

S. Nem bánom, ha így is: »Álláh dicsértessék, az egyik már kijutott, remélhetőleg a másik is kikerül rövideden«.

M. Derék, én Süvegesem. De hadd beszélem tovább. A mint kikerülök én is a börtönből, egy pék boltja előtt visz el az útam. A pék épp egy kenyeret vetett a kemenczébe és a mint visszarántja a lapátot hát nem kiüti a félszememet a nyelével.....

S. »Álláh dicsértessék, az egyik már kijutott, remélhetőleg a másik is kikerül rövideden«.

Azzal ismét előveszi a *Mester* a *hokkát* (bádog poharat) és golyót tüntet el belőle, gyümölcsöt varázsol belé. Szolgájával, a *Süvegessel* tüzet nyelet, miközben nagyokat koppant kopaszra beretvált fejére. Akár a mi falvaink komédiásai.

És mind e tarka népvegyület közt sikító zajjal, meg rigmus énekelve jár-kél a *helva* (czukor) áruló, a *marul* (saláta) készítő, a kártyavető czigányasszony a *földsi* és egész raja a kifőzőknek, kenyéráruló örményeknek, meg a mozgó kávéházaknak. Mindegyikének más-más a melódiája és más a nyelve, a melyen e melódiákat elénekeli. Sajátságos kép ez a

mozgó vásár az ő ezernyi sokadalmával és nyelvbábelével, különböző árúival és kereskedőivel. A zöldségfélét a bulgár árulja, az édességet az albán; kelméivel a perzsa üzérkedik, korbácsaival a cserkesz. Itt vannak ők valamennyien, összes nemzetei a selyemtermő Brusszának, igazhivők és hitetlenek egyaránt. Részben bennszülöttek, részben pedig különböző világrészeknek és országoknak összeszalajtott emberei. A tarka turbánú *mohádsirok* (kivándoroltak) Ruméliában hagytak hazát, a tatárok meg Krimiából kivánkoztak el ide, termékenyebb vidékről, talán még megszokottabb otthonból. És inkább nyomorognak, inkább éhen pusztúlnak, csakhogy a kalifa országában élhessenek. Ez a sorsa a cserkeszeknek és a *gürdsiknek* (georgiaiaknak) is, a szép Dagisztán büszke és könnyüvérű gyermekeinek. Megannyian ide igyekeztek Brusszába, a hajdan híres székvárosba. *Mohádsiroknak* is maradnak ők valamennyien, a kikkel a zejbek nem igen köt szivesen barátságot. Mert nem szereti az idegent, ha mindjárt az izlám hitét vallja is. Annál nagyobb előtte a kelete a »mohádsir leányoknak«, az idegen kert e tiltott rózsájának és dalba foglalja őket, úgy dicsőiti a szépségüket:

»*Mohádsir* lány szívem sáhja,
életemnek boldogsága;
a világom nem is lelem,
ha karomban nem ölelem«.

Ott énekeli az ünnepen is, a hol a legtöbb mohádsir hallja. Mert nem szivesen adja ez oda a zejbeknek a leányát, még az *efé*-jüknek (főnöküknek) sem, és in-

kább vásárra hurczoltatja, idegen városba engedi. Hegyi rablószámba veszi a zejbeket, a kinek ma itt a sátra, holnap meg amott.

És folyik a mulatság egész naplementig, hol csendesebben, hol zajosabban. A czirkáló *záptijék*-nek (zsandárnak) csak itt-ott akad egy kis dolga, főleg ha takarodót parancsolnak és oszlatják a sokadalmat. Egy-egy neki vadult zejbeket gondjuk alá vesznek és a mint elhúzódott a nap az Olimpus csúcsa mögé, vége a Hidrelliznek, a tavasz ünnepének. Naplemente után nincs többé helye a mulatozásnak.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

II.

(Utazás az Olimpuson. Zejbek legények leányrablása. A kis lábú Öregek meg ifjak kávéháza *Kireẓli*-ben. A falu lantosa. Az *ásik* és a költői verseny. Tánczdalok. Mese a magyar arany eredetéről.)

Öten voltunk nehány nap múlva a brusszai nagy hegyi út vándor utasai. Hárman lovon, a negyedik öszvéren, az ötödik meg szamáron. Brussza kormányzó pasája, a kinek a sztambuli kormány hivatalos *bujuruldujá** (parancslevelét) átnyujtottam, nem akart bennünket egymagunkra útnak ereszteni. Utazásunk reggelén egy *ẓáptije* jelent meg a *hán*-unk előtt, átadta a megbizó levelét és közölte velünk a pasa meghagyását, hogy ő lesz a mi fegyveres kisérőnk. Ömer efendi, a mint tiszteségtudó törökhöz illik, vette az iratot és először ajkaihoz érintette, az-

*) E parancslevelet a török belügyminiszter *Sẓáid pasa* állitotta ki, és tartalma a következő: »Kegyelmes Uram! Dr. Kúnos efendi, a kit Magyarország Akadémiája törökül tanulni küldött ide, ezúttal Anatólia külömböző vidékeire szándékozik. Minthogy őt még a mi külügyi hivatalunk is ajánlotta, arra kérem Kegyelmességedet, hogy e tanulmányútjának megkönnyebbitése és személybiztonsága érdekében minden lehetőt megtegyen. Konstántinápoly, 1303 (1886). Száid, a belügyminiszter«.

Zenélő csengi.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

után meg a fejebúbjához emelte. A parancs előtt való meghajlást fejezte ki ezzel. Zejbek fuvarosunk, *Táhir efe* is megjelent a két lóval és rásegítve bennünket az otromba fanyeregre, neki indultunk az Olimpusnak vezető nagy hegyi útra. Táhir efe öszvéren, kamasz fia meg szamáron követett bennünket.

»Adsza kezed *Anadolu*«, kurjantotta el magát az ifjabb zejbek, mig Ömer efendi egy csendes »Álláh nevében« mormogott el magában. Jobb kezében a fegyver, úgy lovagolt előttünk *Áhmed csaus*, a muszka háborút látott zsandárunk, és mennél feljebb értünk az erdőbe vezető hegyi útra, annál bujább lett a vidék, annál megragadóbb a kép, mely egy-egy tisztásról elénk terült. Egyfelől az *Apollónia* tava csillámlott elő, távolabbról meg a Mármara tükre, szépen körvonalozott öbleivel. Majd meg meredekké vált az útunk és órákon át sem láttunk egyebet, mint a havas Olimpus rengeteg erdeit. Jókedvű zejbekeink folyvást szóval tartottak bennünket és csak a szofta fészkelődött egy kissé rémítő nyurga lován, melyet nemsokára fel is cserélt a kis zejbek fürge szamarával. Hosszú fekete kaftánja egészen a földig ért le és egyre emelgette nagy karimájú turbánját, hogy friss levegővel töltögesse.

Az első falu a hegység egy kis fensíkjáról szögellett elénk. Fából összeütött-kopott házak, fakilincs az ajtón, az ablakon meg nőket rejtő rostélyok, ezekből van a szűk utcza megalkotva. Az egyik végében egy egyszerű kis *mecset*, melynek *mináré*-ja alig éri el a kémény magasságot; a másik végén meg a kávéház,

szükség idején *karaván-szeráj*, ennyiből áll egy kis török helység. Kis leánykák álldogáltak a kapu ajtaján és a mint megpillantottak bennünket: »dávet vár, dávet vár« (meghívás, meghívás), egyre kiáltozgatták felénk. Vándoremberekneknézték bennünket és mert úgy tartja a szokás, pihenőre, meg egy tál levesre szólítottak be. Ez egyszer kitértünk a szülői megbízásból jövő meghívás elől és megszakítás nélkül folytattuk útunkat egy másik falu, *Kirezli* felé.

Vagy három óránnyira lehettünk még e faluhoz, a midőn vad kurjantás, meg nagy riadalom hangzik fel a közelünkben. Vad lárma, meg énekszó; kaczaj, mely üvöltésnek is beillik. A zsandárunk hirtelen eltűnik mellőlünk, csak a zejbek marad ott, a ki kérdezősködéseimre ügyet se vetve, a legnagyobb figyelemmel várja a történendőket. A nagy riadalom egyre közeledik, sőt — Ámán Álláh — puskalövés is megrázza a levegőnket. Egyet bukfenczezik a szofta a szamarával és a másik pillanatban előttünk a *csaus* és — mosolygó arczczal jelenti, hogy jön az *ufák ájákli*: a *kis lábú*. Leányt, avagy az idevaló törökök nyelvén »kis lábút« fogtak a zejbek legények, ehol hozzák a városból a falujokba. Vagy húsz legény vágtatott fel erre a hegyoldalon, vadul pajzánkodva a virágokkal és lobogó kendőkkel feldíszített lovaikon. Egy rikító ruháju leányt — a kis lábút — fogtak közre, alig hogy kilátszott a csoportból. Oly eleven színekkel felcziczomázva és lova is úgy felvirágozva, hogy jó vastagon kifestett arcza és hosszúra feketített szemöldöke alig tetszett ki a sok színből. A mint ellova-

goltak előttünk, megfékezték egy kissé a hangjukat, a kis lábú is úgy tettette, mintha el akarná az arczát takarni, de csak addig, mig elibünk nem kerültek.

Leányrablás ez ünnepségnek a neve. Összeáll egy-egy falunak a legénysége és élükön a legmulatósabbal, a ki egyúttal a vezérük is, lerándulnak a városba. Az északi zejbekek *Brusszába,* a déli zejbekek meg *Ájdinba,* Szmirna közelébe. Addig keresik, addig járnak utána, míg megtalálják a »kis lábú« hajadont és viszik, ha a maga jószántából nem, erővel is. Egy-egy vállalkozó mindig akad a városban. Lefátyolozva vezetik ki a helységből, mindig csak az elsőnek az erkölcsi felügyelete alatt és mihelyt kiérnek a határra, leveti a szépségét takaró fátyolt és útra cziczomázza magát. Az úton aztán dinom-dánom, ki se fogynak az énekből. Ültében tánczol a lány a lovon, a legények meg énekelnek hozzá, *máni* dalokat, szerelmi szavakat. A vezér-legényé az első szó, az első dal:

»Szegfű virág, rózsa vagy,
hamis is vagy, szép is vagy;
se nem kicsiny, se nem nagy,
éppen hozzám való vagy.«

Visszafelel a leány nagy hetykén:

»Felkél a hold, sütni akar,
mézes ajkat fátyol takar;
ez az én kis bolond szivem,
minden áron legényt akar.«

Odaugrik erre a második legény és ezeket dúdolja szerelmük közös tárgyának:

»Hegyoldalról száll le a lány,
aranyos öv a derekán ;
kicsiny az én rózsám nagyon,
megnő, ha még ölben hagyom«.

De ennek is megfelel a »kis lábú« és emígy ingerkedik vissza:

»Az almát felhasogattad,
négy szeletre osztogattad ;
két karodban hitted a lányt,
hát a párnát csókolgattad«.

Igy húzódik el a dalos tánczos menet, míg csak a falu határára nem érnek. A falu elején megint beburkolózik a leány és úgyszólván észrevétlenül csempészik be, az öregek iránt való illedelemből. Ott aztán egy kávéházba, »a legények kávéházába« helyezik el vendégnek s három nap és három éjjel ki se fogynak a tánczból, nótából. A három nap leteltével ismét lóra ültetik és azon módon viszik vissza, mint a hogy hozták.

Csaus-unk erősen szabadkozott e szokás ellen és váltig erősítgette, hogy csak a zejbekek közt divatos a leányrablás. Ők, az oszmánlik, meg se tűrnék az effélét. Táhir efe mi megütközni valót se talált rajta, a fián meg erősen meglátszott, hogy ő is inkább ott szeretne lenni közöttük, mint a szoftának a rémlován. Tünedezni kezdett eközben a falu határa. Megnyugvást keltőleg hatott ránk a falu kis mináréja, különösen a jó Ömerre, a ki a szamarán is megkezdte már a fészkelődést. Eltikkasztott a nagy meleg valamennyiünket, a fanyergen se volt valami nagy a ké-

nyelmünk. Annál több jutott ki belőle *Kirezli*-ben, a zejbekek hegyi falvában, a hol, a mint látszott, vártak is a jövetelünkre.

Az öregek kávéháza, a »nagy kávéház« előtt állottunk meg, ott szálltunk le lovainkról. Ez volt egyúttal a falu karaván-szerája is. Az *imám*, a falu egyedüli irástudója fogadott bennünket és nemsokára kávé mellett heverésztünk, melyhez a czukrot magunk hoztuk a városból. Átadtuk a két fontnyi ajándékot, melynél jobb dologgal aligha lehetne egy kisázsiai falunak kedveskedni. Volt is nagy öröme vele a kávésnak. Egyenként szállingózott be az egész falu népe és a szokásos üdvözletek után mindegyike nevében hoztak egy-egy kávét, mely ezúttal meg is volt már czukrozva. Illetlenség lett volna, ha külön-külön nem részesülünk a vendégszeretetükben. Mikor nem birtuk már a sok kávét, czukros vizet hoztak a findzsában, hogy legalább a látszatja legyen meg. Az *imám* a mi török földinkkel eredt mélyebb vitába és minthogy a *Ramazán* ünnepe is közeledőben volt, legátusnak hívta meg az ünnepekre. Épp úgy, mint a mi deákjaink, a szofták is eljárnak Ramazánonként prédikálni és abból élnek esztendőn keresztül, a mit ilyenkor összegyűjtögetnek.

Közeledett az estima ideje, hanyatlóban volt a nap. Köszönés nélkül ugráltak ki a jámborok, mert ez így szokás, hogy a vendégek nyugalmát ne háborítsák és egy pár pillanat mulva mint *müezzin* szólalt meg a minárén az *imám*. Míg a többiek a kis mecsetben fohászkodtak, addig én egy két *deli kánli*-val (ifjú le-

génynyel, szószerint: bolond vérűvel) kötöttem ismeretséget, és az egyik nagy titokban a fülembe súgja, hogy a többiek mind ott vannak ám a legények kávéházában, a «kis lábú» társaságában. Ha az a szofta nem lesz velem — úgymond — eljön később értem és bevezet a mulatozók közé. Mert terjedt a híre a legények közt, hogy nótát gyűjteni jöttek el hozzájuk, és hogy ez a dal- meg mesegyűjtő a pádisáh engedelmével jár-kél.

Ez alatt elkészültek az imádkozással és jött a meghívó a vacsorára. A kávéházban várt ránk az étel, alacsony kerek asztalon a mi részünkre, a többieknek egy abroszon a földön. Mellé és lekuporodtunk valamennyien, úgy vártuk az Isten áldását. Egy-egy tál étellel jelent meg minden falubeli, az ételhez egy darab kenyér és miután nagy gondosan elhelyezték a szegletben, következett a kiszolgálás. Mindegyikünk ajkáról egy ájtatos *bisʒmilláh* és neki négy-öt ember egy-egy közös tálnak, melyet egy szolgálattevő legény szünet nélkül hozott és vitt a szegletből. Szolga mellett a gazdája, hodsa mellett a paraszt, ugy babráltak az ujjak a tálakban. Volt itt étel annyi és oly sok fajta, főleg a főzelék, meg a zöldségféle, hogy alig győztük várni a végét. Zöld babra a töltött tök, *kebáb*-ra (sültre) a *piláv,* utána meg a sokféle tészta meg tej-édesség, se szeri se száma. Tiszteletünkre, minthogy *madsar* voltunknak híre kelt, egy *Budin káleszi* (Buda vára) nevű rétessel is kedveskedtek. Mindezek után ismét fekete kávé, majd meg rituális száj- meg kézmosakodás és a hálaadó *elhámd-illáh*

(Álláh dicsértessék). Ült ismét kiki a rendes helyére, fal tövébe, köralakra.

Egyre élénkedett e közben a karaván-szerájul szolgáló kávéházunk. Átosont egy-két legény a szomszéd helyiségből, bevetődött egy-két utas zejbek és elevenedett a *dsümbüs* (társaság), sűrűbbödött a csibuk meg a nárgile füstje. Az imám a legelőkelőbb helyet, a szegletet foglalta el; mellette mi, a falu vendégei. Az »öregek kávéháza« emberei mind együtt voltak, ott az öreg mesemondó, meg a falu bolondja is.

Majd megjelent az *ásik* (szerelmes), a török falvak és helységek tipikus poetája. Fején óriási nagy turbán, mely még az imámét is felülmúló tekintélyt adott arczának, vállán meg húros hangszere, úgy köszöntött be nagy gangosan a szépszámú társaságba. Vegyüléke a parasztnak meg az *efendi*-nek (úrnak), úgy ruházatában, mint a beszédjében. A betűt nem ismeri, de utánozza az irástudókat; a költői nyelvet meg nem érti, de faragja a rigmusokat. Rozoga lantját búsan dümmögtetve kezd el a költéshez, mely többnyire saját szerzeménye, rögtönzött rigmus-nyögések. Itt-ott a népköltészet felé csap át a képzelete és még enemű dalaiban is beszéltetni szeret, kérdeztet és feleltet. Verset a próza, szavalást az ének váltogatja, refrainje meg a lant zizegtetése. Egy-egy történetet prózában mond el, aztán meg el is verseli, a nép szája ize szerint, annak a gondolatjárásával. Nem egy példánk van rá, hogy a nép közkincsévé váltak ilyes dalok és igen sokszor még az is kérdésnek marad, hogy az *ásik* dala vált e népdallá, vagy pedig

nem egy népdallal könnyített-e a dolgán a népköltő. Ilyen a többek közt az a vers is, melyben apa és leány a beszélgetők, az ásik-dalosok módja szerint, de népies zamattal. Az apa kérdi, a leánya felel:

»Lányom! Veszek fejre valót.
— Nem apácskám, nem azt. —
Lányom! Veszek szép czipellőt.
— Nem apácskám, nem azt. —
Lány! az idén férjhez adlak.
— Lelkem apám, lelkem.« —

*

»Lányom! Kell-e szép harisnya?
— Nem apácskám, nem az. —
Lányom! Kell-e arany óra?
— Nem apácskám, nem az. —
Lány! az idén lakodalom.
— Lelkem apám, lelkem.« —

*

»Lányom! Itt az arany gyűrű.
— Nem apácskám, nem kell. —
Lányom! Itt a smaragd függő.
— Nem apácskám, nem kell. —
Lány! Ehol az iródeák.
— Lelkem apám, lelkem.« —

*

»Lányom! Ime ékszert hoztam.
— Nem apácskám, nem, nem. —
Lányom! Ime gyöngyöt hoztam.
— Nem apácskám, nem, nem. —
Lány! Ehol a vőlegényed.
— Oh én apám, lelkem.« —

Hasonló ehhez egy másik dal, melyben anya és leánya állanak egymással szemben. Férjhez akarná

adni egy anya a leányát, de nagyon válogatós a legényekben. *Hennás**) leányának hívja a gyermekét, mert ujján a körme, mint minden török nőnek, *henná*-val van pirosra festve. Mint a kipirosított ajak, a hosszúra festett szemöldök, a kékes szempilla és az arczra rajzolt anyajegy, úgy a *hennás* köröm is a női szépségek közé tartozik. E dalt maga az *ásik* is népdalnak vallotta:

»Lányom, lányom, *hennás* lányom,
szárráf akar feleségnek,
oda adjalak?
— Oh én anyám, ne adj oda,
sok a pénze, sok aranya,
számadásra fog.« —

*

»Lányom, lányom, hennás lányom,
bákkál akar feleségnek,
oda adjalak?
— Oh én anyám, ne adj oda,
sok a méze, sok a czukra,
torkosságra fog.« –

*

»Lányom, lányom, hennás lányom,
kászáb akar feleségnek,
oda adjalak?
— Oh én anyám, ne adj oda,
sok az ökre, sok a húsa,
velem méreti.« —

*

*) *hennás:* a kinek ujján a körme pirosra van a *henná*-val festve. A többi török szó: *szárráf:* pénzváltó; *bákkál:* fűszeres, boltos; *kászáb:* mészáros; *hálláds:* pamutverő; *terzi:* szabó.

»Lányom, lányom, hennás lányom,
hálláds akar feleségnek,
oda adjalak?
— Oh én anyám, ne adj oda,
sok verője, sok pamutja
velem vereti.« —

*

»Lányom, lányom, hennás lányom,
terzi akar feleségnek,
oda adjalak?
— Oh én anyám, ne adj oda,
a szabónak sok a dolga,
varrni valót ád.« —

*

»Lányom, lányom, hennás lányom,
korhely akar feleségnek,
oda adjalak?
— Oh éd's anyám, adj csak oda,
a korhelynek semmi dolga,
gyöngy lesz életem.«

Ásik műve e harmadik dal, melyben legény és leány ingerkednek egymással. És oly elváltoztatott hanggal énekli a dallos e verset, hogy szinte a legényt hallani külön, meg a leányt is külön. Az egyik sort az ifjú kérdi, a rákövetkezőt a leány feleli:

»Kérdi: Gyöngysort látok kettőt.
Mondja: Két szép sor fogam.
Kérdi: Mike *kálem**)-tollak?
Mondja: Két szemöldököm.
Kérdi: Hát a tizennégy év?
Mondja: Annyi a korom.

---

*) *kálem*: ív, *kálem kás*: ívalakú szemöldök.

Kéri: Addsza egy két csókot.
Igy szól, hogy: jaj, nem, nem, nem.«

*

»Kérdi: Hol az én halálom?
Mondja: Itt a szememben.
Kérdi: Hol a boldogságom?
Mondja: Puha karomban.
Kérdi: Hol a legszebb narancs?
Mondja: Itt a keblemen.
Kéri: Add, had ölelem át,
Igy szól, hogy: jaj, nem, nem, nem.»

»Kérdi: Honnan ennyi szépség?
Mondja: Tündér eredet.
Kérdi: Cziprus hol is terem?
Mondja: Nézd e termetet.
Kérdi: Ám e kaczérkodás?
Mondja: Hatja véremet.
Kéri: Jöjj, oh szeretkezzünk.
Igy szól, hogy: jaj, nem, nem, nem.«

*

Kérdi: Kié lelkem testem?
Szól: Enyém, szultánodé.
Kérdi: Fogsz-e vajh szeretni?
Úgy szól, hogy: igen, igen.

Ilyen módon folyik a vigadozás és a népdalszerű rigmusokat nagyba kisérgeti a lantnak elevenebb pengése. Majd ismét kesergőbe csap át az éneke. Egy-egy szomorúbb történetet kezd el és az érzékeny hallgatóknak «áh uh» sóhajtgatásai közben, úgy sírja el a meghatónál meghatóbb eseményeket.

Ha akad méltó párja, költői versenyre is kél az *ásik*. Ez a kávéházi mulatozások netovábbja, a kisázsiai nép szellemi életének legelevenebb kifejezője.

Többnyire idegen, avagy vándor dalnok száll a helybelivel sorompóba, díjat tűznek ki és az köztük a győztes, a kinek csengőbben szól a *százza* (lantja) és főleg, a ki nagyobb mester a rögtönzésben. Közösen beszélik meg a megéneklendő tárgyat, közösen tűzik ki a pályadíjat. Többnyire ezüst pénzt, nagy ritkán aranyat is. Egy adott jelre megszólaltatja az egyik a lantját és egy dallamot végig billegtetve rajta, megkezdi a rögtönzött költést. A tárgy lehet a legprózaibb is, fődolog az összecsengő rím, meg a szótagszámok egyenlősége. E dalok ritmusa akár a magyar népdaloké, még a szótagok mennyisége is egyezik valamennyire. Motivumaik a mindennapi életből valók; köznapiak, de a nélkül, hogy unalmasakká válnának. A humor adja meg nekik az elevenséget és azt a naiv tréfálkozást, mely a török köznyelvet oly annyira jellemzi. E humor sokkal inkább a nyelvé, mint sem a tárgyé és épp azért nem a tartalom, hanem a nyelvalak a mulattató. Az az *ásik* a győztes, a kiben legerősebb a nyelvérzék, a ki mindenre tud rímet kovácsolni, meg ritmust is ráolvasni. Még a trágárság is elkél e réven. Elnyert díjával a zsebében, felpántlikázott lantjával az oldalán, ő a falu babérkoszorúzott trubadurja.

A neki lelkesedett sokadalomból alig illanhattam el egy kis időre. Siettem az ifjak kávéházába, a hol már szintén javában folyt a zejbek ifjak mulatozása. Sajátságos volt a kép, mely ott elibem tárult. Akár egy trónuson, úgy ült a »kis lábú« a kávéház egy emelvényén és énekelt, a hogy csak a tüdejéből tel-

lett. Taktust tapsoltak hozzá a legények, tisztességes távolból, sorjában elhelyezkedve. Alig látszott ki a leány a sok színből meg a czafrangból és bíborra festett arcza meg ajaka, kékre mázolt szempillája, feketére húzott szemöldöke és állára rajzolt két anyajegye, cseppet sem tett túl rikító szín ruházatán. Széles *sálvár*-ja (bugyogója) egész a bokáig ért le és aranyhimzéses papucsának a kékje alig tetszett ki a reá varrott gyöngyszemektől. Derekán levő öve nem is egy arasznyi. Megint más színt mutatott a kis mellénykéje, mely zejbekesen kurtára volt szabva és ugyancsak felgyöngyözve és kizsinórozva. Lecsüngő haját gyöngyök tartották össze és jellemzetes főékessége a nagy rózsa, mely halántékára volt odatűzve.

Tánczdalokat énekelt a »kis lábú«, az úgynevezett *csengi*-nótákat. Dallamos és enyelgő tartalmú népdalok, inkább tánczot kisérni, mint énekelni valók. Szavak játszi ismétlése, mintha szerelmesek enyelegnének el benne:

»A kert falán általléptem,
piros rózsát tőből téptem,
megszagoltam, tovább léptem.
*
Gránátfa nincs gránát nélkül,
rózsafa nincs rózsa nélkül,
babám nincs el nálam nélkül«.

Majd meg felpattan a leány a helyéről és két kezét az égnek emelve, lejtegette azt a sajátságos tánczot, a keletiek úgynevezett hastánczát: a fántáziát. A test mintha beleolvadna a dallamba és ennek minden fordulatához, hol a derék, hol meg a csípő mintegy vo-

naglóan idomulna hozzá. Az elevenebb melódiára egyet fordul és most már nyakizmai mozgatásával is kiséri a dallamot. Mosolyog e közben a legények vezetőjére és némi czélzattal énekli egy másik a leánynak:

»Oh efendim, oh szultánom,
fordítsd felé szép arczod,
a mióta megszeretett,
sem nem élő, sem halott«.

Mintha nem is neki szóltak volna, egyre folytatja a leány a tánczot. Panaszosan éneklik hozzá a legények:

»Átugrattam rózsám kertjén,
almát nem leltem,
szívem úgy ég, eloltanám,
jeget nem leltem;
hozzám illő, szerelmetes
lánykát nem leltem«.

A leány, mintha csak fokozni akarná bennök a szenvedélyt, még ennél is elevenebb nótába csap át. Karjaival kört képez a feje körül és oldalvást billegtetve a derekát, lépést tánczol az ifjak előtt. Jaj, be szívből éneklik hozzá:

»Karcsúbb a termete
karcsú cziprusnál,
vék'nyabb a dereka
vékony ágaknál,
csengőbb az ő nyelve
szóló madárnál«.

Féltérdre ereszkedik ismét a leány, odakúszik a legények elé és fejét nyakát hátra vetve, úgy hajlog-

tatja jobbra-balra a derekát. Elénekli előttük a *Fehmi* asszony nótáját, a ki hűtlen lett az urához, hogy a fürdő gazdával, a *hámámdsi*-val csapodároskodhassék. Ismeretes népdal, énekelik is mindenfelé:

»Beverték a fürdő ajtót,
megláták a két vigadót — ihaj!«

Fehmi ura neszét vette ugyanis a dolognak, rájok tört a fürdőbe, és ott találta a feleségét:

»A fürdőház fürdő köve,
Fehmi íjas szemöldöke — ihaj!«

De rá se hederít a kikapós menyecske az urára. Nem törődik a haragjával, csak a szeretőjének járhasson a kedvében:

»Ha haragszik haragudjék,
szeretőmnek kedve teljék — ihaj!«

Különb legény is lehetett az uránál, fiatal göndörfürtű legény, az ura meg öreges, idejét múlt:

»Fürdőgazda göndör haja,
félre van a *feze* rajta — ihaj!«

De nem nyugodott meg ennyiben az ura, janicsárrendőröket hivatott és úgy vitette ki az asszonyt a szeretője hajlékából:

»A fürdőből jön ki éppen,
gyöngy legyező a kezében — ihaj!«

Megmaradt azonban a szerelmük, és a hirhedté vált dal refrainje egyre csak azt vallja:

»Szereti a fürdős *Fehmit*,
szereti a fürdőst *Fehmi* — ihaj!«

És ezzel elnémúl a zene, vége szakad a táncznak. Odaguggol a leány a legények ölébe, odatartja nekik a homlokát, hogy a jutalompénzt ráragaszszák. Mindegyike ad neki egy-egy pénzdarabot, ki a kötényébe dobja, ki meg a homlokára ragasztja. A mint odadobtam a kötényébe én is egy darab pénzt, kiváncsian a kezébe veszi és nézegeti, hogy vajjon nem *kirmizi*-e? A törökök ugyanis a *körmöczit kirmizi*nek (pirosnak) ejtik, mintegy magyarázatát adva vele a magyar arany ragyogó szép szinének. Magyar aranyat akart a leány, hacsak parányit is. Aranycsináló dervist emlegetett egyre, a kit egy magyar király hívott volt valamikor az országába, ettől tanultuk volna a pénzcsinálást. Ime a dervis története:

»Közepette a kisázsiai hegyeknek, nagy elvonultságban éldegelt egy nagy tudományú dervis. Álláhjához való könyörgésekkel és alamizsna-osztogatással töltötte el minden idejét és folyvást csak azt kutatgatta, hogy hogyan lehetne közönséges ércből aranyat csinálni. Addig-addig, hogy megtalálta a módját és felfedezte az aranycsinálás titkát.

Elterjedt ennek a híre az egész világon, még Magyarország királya is megtudta a dolgot. Hírvivőket küld a király a híres dervishez és meghívja, hogy látogasson el királyi udvarába. Sokat szabadkozott eleinte a dervis, de addig beszélték rá és addig kérték a király emberei, mig ráállott az aranycsináló és útnak indultak messze Magyarországba.

»Igaz-e, — kérdi tőle a magyarok királya — hogy

Rámázáni mulatozás.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

felfedezted azt a titkot, a melyet évezredek óta mind hiába kerestek az emberek?«

»Álláh áldjon meg hosszú élettel és boldog kimúlással« volt a dervis válasza. Ezzel előmutat egy napnál is csillogóbb aranyat, mely sárga réz közé volt vegyítve«.

»Meg tudnád-e mondani, — kérdi ismét a király — hogy hogyan valtoztatod át ez érczet aranynyá?«

»Álláh segedelmével megmutatom« — mondja a dervis és kér a királytól egy-két darabka rezet. Hozzák az emberek a rezet és átadják a dervisnek. Ott a király színe előtt lát hozzá a munkához, tüzet rakat, felolvasztja a rezet egy üstben, és alig hogy belehintett egy porvegyüléket, melyet innen Kisázsiából vitt magával, olyan fényes aranynyá változott a réz, hogy alig győzött rajta eleget nézni a király.

Meglepte ez a csodálatos felfedezés a magyarok királyát és igéri a dervisnek, hogy dúsgazdaggá teszi, ha megismerteti az aranycsináló por titkaival.

»Kincsedre nincs szükségem«, felelt a dervis, »hiszen ha azt akarok, csinálhatok magamnak, a menynyit csak az eszem kiván. De meg fogadásom is tiltja a gazdagságot. Szegény vagyok, annak akarok maradni; pénz, meg egyéb gazdagság nem nekem való dolgok«.

Akárhogy kéri a király az aranycsináló por titkát, hajthatatlan a dervis szive.

»E titkomat«, mondja a dervis, »nem árúlhatom el se kincsért, se szép szóért. Ha meghalok, velem együtt hal meg a tudományom is«.

»Legalább az emléked hadd maradna meg«, kéri ismételten a király. Elővesz erre a dervis egy másik porvegyüléket és mondja a királynak, hogy evvel nem csinálhat ugyan aranyat, de ha arany közé keveri, olyan fényessé és csillogóvá teszi, hogy a nap is elhomályosodik mellette. Ezzel átadja a port a királynak és aztán készül vissza Anatóliába.

»Mit kivánsz fáradságod fejében?« kérdi a dervistől a király.

»Azt az egyet kérném«, mondja a dervis, »hogy az én képemet veresd az aranypénzedre«.

Beleegyezett a magyarok királya és ez időtől kezdve a dervis porával verték a magyar aranyokat.

»Innen van«, végzi a mesélő, »hogy nektek, magyaroknak van a legszebb pénzetek és hogy a régi magyar aranyon ott az aranycsináló dervis képe«.

Rég elkiáltotta már az éjfélt az éjjeli őr, midőn végefelé járt a nagyok kávéházában is a mulatozás. Hoztak a szomszéd házakból, honnan párnát meg lepedőt, honnan derékaljat és úgy vetettek ágyat a kávéházban, melyből sebtiben alvó helyet teremtettek. Ömer efendi Álláhnak meg a csausnak ajánlván lelkét, nyugalomra tért és követtük a példáját megannyian. Csak a zejbek legények nem hagytak még abba a mulatozással és a másnap korán reggele ott találta őket ismét, társaságában a daloló és tánczoló »kis lábú«-nak.

III.

(Egyiptomon és Görögországon át *Szmirná*-ba. A délvidéki zejbekek és törzseik. Életmódjuk és szokásaik. Ramazáni élet *Ájdin*-ban. Karagöz-szinház.)

A szmirnai útat követtük további utazásunkban. Az olimpustúli vidék a dombosba csapott át és a naponként váltakozó török falvak ugyanazt a képet mutatták mindenütt. Kezünkben az *emir-námé*-val (parancslevéllel), melyet a kormány *burjuruldu*-ja alapján a kormányzó pasa állított ki, a falu vagy helység vendégei voltunk mindenfelé. A karaván-szeráj a szállónk, a község emberei a házigazdánk. Soha pénzzel a vendégszeretetet meg nem fizethettük. A csaus meg az egyik zejbek visszatért, még Ömer efendi is elmaradt tőlem, jóllehet nem a maga jószántából. Nem volt meg a kellő *tezkeré*-je (útlevele), meg az engedélye, újat pedig nem egy könnyen kap a szofta.

Másodmagammal folytattam hát az útat, meg az új csaussal, a kit a sztambuli nagy írás erőszakolt rám. Brussza vidékéről a szmirnaiba igyekeztem, az északi zejbekek földjéről a déliekébe. A voltaképi zejbek fészek különben is ott van az *ájdini* kerületben és

csak később húzódoztak el felfelé, midőn szorongatni kezdte őket a kormány.

Elbúcsúztunk a falubeliektől, jó darabig még el is kísértek bennünket. Lefelé vezetett az útunk az olimpusokról és ott csillámlott előttünk az *Apollónia* tava, melyet egy jókora nagy csónakkal, az úgynevezett *szándál*-lal szeltünk át. Zejbekes alakok voltak a csónakosaink, noha zejbek eredetüket ugyancsak titkolták előttünk, főleg a fegyveresünk előtt. A hol hegyek nincsenek, ott zejbek se lakhatik el. És rámutattak a tavon túli nagy síkságra, a melyről ott sötétellett elő egy város, a görögök lakta *Mihálics*. Itt már ezek közé helyezkedtem el, mert ők voltak a város urai. A szokásos vendégszeretettel fogadtak ők is, de inkább az idegent, a *frenk*-et tisztelték bennem és nem a vendéget, a *müszáfir*-t. Számítás volt a barátságuk s vigyázva kisérgették a lépteimet, hogy valahogy más le ne foglaljon előlük. Minél közelebb értük a tengert, annál ritkább a törökség. Mintha menekülni akarnának előle, úgy vonulnak beljebb a szárazföldbe és tódulnak helyökbe az örmények, meg a görögök és szaporodnak jobban és boldogulnak könnyebben. Mihálicstól kezdve a *Kara-szu* (Feketevíz) nevű folyó mentén haladtunk, görög és örmény falvak közt és útunkba esett még egy másik nagy tó, a *Mániász* tava. Itt szállottunk meg egy tómenti kis faluban, ezúttal örmények vendégekép. E falutól *Bándermá*-ig vezetett az útunk, a Mármara egy másik kikötő városáig és előttem állott a nyílt tenger, az ő beláthatatlan nagyszerűségében. Vonzott e látvány

szirénája és hajlottam a csábító szóra. Tengerre kerültem.

Nagyobb kerülővel akartam a szárazföldi nyügös utazást kipihenni. Egy másik kikötőbe mentem, a hol Egyiptomba induló hajók voltak és hatodnapra már ott sütkéreztem Áfrika kánikulájában. Alexandriából Kairóba menet *Tántá*-ban állapodtam meg és sztambuli barátomnál, *Juszuf Számih*-nál, a tántái iskola török tanítójánál telepedtem le egy időre. Arab városban törökök közt. A nyár legforróbb évszaka köszöntött ránk és mennél tovább maradtam a Nilusmenti városkában, annál jobban szoktam az életükhöz, annál inkább barátkoztam a szokásaikkal. Itt szándékoztam kihúzni a nyarat és csak ősz felé indulni vissza Kisázsiába. Juszuf barátom pedig egyre arról gondoskodott, hogy elhatározássá váljék e tervem. Egy kisázsiai telep volt a város közelében, nem rég ide költözködött emberek *Kónia* vidékéről. Közéjük telepedtünk mi is és hozzá láthattam a török tanulmányaimhoz, arabok lakta földön, a piramisokhoz közel. Annál becsesebb volt Juszuf Számih segítsége, mert maga is Kónia vidékebeli volt. Emberséges barátom egész Kairóig kisért el innen. A szuezi csatornán keresztül *Port-Szaid*-ig, innen meg a szíriai partok mentén *Cziprus*-ig vitt el a tengeri gőzös, egy rozzant kedivei alkotmány. Tengerre került szenvedéseimnek örökké emlékezetes tanyája. Úgyszólván a vihar hajtott bennünket Görögországba és vesztegzárral adóztunk a hellén föld előtt. A megpróbáltatásoknak még egy éjszakája és ott voltunk

Szmirná-ban, Anatóliának legszebben épült városában.

Szmirnát *Gyaur-Izmir*-nek (Hitetlen Szmirnának) nevezi a török, mert több benne a keresztény, mint a mohamedán. Főleg a görög *millet* (nemzet), melynek pompás negyede ott húzódik el a tengerparton, a szépen épült rakodó mentén. Görög és európai foglalja el az egész völgyet, a legszebb házakban ők laknak és a leggazdagabb jövedelem az övék. A törökök jó része csak tengődik mellettük. Ott húzódik el az ő negyedük a hegyoldal felé, csak éppen a *konák* őrködik a parton, a *váli pasa* (kormányzó) rezidenciája. Szmirna nem annyira a törököknek, mint a görögöknek a főhelye. De gyülekezője egész Levánténak, különböző világrészek különféle embereinek. A mi Sztambulnak a nagy hídja, az Szmirnának a kikötő utczája. Csakhogy amott tömöttebb a sokaság, emitt meg különfélébb, amott gazdagabb, emitt meg változatosabb. De változatosabb a piacza is, és három világrésznek a közelsége ide halmozza össze az árúit. Kisázsia függéje és mazsolája mellett Egyiptom datolyája meg banánja, emitt Szmirna szőlője és Jaffa narancsa, amott az usáki szőnyegek, meg az indiai kellmék. És mind ez változatos gazdagságban és a lehető legkülömbözőbb módjaival a szárazföldi és tengeri közlekedésnek. A messze tengerekről jövő hajók mind ide térnek meg a szmirnai kikötőbe és a kolompoló tevekaravánok ide lomhászkodnak el, a *csársi* sikátoraiba. És e világzaj elől egyre húzódik a török, egyre pusztul a zejbek. Faházacskáit a

hegyoldalra építi, és míg a levántei a tengerparton tartja a pihenőjét és ott bugyogtatja a török világ legjobb nárgiléját, addig a város török ura csak a magasról mereng el a tengeren és onnan nézi a nyüzsgő életet, az idegen hajóknak árbocz-erdejét.

Ma már nincs is otthonja a zejbeknek a hazájában. Nem úgy mint régebben, a mikor még egészen az övék volt a város és ők uralkodtak a tegeren, a partokon, meg a hegyeken. Még a sztambuli kormánynak is ellene voltak és utolsó harczukat is ott vívták el a konákban a pasa embereivel s az ország katonáival. Csak nem régiben történt, 1885-ben. Lázadozóban voltak a zejbekek és sem adót nem akartak fizetni, sem pedig a törvényeknek engedelmeskedni. Csellel fogott ki rajtuk a szmirnai pasa. Oda rendeli őket a konák udvarába és mialatt hitegette őket, hogy megkapják a kiváltságaikat, katonasággal vétteti őket körül és jó részüket leöleti. Alig menekült belőlük egykettő. Csak nagy ritkán mozdulnak ki azóta *Ájdin*ból, az ő voltaképi fővárosukból. *Kádri bej* beszélte el nekem e történetüket, az ájdini kerület nagy tudományú és előzékeny *defterdár*-ja (pénzügy igazgatója). Monarchiánk ottani képviselője a magyar *Rémi*, szintén lekötelező szivességgel bánt velem és nem egy tanácsának köszönhetem, hogy Kisázsia legfélelmetesebb vidékén is bántatlanul járhattam. Épen azokban a hetekben, mikor a zejbek rablók egész Szmirnáig merészkedtek és konzulunk egy alattvalóját is a hegyek közé hurczoltak.

Felszerelve a szükségesekkel, neki indultam *Ájdin*-

nak, a zejbekek fővárosának. Az angol gőzös eleinte[n] kisebb völgyeket szeldelt át, majd alagútakat tört keresztül és oly vadregényes vidékekbe vezetett, a minőket csak a brusszai olimpuson láthattam. Klasszikus földre jutottunk az *efézusi* romoknál, a törökök *Ájá-Szoluk*-jánál. A hegyek itt meredeznek a legmagasabban és ez a vidék a tanyája annak a számos zejbek és jürük törzsnek, mely menekül a városi uralom elől, hogy csak függetlenül és szabadjára élhessen. De tanyája egyúttal a legveszedelmesebb rablófészkeknek is, a ‚türk' világ leghirhedtebb betyárjainak. A városokban megszelidülnek és eloszmánliasodnak, mezei munkához látnak és állandó lakáshoz szoknak. De nem úgy a nagy környék, a szmirnai meg az ájdini fensík. A körülötte levő falvak megannyi vándor telep és a vidék zordon hegységeiben százával ólálkodnak még a kisázsiai türkök különféle törzsei. Együttesen *zejbek*-nek nevezik őket, mely szó régebben csak egy törzsnek a nevét jelentette. Ma már elveszőben az ethnográfiai jelentőségük és a mióta állandó lakóhelyre kényszerítik őket, szemlátomást pusztulnak és eredeti jellemvonásaikból is sokat veszítenek. A zejbek ma már csak rablót, hegyek között barangolót jelent. Nem úgy mint régebben, a mikor még városokat és falvakat uraltak és *efé*-nek nevezett vezéreik alatt függetlenül éltek s a török uralomról tudomást se vettek; ha csak akkor nem, mikor harczra került köztük a dolog. Századokon át tartott ez a küzdelem, Anatólia legvéresebb testvérharcza, de elvégre is a szmirnai pasa győzött, a sztambuli uralom eszméje.

Az egykor oly büszke faj, mely Anatólia őslakójának és szeldsuki ivadéknak vallja magát, ma még a fegyverhordástól is el van tiltva és csak falvakban ha teleaggathatja övét kedvelt fegyverével, a hosszú nyelű jatagánokkal. Még csak nem is oly rég, hogy felhagytak a kóbor élettel.

A különböző törzsek, az úgynevezett *ásiretek*, még most is összetartanak és folytatják a régi életmódot, a nomád életet. Nyaranta hegyek tetejébe a *jajlá*-ba vonulnak, télen meg leszállanak a völgybe, a *kislába* (telelőbe). A férfiaknak nyáron van a legtöbb dolguk: juhokat, kecskéket tenyésztenek és kóborognak egyik fensíkról a másikra. Összes holmijuk a sátor, ágynak való szőnyegek meg a ruhanemű. A gazdagabbnak több és változatosabb, a szegénynek kevesebb. A legény része egyébbel is foglalkozik és emberekben is keresik a prédát, főleg a pénzükért. Asszonyaik jóval szabadabbak mint az oszmánli nők, de a dologból is nagyobb a részük. Túrót, vajat meg egyébb tejételeket készítenek, leczipelik a városba és pénzzé teszik. Még több a dolguk télen, mikor a férfiak lomhászkodnak; szőnek, fonnak, szőnyegeket készítenek és ők látják el a házat ruhával. A varrottasuk akár a kalotaszegieké. Munkaidőben a völgy mentére telepednek, sőt újabb időkben kényszerítik is rá őket és állandó lakásra szoktatják. Az izlámot csak éppen a nevéről ismerik, sokan még arról sem. Dsámiba nem járnak, hodsát, imámot nem tartanak és úgy házasodnak, hogy kapja magát a két szerető szív és mennek a hegyek közé. Úgy térnek aztán vissza mint férj és feleség.

Még a nevük sem olyan, mint a többi törökéké. Az oszmánlinak ugyanis arabs a neve, úgy kapja a hodsától meg a bábától. A hegyi »türk«-nek csak gúnyneve van, és ha véletlenségből ez se jutott volna neki, úgy szólitják, hogy az »apja fia.« Az oszmánli ember nem örököl nevet, a halálával még az is elfelejtődik, a mi újat kapott. Ő maga *Áhmed,* az apja *Ibráhim,* a fia meg akár *Musztafa.* Nem úgy a zejbekeknél, meg a jürük törzseknél. Ha az ős apjának le találták nyisszantani a fülét, a dédunokáját is megemlegetik róla. Mert *Fületlen*-né (Kulákszis) válik legottan a neve, utódai pedig megannyian *Fületlenfi*-ak (Kulákszis-ólu). Ha az apjának durván nő ki a szakálla és ennek folytán *Durva-szakál* (Kábá-szákál) nevet kapott, a fiának a fia is *Durva-szakálfi* (Kábá-szákál-ólu). Még akkor is, ha szőrnyi szakálla sincs. Vannak közöttük, »nagy bajusz« agák (Kodsa-bujik), és természetesen »nagy bajusz fik« is, még a leányának is »Nagy bajusz leánya« a neve.

Hogy hívnak *kárdás* (testvér)? kérdeztem egyszer egy jól megtermett legénytől. »Mádsár-ólu« (Magyarfia) feleli nagy büszkén. — Hát az apádat? Azt meg *Mádsár*-nak. Van közöttük »Feketés-hajú« (Szácsi káráli), »Liba-termetű« (Káz-bojlu), »Nadrágtalan-fi« (Donszuz-ólu), »Fele-holt« (Jariszi-ölü), »Kosár-fi« (Szeped-ólu), »Tolvaj-ivadéka« (Hájtá-ólu), »Szél elvitte«, (Jel aldi) és Álláh tudja mi minden nem.

Délutánra hajlott már az idő, mikor megérkeztem *Ájdin*-ba. Nagy ijedelemmel lesték az emberek a gőzöst, különösen a messze falubeliek és borzalommal

csettentették a nyelvüket, ennek a csoda szekérnek a láttára. A »gyaurok szamarának« nevezik, és a félvilágért sem ülnének belé. Leginkább a városbeliek használják, meg a falvak kalmár görögjei. Völgyteknőben huzódik el a nagy város, de van egy negyedje, mely sziklákba kapaszkodik és úgy terül el a völgy fölött. Központja a városnak a *konák*, a kormányzó (müteszárrif) palotája és az előtte elterülő nagy tér, a *gümrük*- (vám-) tér. Görög *hán*-ban szállottam meg, *Ájdin* egyedüli fogadójában. A hol *hán* van, ott nincs karaván-szeráj, ha csak a földhöz ragadtaknak nem, és a kolduló utazóknak. Európaiaskodás azonban már itt is van, főleg a hivatalnokok viseletében, és idegen árúkhoz szoktatják a szegény türköket mindenfelé. Saját iparjuk a kis ipar, noha az angolok gőzöse már ezen is sokat rontott.

A mohamedán világ épp Rámázánt űl, ünnepi díszben a zejbek város. A kávéházak felzászlózva, a terek székekkel teli rakva, de sehol egy lélek, még magában a konákban sem. Pedig ott mindig akad sok henyélő, akár ünnep, akár nem. Rámázáni csend még a főtéren is, és csak a dervisek kezdenek el szállingózni, hogy el ne maradjanak az adakozástól. De alig hogy szűnik a nagy hőség, élénkülnek már az utczák. Készülődnek a kávéházasok, kitűzik a fonalakra fűzött zászlókat és telnek az asztalok serbetes üvegekkel, édes italokkal. Egy-egy török asszony oson át a főtéren, de mit se látni rajta, csak azt a nagy piros leplet, mely tetőtől talpig betakarja. Készülnek az esti lakomához, ahhoz szerzik meg a hozzávalót.

A gazdagabb hárembeliek csoportosabban vannak és szolgasereg kiséri őket a sétahelyükről, a *Csákir-ólu* kertjéből. Olajfa erdő mentén vezet odáig az út és ott terül az a mulató kert, a hol hegy rekeszti be az ájdini völgyet. Patak szeli át e kis virágos kertet és a két partján helyezkedik el a rámázáni sokaság, a bőjtölő asszonysereg. Jellemzetes piros felöltőjükkel, a mint ott guggolnak a buja zöld fűben, akár egy-egy pompájában viruló pipacsvirág. A férfiak távolabb üldögélnek és zsandár tartja a rendet, hogy egymás közelébe ne jussannak valahogy. Elébb az asszonyok indulnak haza, azután a férfiak. A nők a rámázáni asztalhoz készülnek, az ételeket hozzák rendbe, a férfiak meg a főtéren ŏgyelegnek addig. Lesik a naplementét, a megszabaditó mozsár-ágyú lövést. Ezzel adnak jelt a lakomára és a mely pillanatban eldördül, vége a bőjtnek és kezdete a farsangnak. Egy pár percz és úgy eltűnik a nagy tömeg, mintha föld nyelte volna el őket. Az ágyúlövés előtt helyezkednek még el az asztalhoz és kezük úgyszólván az ételen, hogy perczet se veszítsenek az időből. Éppen csak hogy elmondják a kurtaszavú imádságot, a *bisẓmilláhit.*

Csak a vacsora után kezdődik az igazi élet. Siet kiki a szabad levegőre, ott iszszák meg a második, meg a harmadik, meg a negyedik kávét. Fellobognak az utczai mécsesek és telnek a kávéházak, hogy tűfoknyi tér se marad bennök. A kávéhordozók kiabálása, a vendéghívás; a kávé, serbet és *lokum* (édesség) rendelések, a vizes poharak csengése, a nárgilék

szortyogása, mind ez oly sajátságos hangzavarrá vegyül össze és oly rendes egymásutánban következnek, hogy szintén siketül belé a szokatlan fül. Közbeközbe koldusok énekelnek és szüntelen az asztalok körül ólálkodnak, ott a hol legtömegesebb a sokaság. A dervis a rézgyűjtőjét kopogtatja, hogy abba dobálják az alamizsnát és alakok lepik el a tért, arczok tünedeznek elő, hogy félelem rájok nézni.

Az ifjabbak ez alatt fel s alá járkálnak és csapatonként jelennek meg az asszonyok is, lámpással a kezükben, és fekete szolgák kiséretében. Ruházatuk a nagy lepel, melylyel egész testüket befedik és alighogy meg mernek egy-egy ponton állani, úgy osonnak végig az utczákon. De a következő pillanatban megint előkerülnek és egy-egy kiváncsi tekintet után ismét oda a nyomuk. Zsandárok őgyelegnek az utczákon, ezek kisérik őket szemmel. Nagy a vendégeskedés mindenütt, különösen a jobb módúaknál, mert bővében ilyenkor az étel és szabad az ajtó mindenfelé. A kormányzó vendége voltam egy este, annak az asztalánál rontottam a bőjtöt. Fegyveres szolga jött el értem a görög hánba és az adta tudtomra a megtiszteltetést, hogy *iftár*-ra (rámázáni lakomára) hívott meg a pasa. Nagy társaságban költöttük el a sztambulias vacsorát és folyt utána a társalgás azzal a nyugodt komolysággal és lassú méltósággal, mely az oszmánliakat oly annyira jellemzi. Csak a vendégek lábatlankodtak egyre körülöttem, mindegyikének volt valami kérdezni, vagy valami gyógyíttatni valója. *Hekim*-nek (orvosnak) néztek az istenadták, mert a sztambuli nagy írásban ott

volt a »doktor« szó a nevem mellett. Az egyiket a hideg lelte, a másikat a meleg gyötörte, de a legtöbbjének az volt a legnagyobb baja, hogy nehezen bírták a bőjtöt. Ezt már lopva súgták a fülembe. Jó ételeket ajánlottam nekik, meg is voltak a tudományommal elégedve. Főleg egy szomszéd helységbeli *kájmákám* (járás kormányzója), a ki jó húsban, meg jó színben volt ugyan, de a bőjtöt sehogyse vette be a gyomra.

A görög hánban történt, épp ebéd idején. Külön szobába hozattam magamnak az ételt, nem akartam a görögök meg a többi idegenek közé vegyülni. Féligmeddig mohamedánnak néztek, amolyan magyar mozlimnak és mert bőjt idő volt, átallottam a világ szeme előtt enni. Hasonló szándékban lehetett a jó kájmákám is, mert egyszerre csak betoppan a szobába és már az ajtónál rendeli az ételt. Kölcsönös volt a tettenkapás, meg a meglepetés. De csak egy pillanatig, mert olyan szenvedő arczot vágott a jó efendi, hogy azonnal megértettem a teendőmet. Aggódva kapok a pulzusához és megtiltom neki a — bőjtöt. Örömében mindent elfelejtett, még betegségét is, és óvatosságból, no meg tán hálából, engem is meghívott, hogy vigyázzak a drága étvágyára. Nem is volt panaszunk egymás ellen, még az étvágyunknak sem. Osztogattam neki az engedélyt, hogy *piláf*-ot (rizst) is ehetik *kebáb*-ot (sült húst) is, és végezetre oly vérszemet kapott a jó török, hogy egy kis gyomorerősítő bor után is áhitozott. Menten megengedtem neki. »Pompás hekim vagy«, hunyorított egyet félsandán, és

midőn estefelé ismét találkoztunk a kávéházban, már *hekim-bási*-nak (főorvosnak) szólítgatott a hálálkodó. Ismét együtt volt a rámázáni sokaság. A hivatal emberei meg az efendi-félék úribb kávéházban, a köznép a törökösebbjében. Addig tart a kávézás, míg meg nem szólal a müezzin. Alighogy itt a *terávi* (ünnepiimádság) ideje, feltápászkodnak az igazhivők és lassú léptekkel indulnak a *dsámi* felé, a mosakodó csarnokokhoz. A terek és kávéházak ismét kiürülnek és újra hozzálátnak a készülődéshez, a dsámi utáni vendégeskedéshez. A zaj ezután még nagyobb, most már a mulatozásokon a sor. A legények hamarább végeznek az imádkozással, sokja el is felejtkezik róla és beülnek a kávéházukba, hogy ki se mozduljanak belőle hajnalig: a harmadik ima idejéig, a mikor ismét vége a farsangnak és kezdete a nagy bőjtnek. Ez az idő a legvidámabb és a legmulatósabb. A kávéházak előtt ismét az a hívogató, kinálgató zaj, de még inkább a játékbódék előtt, a fellobogózott színházakban.

Ezúttal a köznép közé vegyültem, azok között is voltak betegeim. Elmentünk a színházukba, a bábjátékos *Karagöz*-be. A színház a kávéházban van, annak is a baloldali szegletében. Az oszmánli népnek e játék úgyszólván farsangi bohózata. Nem mintha vallásos vonatkozásai volnának, hanem mert legalkalmasabb és legvidámabb betöltője a rámázáni éjjeleknek. Eredetét egész *Orhán* idejéig, a törökök második pádisáhjáig, vezetik vissza. Brusszában volt még akkor a szultánok rezidenciája és akkor tájt épült az a dsámi is, melyben *Karagöz* (Fekete-szem) mint egyszerű

paraszt munkás, mint kovács vett volt részt. A munkálatokra *Hádsejvát* apó, egy már világlátottabb török ügyelt fel. E két ember, a mint a néphagyomány beszéli, nem annyira a munkára mint inkább a mulatozásra termett és tréfáikon el-elmulatozott a dolgossereg is. Gúnyolódtak, ingerkedtek és a félszeg Karagöznek a paraszt eszejárását folyvást irónizálta a másik. Elannyira, hogy egész kört képeztek a munkások és úgy állták körül a két bohó pajtást, a kik ki se fogytak a mókából. Oly nevettető volt a beszédjük és oly sajátságosak a mozdulataik, hogy akár egész nap elhallgatták volna. Igy folyt ez napról-napra, heteken át, hónapokon keresztül. A munkások mulatoztak, a dsámi lassan épült, a pádisáh meg türelmetlenkedett. Kérdőre vonatja az építőmestert, és midőn megtudja, hogy *Karagöz* meg *Hadsejvát* a késedelem okai, fejöket véteti mind a kettőnek. Azóta gyorsabban épült a dsámi, rövideden be is fejezték.

Történt azonban hogy unatkozni talált a nagy pádisáh és eszébe jutott a két tréfálkozó, a kiket megöletett volt. Szánta-bánta a tettét és panaszkodik a sejhjének, *Küsteri* apónak, hogy mi kár azért a két emberért, hogy mennyire tudták volna most őt mulattatni. Az öreg sejh, a ki annak idején maga is sokat nevetett azon a két emberen, elővesz egy nap két pár papucsot, egy pár pirosat meg egy pár sárgát és viszi a szerájba. Vászonleplet erősít a fal szegletéhez, mécsessel világítja be és úgy jelenteti meg a két pár papucsot. Az egyik a Karagözé volt, a másik a Hádsejváté. És íme, beszélget egymással a két bőr-

MÚZEUM KÖNYV-TÁRA

Karagöz és Hádsejvát.

OSZK

darab s utánozza az egyik a Karagöz rekedtes hangját, a másik meg a Hádsejvátét, a finomabban beszélőét. Küsteri, a sejh állott oda a függöny mögé és az ő keze léptette a papucsokat, ő szólaltatta meg a hangjukon. Igy alakúlt meg a karagözi színpad, az ő első szinészével, a sejhjével. És hogy a szultánnal is éreztesse, hogy mily igazságtalanúl bánt el a két szerencsétlennel, egy Prologusba foglalja a feddést. »E függöny — úgy magyarázza a sejh — a nagy világot jelenti, a mécses pedig az emberi életet. Megjelenik rajta a két papucs, a küzdő emberiségnek a jelképe, és alig hogy egyet-kettőt lépnek, kialszik a mécses és letűnnek a nagy világból.« Fogott a jó tanítás a pádisán és minden este nézte ezt a színvilágot és a rajta megjelenő papucsokat, az életvidító emberpárt.

Igy lett *Küsteri* a Karagöz-játékok *pir*-je (ősmestere) és mai nap is ott a *Küsteri mejdáni*, Brussza városának a legnagyobb tere. Mert nem szünetelt többé e játék, még a sejh halála után sem. A szerájból a kávéházakba került, a pádisáhtól a néphez, mert hisz oktató volt a czélzata és üdvös a tanúsága. A Prólogus a komoly, a tanító rész, a papucsok beszédje meg a tréfakeltő s a szívvidító. De nem sokáig maradt meg e játék ilyen alakjában. A nép eszejárása átalakította, és a mi elvont volt benne, szemlélhetőbbé tette. A papucsok valóságos alakokká váltak és bőrből faragták a képeiket, úgy kerültek a függöny mögé. Kezdetben csak kettő volt a kép, Karagöz meg Hádsejvát bábalakja, később azonban többre is megszaporodtak. De nem csak alakot, hanem irányt

is változtattak e játékok. Szűkebbre kezd szorúlni a morális irány, elvilágiasodik a tendenciájuk és mindennapivá váltak a népies ízű trágárságok. A bábok nem csak beszélnek, hanem cselekesznek is és minél több a fellépő alak, annál nagyobb a cselekvés tere és annál több az elvégezni valójuk. Igy alakult át a dialóg drámai tárgygyá.

Nagy látványosságra készültek az ájdini bábszínházban. A vászonlepel, a karagözi színpad, már oda volt feszítve a szeglet elé és rajta a kép is, az előadandó játék egyik hőse vagy tárgya. Ez pótolta a színlapot. Belül a szegleten, a közönség szeme elől elrejtve, egy deszka van a vászon alsó részéhez erősítve a mécses számára. A megnyitás kezdetéig e mécses csak halványan világít. A deszkát egy asztal is pótolhatja, azon teszi az igazgató a készülődéseit és azon dirigálja a színpadra került szinészeit. Most még valamennyien a falon függennek. Csak úgy tódulnak ezalatt a kávéházba, melynek egyedüli ismertető jele az a két kifestett alak, mely ott lóg le a bejárat előtt. Hádsejvát apó az egyik, a pufók arczú Karagöz a másik; a játékok megkezdői és befejezői.

A megnyitás azzal veszi kezdetét, hogy a szegletben ülő zenész, a *járdák*, rákezd egy fúvó hangszeren valami járatos danára, egy *sárki* vagy *türkü*-féle népdalra. A bábigazgató pedig, a kinek látatlanban működik a keze, leemeli a függönybeli képet, vagyis a színlapot, lobogóra gyujtja a mécsest és leakasztja a szegekről az est bábjait. A megnyitó zene elhangzott, kezdődik a játék, az első báb fellépte. Nagyot ugratva

pattantja elő az ügyes mester a minden játékok megnyitóját, *Hádsejvát* apót és »Óh igaz Isten« mondással hajlogtatja, mozdulatait is hozzá illően libegteti a *gázel* nevü dalhoz, melyet a szegletbeli zenész énekeltet vele csengő féldobja, a *tef* kiséretében. Minden fellépő báb egy-egy dallal kezdi meg a szerepét, és ez pótolgatja a felvonásközöket is. A *gázel* elhangzott, következik a *Prológus*. Ünnepélyes mozdulatok közt, válogatott kifejezésekkel kezdi meg Hádsejvát apó a mondókáját, melyben a közönséget szép látnivalókkal kecsegteti, világlátással biztatgatja. »A képzelet e játékát rendeztem — így szól — és fölütöttem e sátrat, meggyujtottam benne a mécset, hogy úgy mutassam be e nagy világunk alakjait. Ősmesterünk, Küsteri sejh oktatott rá bennünket, hogy az érzelem emberei megértsék és tanuljanak belőle. Oh jelenlevők gyülekezete, műértők finom társasága. Legyen ez est szerencséje a megjelenteknek és átok ideje a sátánnak. Istentelen a sátán, de irgalmas az Egyetlenegy és boldogságos a mi Nagyurunknak, a hatalmasnak, a kegyelmesnek, a világ támaszának, szóval a mi Pádisánknak minden napja, minden percze. De van nekem egy barátom, egy hűséges embertársam, tiszta kezű, tiszta arczú, ékes és igaz beszédű. Bár lejönne hozzám, ide e négyszögletű hajlokomba. Megérti a verset, megérti a költeményt, tud arabusul és tud törökül és ha ő beszél én hallgatok, ha én beszélek ő hallgat, de megannyiszor ti mulatoztok.«

Ezzel odamegy a baloldalra, a merre Karagöznek a lakása, és emígy csalogatja le a színpadra: »Oh én

Karagözöm, havas hegyem, jáczint kertem, életemnek öröme, örömömnek pajtása. Megszülettél mint a hold a felhők között, jövel oh barátom, jövel«. A ravasz és pórias Karagöz, ki a Prológus vége felé már megkezdi a fészkelődést, közibe csap olykor-olykor a beszélőnek, előbukkan, el-eltűnik, és alig hogy vége az ünnepélyes megnyitónak, már nevetteti a közönséget a torzonborz főbábú jellemzően rekedtes hangjával, meg zajos lármás megjelenéseivel. »Karagöz, hé Karagöz, merre vagy?« kérdi rendesen Hádsejvát a megnyitó után. Mint a villám csap le a magasból a szakállas bábú és féldob pergése, ujj-csengők csenegtetése, meg trombita harsogása közt, úgy jelenik meg a színen. Nagyokat dobban a lábával, beleragad a barátja üstökébe és ördögi lárma, meg pokoli zaj közt a földre teremti, arczul legyinti és a másik pillanatban nyoma sincs a színen. Karagöz így szokta Hádsejvátot üdvözölni. Pedig még csak azután kéreti magát és Hádsejvátnak a többszörös hívására, elváltoztatja a hangját és úgy beszélget vele a szín mögül. »Mi a bajod velem, gazember?« Ezt kiáltja valahonnan Karagöz.

Hádsejvát: Semmiházi ficzkó, merre vagy, merre? Hangod akár csak alantról jönne. Hol bujkálsz megint?

Karagöz: Kút fenekén vagyok, nem hallod?

Hádsejvát: Ficzkó, mi dolgod ott a hideg kútban?

Karagöz: Izzadni akarok, izzadni.

Hátsejvát: Oh te félkegyelmű. Hideg vizben akarnál izzadni?

Karagöz: Szállj csak le és próbáld meg. Ha bedugom a szád meg a füled, meglássuk, hogy nem úgy izzadsz-e akár egy gőzfürdő.

Hádsejvát: Ne bolondoskodjál, hanem valld be, hogy merre bujkálsz, te gézengúz.

Karagöz: Az eresz alatt vagyok, az eresz alatt.

Hádsejvát: Megőrültél, te oktondi? Mit csinálsz az eresz alatt?

Karagöz: Trikk-trakkoztam az egerekkel és megfutottak előlem a lyukba. De megvárom őket, mig ismét előbújnak és megveszem rajtuk a pénzem.

Hádsejvát: Ne ízetlenkedj, te féleszű. Mondd csak az igazat, merre settenkedel?

Karagöz: A szenes zsákban vagyok, a szenes zsákban.

Hádsejvát: Mit csinálsz a szenes zsákban, hisz bekormozod magad.

Karagöz: Fehér ruhát váltok, fehér ruhát . . .

És folyik a szójáték meg a tréfa, lebben és tűnik a bábsereg. Oly elevenek a mozdulataik és oly sajátságos a fény, mely ez alakokat bevilágítja, akár egy túlvilági kis kobold sereg.

Pedig tevebőrből vannak e bábok és nap- avagy gyertyafény elé tartva, áttetszők. A színezésük is oly sajátságosan összetett, oly keletiesen jellemző, akár egy-egy mozáik. A színek soh'se folynak egymásba, mert kis vágások határolják őket és ez által különböző színterületekre oszlanak. A színösszetétel akár a régi török szőnyegeké. Sok benne a piros meg a zöld és a ruházatuk is hívek a korhoz és annyira az ala-

kokhoz szabottak, hogy még kulturális szempontokból is érdekesek. És e mellett oly arczképszerűek, oly hagyományos arczvonásúak, hogy a fellépő alakokra azonnal ráismer a közönsége. Még a hangjukban is meg van az individualitás. Pedig sokan vannak egy társaságban, bennszülött és idegen, földiek és égiek, mind a két nemből és különböző korból. A bábok néha több, néha kevesebb részből állanak és az izületek helyén vannak egymáshoz odaerősítve. Ezeken a helyeken mozognak az alakok és mennél nagyobb valamelyiknek a szerepe és munkaköre, annál több helyt a mozgó izülete. Karagöz például a legmozgékonyabb. Mozgatja fején a kalapját, mert gyakrabban leütik onnan; karját két helyt is, mert többször emelgeti mások ellen és végül a derekát meg a térdét, az erős dobbanáshoz meg hajlongásra. A méltóságosabb Hádsejvát már kevesebbet mozog, a derekánál meg a térdénél. A nőknek csak a nyakuknál az izületük, a bólintás kifejezésére, mert hosszú ruhájuk amúgy is eltakarja a testet. Egyizületüek a dervisek is, a bejek és a komolyabb alakoknak, a drámaiaknak valamennyije. Nem úgy a tánczosoké, a keleti tánczot járóké. Ezeknek vannak legtöbb mozgásaik, a derékon és nyakon kivül a kéztőn, továbbá a gyomor tájékán, hogy a hastánczot is járhassák. Vannak aztán díszleteik is, házak, szerájok, hajók, köskök és különféle szörnyetegek meg állatok, melyek részben egy helyt állanak, részben csak átvonulnak a színen.

Mindezeket egy ember beszélteti és ugyanaz az ember jártatja is. Egy kerek kis nyílás szolgál e czélra,

mely többnyire a nyak tájékán vagy a test felső részén van elhelyezve. Némelyik bábnak két ily nyílása van, a hol a derekán kivül még a kart is külön kell mozgatnia. Ebbe a nyílásba helyezi a mester a mozgató pálczát és ezen vezeti őket a színpadra és tartja oda a vászonfelületre. Egyet dobbant ilyenkor a lábával, akár csak az alaknak a fellépése okozná. Az a sok ütleg is, arczul és tarkón csapás, a mi egy ily játék alkalmával elpuffan, a sok kiabálás és duhajkodás, éneklés meg rikácsolás, mind ezt a mester, a *hájáldsi* tartozik elvégezni. Az ütleget úgy, hogy egyet csap a kezével a nyakára. Ez a Karagözi technika.

A játékok tárgyai főleg a népéletből valók. Sokat veszítettek ugyan jellemzetességükből, a mióta az európaias »tiatoro« is tanyát ütött köztük, de még mindig hű visszatükrözői a török nép szellemi, különösen pedig nyelvi életének. Egységes tárgyat, kerek egész mesét hiába keresnél benne. A megválasztott tárgy is inkább csak a keretet képezi, melyben a török népéletnek tarkánál tarkább genre-képei mozáikszerűen illeszkednek egymáshoz. Mily különfélesége a mindennapi élet apróbb eseményeinek, mily találó alakjai a török társadalom különböző rétegeinek. A kupolás török fürdő ezernyi apróságaival, keleti kényelmes berendezésével, a díszes nászmenet gangos handabandájával, csengő-bongó énekeseivel, a vendéglátó *kávedsi* (kávés) rigmusba szedett mondókájával, fénylő sor nárgiléivel a keleti életet varázsolják elénk, melyet a lépten-nyomon felhangzó dalok

édesbús melódiája a valódi Kelet költői fényével aranyoz be.

És megjelennek a tipusok, a fővárosi és vidéki népélet leggyakoribb és mégis legérdekesebb alakjai. Élükön Karagöz az egyszerű, de furfangos, és Hádsejvát, a mesterkélt, de agyafurt török. Amaz a ravaszkodó s gúnyoló, emez a kigúnyolt és a pórul járt fél. Bajtársak a nélkül, hogy hűséget esküdtek volna egymásnak, ellenfelek a nélkül, hogy egymás vesztére törnének. Az elsőnek a nyersesége a török néphumoré, a másiknak a náivsága meg az európaiaskodó töröké. Egymásnak úgyszólván kiegészítői és együttesen sajátságos vegyüléke az ó meg az új töröknek. Ők indítják meg a cselekvényt, ők szövikfonják a többiek sorsát és nem egyszer egyesülnek is, ha mások kijátszásáról és közös ellenségről van szó. Ilyenkor Karagöz a nyers erő, Hádsejvát meg az eszesség és alamusziság mulattató képviselői. E két főbábon kivül, egész serege működik még a karagözi színháznak. A komolykodó *efendi*, meg a csapodár *bej*, a részeges *janicsár* (rendőr), meg a kisázsiai *türk* (paraszt), a kolduló *dervis*, meg a nagysüvegű *hádsi* (zarándok), megannyija megfelelő ruházatban és jellemzetes beszédmódjukban. Karagöz öreg asszony-felesége (áblá) rikácsol, az ifju leányzók szava akár a fülemüléé s dadogva beszél az ópiumivó és örökké csibukozó. És fellép a sok idegenbéli, a török nyelvet vagy rosszul vagy csak selypítve beszélők. *Nikoláki*nak hívják a görögöt, *Szerkiz*-nek az örményt, *Kándil* az arab és *Ekber* a perzsa. Az albán *Bájrám*

mellett a török-zsidó *Zákáriá* és Kisázsia számos törzsei közül a feketetenger menti *láz*, az ájdini *zejbek* és a délvidéki *kárámánli*. Megannyi czéltáblája Karagöz maró gúnyjának. És mind e szereplők csak a mester keze rángatásának engednek és esetlen ugrálásaikkal, félszeg mozdulataikkal ugyancsak nevettetik a rámázáni közönséget. Emellett egyre folyik a színpadon a beszéd, s nem akad meg a cselekvés fonala. De nem is ez még a fővirtuózsága a beszéltető és bábmozgató mesternek. Kell, hogy időhöz és közönséghez mérten szólaltassa az apró színészeket, hogy egyéniségüket improvizálva domborítsa ki és hogy azt a sok finom apró vonást, melyek összeségéből képet teremt elénk, a maga környezetéből állítsa össze s a maga tapasztalataiból vonja le. Szinészi képességnek és költői tehetségnek párosulnia kell benne.

Fürdőképet ábrázolt az ájdini színház kortinája. Fürdőt örökölt egy gazdag bej az apjától, és minthogy ő maga nem akart vele sokat bajlódni, felkeresi Hádsejvátot és rábízza a fürdőt. Pénzt is ad neki, hogy vakoltassa, rendeztesse és hogy ellássa a szükségesekkel. Egész sereg szolgát szerződtet Hádsejvát a fürdőhöz és az első része a játéknak azzal telik el, hogy szerződteti az embereit és munkába fogja őket. Karagöz már a bej felléptekor kezdi meg az oktalankodásait. Odafurakodik a beszélők közé és minthogy nem érti mindig a beszélők finomabb kifejezéseit, fogja és magyarázza a maga módja szerint. Igy támad az a sok szójáték és beszédcsavarítás, mely e darabokat leginkább jellemzi. Karagözt mindig kidobják, de min-

dig talál okot a visszajövetelre. A fürdőszolgákkal ismét befurakodik, elébb azonban ingerkedik velük, majd meg szolgának ajánlkozik ő is. Utánozza a beszédjüket, sőt még át is öltözködik, hogy rá ne ismerjen Hádsejvát. De hiába, mert alig hogy megszólal, rávall a hangja, rá a járása is és repítik a fürdőből. Fogadja Hádsejvát, hogy be nem teszi Karagöz a fürdőbe a lábát, Karagöz pedig csak azért is be akar menni. A második részben már kész a fürdő és csak úgy özönlenek belé a vendégek. Jön a perzsa a két fiával, az arab a rabszolgájával, a hebegő görög, a *kájszeri* vidékebeli paraszt és egész raja a különböző beszédűeknek. Mindegyike dallal lép fel és a gúnyoló Karagöz mindig a sarkukon, hogy bejuthasson valahogy utánuk. De felismerik és kidobják. Lakodalmi menettel találkozik egyszer és a mint megtudja, hogy a fürdőbe készülnek, siet haza a feleségéhez és kölcsönkéri a ruháját. Asszonynak öltözködik, oda lopózkodik a lakodalmasak közé és bejut velük a fürdőbe. De olyan dolgokat művel a vendégek közt, olyan zűrzavart, olyan csetepatét csap, hogy magára vonja a figyelmet és természetesen újra kidobják. Ismét fogadja Hádsejvát, hogy be nem teszi a lábát a fürdőbe, Karagöz pedig „csak azért is-sel felel. Ezzel végződik a második rész. Az utólsóban ott áll Karagöz a fürdő előtt és gondolkozik, hogyan juthatna be valahogy. Létrát kerít valahonnan, felmászik rajta az üvegkupoláig és úgy mulatoz a mosakodókon. Mindegyikéről van valami megjegyezni és megnevettetni valója. De a mint felmászik a fedélre, egy-

szerre csak zsupsz, letörik alatta a kupola és közibe esik a halálra rémült fürdőközönségnek. Az iszonyatos visongásokra, a pokoli zajra megjelenik a rendőr, az igazságszolgáltatás janicsárja és példásan meg akarja büntetni a rendzavaró Karagözt. A vendégek már mind elmentek, csak Karagöz maradt még a fürdőben. A fegyveres janicsár, *Félbajusz* gazda emígy kiáltja elő:

Félbajusz: Ki van ott a fürdőben, hé?

Karagöz (a fürdőből lekiált): Izé . . . senki, hé.

Félbajusz: De mégis hangot hallok.

Karagöz: Sváb bogarak azok, sváb bogarak.

Félbajusz: Ficzkó Karagöz, azt mondom, hogy azonnal kilódúlj onnan, mert mindj' a kardom veszem elő.

Karagöz: Ne tedd kérlek, mert a milyen ügyetlen vagy, még el találod szakítani a ruhád bélését.

Félbajusz: Még egyszer mondom, hogy ízibe ki onnan.

Karagöz (kijön): Azt hiszed tán, hogy félek? Ime itt vagyok, mit akarsz velem?

Félbajusz: Jó, hogy szót fogadtál. No most válaszsz, milyen halállal akarsz kimúlni, melyik módját szeretnéd legjobban?

Karagöz: Hidd el, barátom, hogy nem kedveltem meg egyikét sem.

Félbajusz: Ficzkó, hajtsd le csak a fejed.

Karagöz: Minek?

Félbajusz: Hogy véres ne legyen az inged, ha levágom a fejed.

Karagöz: Oh ostoba legény; mintha az ingem többet érne a fejemnél.

Félbajusz: Ficzkó, terítsd csak le a kendőt a földre.

Karagöz: Minek?

Félbajusz: Hogy be ne porosodjék a fejed, ha legurul a válladról.

Karagöz: Hogy vénülj meg időnap előtt. Még a halálom után is dolgozzad neki a fejem. (Hádsejvát fellép).

Hádsejvát: Oh Félbajusz gazda, nagyra becsült időd boldog legyen.

Félbajusz (fogadja a köszöntést): Álláh hosszú élettel ajándékozzon meg, Hádsejvát mester.

Hádsejvát: Mivel foglalatoskodol ebben az alkalmatlan időben.

Félbajusz (rámutat Karagözre): Ezt a gazficzkót akarom itt felspékelni, karddal, késsel ....

Hádsejvát: Kár volna szegényért, bocsásd meg ezúttal a bűnét. Én kérlek rá.

Félbajusz: Jól van, Hádsejvát apó, a te kedvedért megbocsátok neki. De csak úgy, ha holnap este is játszik egy játékot.

Hádsejvát: Legyen úgy, a mint te akarod. (A közönséghez fordúl). Ti pedig, a jó tettek tulajdonosai, bocsássátok meg, ha nyelveink megbotlottak és többet találtak mondani, mint a mennyit kellett volna. Holnap este más játékot játszunk, kegyességteket ismét elvárjuk.

És ezzel dalra kelve eltűnnek, az olajmécses elalszik és másnap estig pihen a bábsereg.

IV.

(A *jürük* törzsek között. *Tire* városa és az *ásiret*-ek. »A deszkaárúlók« és a »hegyes süvegűek«. *Bitti bej* türkmen birodalmában. Lakodalmi szokások és rabló-dalok. A hős *Körólu* regénye.)

Előttem az ájdini nagy síkság, körülöttem egy titokzatosan elnyúló vad hegycsoport. Tanyája egy nagy és még jóformán ismeretlen néptömegnek, melyről csak annyit tudunk, hogy ma itt, holnap ott a tanyájuk. Nagyobb helyeken akkor jelennek meg, ha a szükség hajtja őket oda. Nem oly bátor, mint a zejbek és nem is oly lassú, mint a török, de vadabb amannál és méltóságosabb emennél: ilyen a *jürük* törzs. Lopva jelenik meg mindenfelé, azt se tudni honnan, és nyomtalanúl tűnik el ismét, azt se tudni hová. Sokja *Tire* vidékén tartózkodik, az ájdini hegység túlsó oldalán, sokja meg levonúl egész *Múláig*, a földközi tenger partvidékéig. Sátraikkal vándorolnak nagyobb csapatokban és hegyek alján pihennek meg, völgyek síkjában telepednek le. A hány az ily kóborló sereg, annyiféle az elnevezésük.

Tire völgyébe igyekeztem ezúttal, az ottani törzsek, vagyis *ásiretek* közé. Záptije kisért az útamon és a fekete zejbekem, egy szudáni eredetű ember, a kit az

ájdini pasa ajánlt mellém. Két út volt előttem, a kényelmesebb völgyi és az érdekesebb hegyi út. Mi ez utóbbit választottuk és oly járatlan útakon, oly zord kietleneken vezetett a feketénk, — mert ő volt a hegyi útak kalauza, — hogy néha félnapokon át se láttunk falu vagy helységfélét. Azzal biztatott bennünket, hogy ez a legbiztosabb út, a hegyi zejbekek is itt laknak valamennyien. Biztatásnak ugyan nem sokat ért, mert a hegyi zejbek tudvalevőleg rablót jelent. Megnyugtatásomra még azt is odavallotta, hogy ő is e rablók közé tartozik és csak az én kedvemért cserélt egy időre hivatalt. No meg az előljáróság parancsára, a melynek szintén szolgálatában áll és a mely úgy látszik, erősen a lelkére kötött neki. És ez a legbiztosabb módja az utazásnak — Anatóliában. Odabízzák az utazót a rablóra, leginkább a vezérükre és ha elvállalják érte a felelősséget, még csak a hajaszála se görbül meg. Nem is volt énnekem semmi bántódásom. A falvakban a záptije meg a sztambuli rendelet szerzett nagy tiszteletet, a hegyi lakók között meg a feketénk: *Áli aga*. Pedig sok oly helyt fordultunk meg, a hová nehezen juthat el idegen. Jártunk-keltünk a török törzsek hazájában, ismeretlen népek szétszórt falvaiban. Hegyi útakon, meg völgyek sátrai közt, pásztoremberek kunyhójában, meg hegyi barlangok lakóinál. Egyformán szivesek mindenfelé, de különböző módjaival a vendéglátásnak. A pásztoremberek a sátraikba fogadnak, ők maguk elmenekülnek belőle; a földművesek másfelé helyeznek el és egyhamar el se hagyhatod őket.

Csak a feketénket nem tudták elszivelni. Főleg a csendesebb természetű törzsek, meg az a sok félnomád nép, mely már állandó lakóhelyhez szokott. Ha jürük csapattal találkoztunk, félve kerültek el bennünket és ha sátorfalvaikba vonultunk, másfelé költözködtek el. De helységekben, meg nagyobb városokban, szinte hizelegtek a tekintélyének.

Nehéz úton jutottunk el a túlsó völgybe, *Tire* városába. Zsandárom a kájmákámhoz vitt, mert se *hán* a hol megszállhattam volna, sem pedig alkalmatos karaván-szeráj. Nem alkalmas énnekem, a kinek oly fényes a kisérete, s a ki mellett két hatalom is őrködik: a rabló, meg a fegyveres. Ott fogadott a kájmákám a kávéház előtt, rámázánt ünnepeltek ők is. A keskeny kis utczában voltak valamennyien, a felső végén a legények, a többije a kis *dsámi* körül. A vidék türkjei a *Beledié*-ben gyülekeztek, a falu karavánszerájában és készülődtek a rámázáni vásárhoz meg a nagy esti lakomához. Ide kerültek a jürük törzsbeliek is, leginkább a »deszkaárúlók« törzse, az úgynevezet *táhtádsi*-k. Titokzatos és szótalan természetűek, még a nyelvük is nehezen érthető. Leginkább nyár idején mutatkoznak és csak akkor hallani őket, ha leszállítják a deszkáikat a hegyekről és vásárra viszik. Misztikussá tette őket a sok mende-monda, meg a *Kizil-bás* (vörös fej) név, a mely egyértelmű az elkárhozottal, a hitetlennel. Pedig e név csak a *siitá*-kat illeti, a veres süvegű perzsákat és azért ragadt rá a deszkaárúlókra is, mert teljesen vallástalanok. Még az istenüket is nem *Álláh*-nak, hanem

Csáláb-nak hívják. De az is lehet, hogy régi hitet rejtegetnek, avagy a perzsák felekezetéhez tartoznak, az *álevi*-ekhez. Mert így is nevezik őket, főleg a *Keles* vidékebelieket. Nagyobb csoportokra oszolva letelepednek egy-egy hegyoldalon, leginkább *Eszki-Hiszár* és *Názilli* vidékén, és felállítják a sátraikat, egy meglehetősen egyszerű alkotmányt. Czölöpöket ütnek a földbe, többnyire hármat egy vonalba és ponyvákat terítenek rá. Az alakja hosszúkás, rendesen kétakkora a hossza, mint a széle, és két részre van osztva: az egyik az asszonyoké, a másik a férfiaké. A sátor két hosszabbik oldala nyitott és csak a két végén védi őket a ponyva, melyet kötelek erősítenek a földhöz. Könnyen szétszedhető ez a lenge hajlék és rövid idő alatt százával lepik el a völgyeket és így alakúl meg a jürük falu. A legdíszesebbjében a *bej* lakik, a törzs főnöke. Ma már jobbára félnomádok, mert munkaidőre le is telepednek, sőt egynehánya földmíveléssel is foglalkozik. Az asszonyok hetivásárokra járnak, fát adogatnak el ők is. Fátyolt nem viselnek, se hosszú török női felöltőt, hanem katrinczaszerű alsó szoknyát, a lábukon piros csizmát, a fejükön pedig kendőkkel lekötött turbánforma süveget. A férfiak viselete szintén eltérő a zejbekekétől. Térdig ér a zubbonyuk és keskeny az öv, melylyel odaerősítik a derekukhoz. Bocskorban jár a szegényebbje, csizmában a gazdagabb és széles ülepű a sálvárjuk, akár a többi törzsbelieké. A fejükön fehér süveg, melyet turbán szorít a homlokukra és fürtösen omlik ki alóla a hosszú haj, a jürük ásiretek ez ismertetője. Széles arczuk bar-

Török tánczosnő.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

nás és szakál köríti a legtöbbjét. A városokból csak szabadulni igyekeznek és akárhányszor azt is megteszik, hogy az asszonyokat küldik a vásárokra. Az ő hazájuk a sátrak ponyvái között, völgyek ölében és hegyek lábjában.

Tire városából *Ödemis*-re kerültem, egy másik türk városkába. Emitt a sokaság még tarkább és gyakrabban kerülnek elő a sátrak törzsei is. Fekete kisérőm egy újabb ásiretre tett figyelmessé, a »csúcsos süvegűek« törzsére. Egyszer egy esztendőben szállanak le a völgybe és már jó messziről felismerhetni őket hosszú és csúcsosba végződő süvegükről. Korukat is úgyszólván e sisakon viselik. Minden esztendőben egy-egy új kendőt a fejükre és a hány összegyűl rajta, annyi az esztendejük száma. Öregeket láttam, hogy csak úgy roskadoztak a kendő-süveg terhe alatt. És mily náivak a gondolkozásukban, mily együgyüek a beszédük módjában. Az időről csak annyit tudnak, hogy másutt a hetivásár minden nap és hogy a hét külömböző napjaiban külömböző időkor kell összegyülekezniök. E vásárokról nevezik el a napjaikat is. A csütörtököt például *Giri*-nek nevezik, mert arra a napra esik a vásár *Giri*-ben. A hétfő »*Názilli* napja«, a keddet »*Dalma* napja« néven ismerik, a szombatot meg »*Ájdin* vásárjának«, és így tovább. Csak a pénteki napra van állandó elnevezésük és ez se *dsumá*, mint a többi törököknél, hanem *dernek*. E szó »gyülekezetet, összegyűlést« jelent.

Ödemisről *Keles*-re vitt az útam, a *fehér* és *fekete juhu*-ak, a *sárga* meg a *veres kecskés* törzsek közé.

De ki győzné szóval mind e törzseket és különböző neveiket. Csak az ájdini vidéken is hetvenkét ily ásiret bujkál, pedig messzeföld az ő határuk és hosszabb ideig kevés marad meg egy helyt. Mindegyikének megvan a maga eféje és öröklődik e méltóság rendes úton, firól fira. Még akkor is, ha már végkép letelepedtek, és ha a nomád életet földmíveléssel cserélték fel. Ilyen egy tanya volt *Keles* közelében, *Csin-ovászi* (*Csin* síkja) a neve és *türkmen* a népessége. *Bitti bej* lakik benne, egy letelepült törzsnek az eféje, övé az egész helység és a lakók az ő alattvalói. Ott jártam épen egy szomszéd faluban, a mint közli velem a falu *müdir*-je, a községi előljáró, hogy lakodalmaznak a türkök a hegyen. Egy emberét adatott mellém és úgy indultunk a hegyi törzshöz, Bitti bejék rezidenciájába. Ha az útfélen kerül elibe az idegen, kirabolja; ha a házába tér be, ott meg vendégének fogadja. Ilyen legény volt leendő házigazdám, a környék leghatalmasabb türkmen eféje. Sátorokból állott az egész telep, s csak itt-ott épült egy-egy faviskó, a letelepedetteknek a téli hajloka. Oly nagy volt ezúttal a sürgés-forgás, oly víg, eleven az élet, hogy az emberektől alig hogy kilátszottak a sátrak. A helység közepén volt a konák, a bejnek a fogadó sátra. Elébb bejelentettek neki és csak azután jött ki a szolga, hogy az ura szine elé vezessen bennünket. Fejedelmi méltósaggal fogadott az efe, és akár az udvari emberek, úgy állta körül a sok türkmen. Jó fejjel magasabb az alattvalóinál, haja őszbe csavarodó, alakja erőteljes és arcza értelmes; már a megjelenésével is

kivált a többi közül. A szokásos üdvözletek után hellyel kinált meg, egy alacsony kis párnaüléssel a földön. Elhelyezkedés után ismét üdvözölt és utána az ott levők valamennyije, a kik félelmetes tisztelettel lesték főnöküknek minden mozdulatát. Egyet csattantott a tenyerével és jöttek a szolgák a kávéval meg a csibukkal. Szünet állt be a beszélgetésben, a kávészürcsölés meg a csibukszívás ideje. Csak ekkor vehettem szemügyre a termet, a bej fogadó sátrát. Egyszerű akár a többi, csak a fal körül futó kis ülések voltak finombabb szövetekkel bevonva és tele a padozat kis párnácskákkal, megannyi ülőhelyekkel. A bej ülése volt a legszélesebb, a legkiválóbb. Fegyverek függtek a falon, jatagánok meg pisztolyok és egy-egy díszesebb ruhadarab, valószinűleg ünnepek alkalmára. Majd utazásom czélját adtam elő neki és engedelmét kértem ki, hogy jelen lehessek a lakodalmon. Készséggel adta beleegyezését és egy türkment parancsolt elő, hogy az legyen az útvezetőm. Törökös udvariassággal siettem aztán kifelé, vagyis köszönés nélkül, lehetőleg futó léptekkel.

Igyekeztem a lakodalmasok közé, a sátrak labirintjába. Nagyobbacska sátorra figyelmeztetett a vezetőm, a vőlegény hajlokára, mely ezúttal abban különbözött a többiekétől, hogy piros zászló lobogott a tetején. A vőlegény a menyasszonyát várta, a legénység meg a bejárat elé gyülekezett össze és egy körbe kuporodtak valamennyien. Mindegyikénél fegyver volt, kinél jatagán, kinél kard. Ők kezdték meg a mulatozást, csak a zenére vártak, mely a menyasszonyos

ház előtt játszott és onnan indult a sátrak között a vőlegényék felé. Szólt a zene az egész úton, de még jobban a legények előtt. Alig hogy megpendült a *bálama*, egy hegedűszerű húros hangszer, mozgolódott a sok legény és tapsoltak a melódiákhoz, s hajlongtak a ritmusa után. Ez volt a bevezetője a fegyvertáncznak.

Felugrik egy legény a körből, kezébe ragadja a kardját és úgy elhadonázik vele a feje meg a testje körül, hogy szintén veszedelem a közelében. Majd mint ha a fejét vágná el vele, majd meg mint ha a derekába akarna szúrni. És e fegyvermozdulatok mind odasimulnak a melódiához és hol egy helyt áll meg s csak a teste felső részét hintálgatja, hol meg egyet-kettőt fordul és úgy vagdalkozik a hosszú nyelű késével. Egyet ugrik s a kör közepén terem, ott forog a fegyverével. Hirtelen csak leguggol, mintha a vasa vágását kerülné és a mint egyet suhint a fegyver, nagyot esik a legény s elterül a földön. A melódia meg búsan zümmög hozzá, akár csak a sebesültet siratná. De alig hogy elevenebbe csap át a dallam és gyorsabban pendülnek a húrok, felpattan a legény a földről és úgy megforgatja a fegyvert, úgy megsuhogtatja az élét, mintha csak új élet szállt volna belé. Addig, míg el nem akad a nóta, míg a második legényre nem kerül a sor. Mert sorjába megy ez a fegyvertáncz és a mint elvégzi az egyik, felváltja az utána következő és czifrázza kiki a maga kénye-kedve szerint, a hogy épen telik tőle. Rögtönzött táncz, akár egy felfegyverkezett csárdás.

Az asszonysereg ott van ezalatt a menyasszonyos házban. Az öregebbje áldást rebeg és tanácsokat oszt, a fiatalok meg kendőket készítenek elő és odalobogtatják a tánczoló legények felé. Valamennyije szamárra ül és egy kis fiú-gyereket menyasszonyi ruhába öltöztetnek, úgy járják be vele a sátrakat. Ajándékokat osztogatnak neki, csipkekendőket meg édességféléket. Mintha a népet akarnák vele megtréfálni és ajándékot csalogatni tőlük, a szokásban levő menyasszonyi pénzeket. De ráismernek az ál-menyasszonyra és csak apróságokat juttatnak neki. Majd az igazi menyasszonyt ültetik a szamárra és a merre csak elhalad, nagy riadalommal meg valódi ajándékokkal fogadják. A leányos-házak előtt megállanak és úgy búcsúzik el a czimboráitól, ifjúkori társaitól. Piros kis csizmáját ott hordozzák a szamár előtt és pénzt dobálnak belé, nem ritkán arany darabokat is. Karddal hadonásznak előtte egész útjában és fegyvert sütögetnek a tiszteletére. Ezúttal le van fátyolozva egész a talpáig és a fején meg a nyakán csak úgy csillog a sok pénz, füzérekre fűzött régibb aranyok. Férfi módon üli meg a nyerget és messzire rikít el a ruhája, melynek élénk tarkás színe a fátyolon is áttetszik. Fiuk vezetik a felpántlikázott állatot és úgy össze van festve a jámbornak a szőre, hogy messziről tekintve, akár egy foltos hiéna. Csak a hangja ne árulná el oly gyakran. Egész teher az ajándék, a mit összegyűjtögetnek s jut belőle a menyasszonynak is, a vőlegényének is. A kendőket a legények közt osztogatják szét és boldog az az ifjú türkmen, a kihez szép

kezekből került elő. Egy részüket a veres zászló rúdjára tűzik és ott áll meg a menyasszonyi menet a vőlegény sátra előtt. Czukrot meg lakodalmi serbetet kapnak s míg a férfiak kávéra gyűlnek, mennek az asszonyok a fürdőbe. Hennával festik ott be a menyasszony ujját, utoljára leányi életében.

A legények ez alatt ismét sorba állanak és kezdenek egy másik mulatsághoz, a czéllövéshez. Ott a veres zászló hegyén a kis gomb, a mire rálövöldöznek és azé a vőlegényi ajándék, a ki eltalálja a czélt. Az ügyetlenebbjét kinevetik, sőt ha az eféjük elrendeli, még büntetés is éri. Visszásan ültetik rá egy szamárra és úgy hurczolják meg a sátrak közt. A gúnyt meg a nevetést el kell tűrnie és csak akkor megy ismét emberszámba, ha helyre üti a hibáját. Ezúttal nem történt semmi ügyetlenkedés és szilajkodtak a legények a zászló körül; folyt a verseny meg a sok díjnyerés, hangzott a dana meg a tréfaszó. És az utczákon lovasok száguldanak, piros kendőket lobogtatnak és fegyvereket sütögetnek el, örömére a nagy napnak. Feledhetetlen előttem e kép, még elmosódott alakjában is, a távol homályán keresztül.

Az asszonyok a fürdőben töltik a napot. Csak estefelé jelennek meg ismét, a mikor összeül az egész helység és dalokat énekelnek, meg történeteket regélnek. Az asszonyok külön, a férfiak is külön. De nem úgy, hogy át ne pillanthatnának egymáshoz és hogy a túlfelől beszélőket meg ne hallhatnák. Közösen énekelnek megannyian, sőt az est folyamán felváltva is. A mulatozásnak eme költőibb részére még csak ez-

után kerül a sor, a vacsora befejeztével. Előveszik a *bálamá*-jukat meg a *dümbelek*-et, egy dobba végződő nagy fazekat és a maguk múltján merengenek el, a zejbek világ eltűntén keseregnek. A vigadók zaja elnémúl és mély megilletődés az arczon, bánatos köny a szemben. Valóságos sírva vigadás. Nemzeti hősekként tisztelik az elesett eféket s a harczok bajnokait és dalba fogják a tetteiket, szomorúan hangzó betyárénekekké. Sorba veszik őket és úgy elevenítik fel az emléküket.

Dervis efé-nek hívták az egyiket, az ájdini zejbekek leghíresebb vezérét és a vidék legveszedelmesebb rablóját. A hegyek közé került ő is, mint a többi szegény legény és éveken át viaskodott a török zsandárokkal, a zejbekek félelmetes üldözőivel. Embereit leölték, menekülnie kellett az efének. Éveken tartott a bujdosása és csak itt-ott ha haza nézhetett a szive választottjához, egy türkmen leányhoz. A lakodalmát akarta épp ünnepelni, a mikor rátörtek a város zsandárai. Ott vagdalták össze a menyasszonya előtt, és szegény eféje szivével az övé is megszünt dobogni. És dal kél a nép ajkán:

»Dervis efén anya jegye párosan,
rojt ruhája lerongyollik véresen,
kondor haja kuszálódik sárosan.
Jaj be gonosz Ájdin zsarnok zsandára,
egy halálnak két szép élet az ára.«

Mintha még emlékeznének az elfogatására, hős bajtársuk meggyilkoltatására. Egy másik billegteti meg a hangszerét és így folytatja a szomorú történetet:

»Dervis efét Ájdin mellett elfogták,
fürtös fejét fenyőfára aggatták,
kezét-lábát szerte széjjel szabdalták.
Jaj be gonosz Ájdin zsarnok zsandára,
egy halálnak két szép élet az ára«.

Szinte lelkükbe villan a saját szava, a mint belemennydörög a harcztüzébe és a mint biztatja a zejbekjeit, harczban hulló embereit.

»Vágtass zejbek, vágtass, oda hírnevünk,
Ájdin mellett, ott folyik el a vérünk.«

Szőke zejbek (Szári zejbek) volt egy másik efének a neve. A hegyeken volt a nappali tanyája, de éjjelenként le-leszállt a völgybe is, a mulatozók közé. Bújdosott, mint a többi zejbek és csatározott az ellenséggel ereje kimúltáig. És hangzik a szöghajú legény dala is:

»Szőke zejbek lép a hegyi sátrából,
ki se látszik az ezüstből aranyból,
mulatozás hangzik fel a mély völgyből«.

Ez az első versszak, melyben büszkén lépked a zejbek a hegyi sátrából és lemegy a völgybe a mulatozók közé, az efék veszedelmébe. De vesztére, mert íme dalolják a dalosok:

»Szőke zejbek elterül a mély völgyben,
gyöngy ruhája megpiroslik a vérben,
türkmen leány gyászruhában, *fehérben*.«

A híresebbjéhez tartozott *Számáéli*, a jürük bej. Kerülni volt kénytelen a rózsáját, pedig epekedtek egymás után kölcsönösen. A hegyek közt tengette az életét, és még csak a falujába se szállhatott le, oly

annyira üldözte az ellensége. Vérengzőbb volt valamennyinél és hirhedt a handzsárja meg a zsandár ölő kése.

Emígy énekelik az ő dalát:

»Számáéli fegyverek közt rejtőzik,
a handzsárja piros vérbe festődik,
zejbek lányka jürük után szegődik.
Ködbe borult a hóhegyek teteje,
elválasztott a rózsámtól örökre«.

A következőjét mintha maga a jürük mondaná:

»Hóhegyeket szeretnék én tanyámnak,
jáczint kertet kivánnék én sátramnak,
göndör fürtű lányt akarnék rózsámnak.
Ködbe borult a hóhegyek teteje,
elválasztott a rózsámtól örökre«.

Odaátról is felhangzik e közben a dana, a nők csoportjából. Rablódalok azok is, csakhogy asszonynép a főhőse és türk leánykák a szenvedői. *Lautát* vesz az egyik a kezébe és úgy énekel hozzá egy másik leány, a gyülekezet legifjabbja. Dalolják a három testvér történetét, a fogságba került török leány esetét. Messze földről, a Duna mellől hurczolták el őket a rablók, két fiút meg egy leánykát. Az ifjakat megölték, a leányt pedig eladták és onnan kesergi el szomorú történetét, a főkirály fogságából:

»Hárman voltunk, Brájlából elraboltak,
két bátyámat az úton meggyilkoltak,
engemet a főkirálynak eladtak«.

*

»Hádsi Áhmed legszebb lánya én voltam,
fehér lapon sötét írás én voltam,
anyám, apám egyetlenje én voltam«.

*

»Brájla vize kőről-kőre csergedez,
gyilkos golyó gyenge szívet megsebez,
asszony-anyám harmat helyett vért könyez«.

*

»Mondjátok meg, szegény anyám ne sírjon,
piros helyett gyász-fehéret ne öltsön,
várja-várja, kis virágja kinyíljon«.

Mert fehérrel gyászolnak a türkmenek, nem pedig feketével. Két leány válik ki aztán az asszonyok sorából és kiállanak a körből, szembe egymással. Az egyike férfinak öltözködik, a másik meg türkmen leánynak. Zejbek süveget tesz a férfi-leány a fejére, pisztolyt dug az övébe és úgy énekelik a türkmen leány meg a bej fiú balladáját. Régi időkből való e történet, mikor még bejek uralkodtak volt Kisázsiában. Előbb ezt a történetet mondja el a két leány és csak közbe-közbe váltogatja vers, ott, a hol drámaibb a tárgy és lendületesebb a meséje. És így kezdenek a beszédhez:

»Türkmen házba szegődött el egyszer egy ifjú. A türkmen bej gazdag volt, az ifjú meg szegény, akár az ágról szakadt. Egész nap a gazdája nyáját legeltette és oly szorgalmasan végezte a munkáját, hogy megkedvelték az egész házban. Még a bej leánya is szemet vetett a helyre legényre. Ha csak szerét ejthette, lenézett hozzá a kert udvarába és úgy egymáshoz szoktak, mint a fülemüle a rózsájához. Igazi

türkmen szenvedélylyel szerette az ifjú legényt. Haza kivánkozik egyszer a szolgalegény és kéri a bej gazdáját, hogy szülőit szeretné meglátogatni, engedje el egy pár hónapra. Beleegyezett a bej a kérésébe és annyi pénzt adott neki, hogy gazdaggá tehette vele a szülőit. A leánynyal meg úgy beszélik meg, hogy vagy a legény jön el érte, vagy ő maga megy el a legény után. Arra az egyre kéri, hogy soká ne várasson magára. A legény eltávozik és íme elfeledkezik otthon a leányról, sőt a szülői kivánatára meg is házasodik. Hónapok teltek el, csak várja a leány az ifjút. Kapja magát egy nap, összeszedi az apja kincsét és éjnek idején úgy vágtat el a szülei háztól. Meg se állott a legények házáig. Oda megy az ifjú ablaka alá és így énekel fel hozzá:

»Apám anyám cserbe hagytam,
kincset, gyöngyöt elraboltam,
megsirattam, elfordúltam.
Kapj lovadra bejem, ifjam«.

Megijed az ifjú a türkmen leány váratlan megjelenésére, azt se tudja hamarjában, hogy mit feleljen neki. A feleségét nem meri említeni, hanem ezzel a kifogással áll elő:

»Édes apád ha megtudja,
katonáit küldi nyomba,
fegyver éle éltünk oltja.
Nem mehetek türkmen leány«.

A leány szenvedélye nem ismer semmi akadályt és egész sereggel is képes volna megküzdeni. Biztatja a legényt, hogy ne féljen, megvédi ő mindkettőjüket:

»Édes apám hadd tudja meg,
katonákkal űzessen meg,
fegyver oltsa életemet.
Helyt állok én bejem, ifjam«.

Csak nem nyugszik meg a legény, egyre keresi a kifogásokat. Szabadúlni szeretne minden áron és azzal áll elő:

»Pej paripám patkó nélkül,
lovam háta csótár nélkül,
éjszakai abrak nélkül.
Nem mehetek türkmen leány«.

Kész a bátor leány a felelettel, hogy:

»Karpereczem a patkója,
selyem mentém takarója,
drága gyöngyöm az abrakja.
Kapj lovadra bejem, ifjam«.

Kifogy a legény a sok mentegetőzésből és emígy rimánkodik a türkmen leányhoz:

»Türkmen kertnek friss rózsája,
est hajnali ég csillagja,
kora reggel gyöngy harmatja.
Nem mehetek türkmen leány«.

De jobban ért a leány a szép szóhoz és szerelme egész hevével, szenvedélye minden tüzével azt susogja oda:

»Oh szerelmem, oh szultánom
puha párnád fehér karom,
selyem dunyhád sötét hajam.
Kapj lovadra bejem, ifjam«.

Nem tagadhatja tovább a legény, bevallja a hűtlenségét. Gazdának telepedett le a faluba, szántás-vetés a mestersége, de meg asszony is van már a háznál:

»Pár ökröm szánt a réteken,
gabnám terem a földeken,
várvást-vár az én hitvesem.
Nem mehetek türkmen leány«.

Mintha csak a szívét ölték volna ki e szókkal. Nem szerelmi szókra nyílnak többé ajkai és nem is ölelésre tárulnak ki karjai. Szava átok és emígy kéri *Csáláb* istenét:

»Farkas falja ökreidet,
vihar dúlja vetésidet,
temesd el ten hitvesedet.
Átkozott légy esküszegő«.

És ezzel lovára kap, neki a nagy világnak. Hegyi zejbekek közé kerül és rablónak csap fel, hogy a környék is megremeg a hírére. Azt a falut egészen elpusztította, a melyben az ifjú lakott és csak akkor tudták meg leány voltát, mikor a holt teste került a zsandárok elé.

A késő éjjelbe nyúlt el a mulatozás. A nők a sátraikba vonultak és a maguk társaságában tánczolgattak, a férfiak pedig rege-szóra gyűltek össze, régi mondát meghallgatni. Sorba ültek valamennyien és lesték a szót egy öreg ajkáról, a falu legtöbbet tudójától. Nagyobb emelvényre ültették rá az aggastyánt, melléje pedig egy ifjú kuporodott le, hogy az segitse lantjával a szólót. Mert dallal volt vegyes a történet,

a mihez a népregélő hozzá kezdett; a szövegét az öreg mondta, dalait az ifjú énekelte. És áhítattal hallgatta ez a félvad tömeg, mintha való történetet hallanának. Pedig ismerik már a *Körólu* történetét, azt a *Bolu* vidékebeli rablóét, a kinek hős csodatettein oly annyiszor elálmélkodtak és a kinek bús keserveit oly sokszorta megsiratták. Főleg a Körólu egyetlen fiáét, a szerelmetes *Hásʒán*-ét. Ha dal szólal meg a lantos ajkán és énekli a hős tetteit s a fia szerelmeit, mennyi mély meghatottság és mily igaz együttérzés a hallgatók arczán. »Oh szegény *Hásʒán*« sohajt a sok ember és »Oh *Benli* leányzó«, kiáltozzák a leány nevét. Mintha most hallanák először e két nevet. Úgy ült ott az agg regélő, mint népének bölcs tanítója és úgy kezdi el a mondásait, mint hitüknek a szent igéi. Ékes szavakkal vezeti be a történetet és régi krónikákra hivatkozik, meg a rég múlt embereire, a kik írásba hagyták a tudásaikat s bölcs ajkakra a tanításukat. Ezekből juttat egyet-egyet az ő hallgatóinak is. És kezdi a *Körólu* történetét, amint a regék gyűjtője feljegyezte:

A mikor még *derebej*-ek (völgyi bejek) uralkodtak volt Kisázsia egyes tartományain, akkortájban szólt az ének *Körólu*-ról is, *Bolu* vidéke legrettegettebb hőséről.

Híres volt a szigorúságáról *Bolu* akkori derebeje, megadóztatta az embereit, sőt az idegeneket is, a kik átvonultak a földjén. Főleg lócsiszárok jelentek meg gyakran Bolu hápahupás völgyein, s egy-egy paripával váltották ki a mező-adót, melyet a derebej vetett volt ki rájuk.

Karaván hajtatott át egy ízben Bolu buja térségein, és a mint a szokás tartotta, adóra jelentkeztek a bej előtt. Ügyes istállómestere volt a bejnek; azt küldte a karaván hoz, hogy válaszszon ki egy jó lovat. Ki is válogatott egyet a legjavából, rápattant a hátára, de a mint eljutott vele a fele útig, annyira megijedt a ló az ottani *Jáczint-kút*-tól, hogy egy tapodtat sem akart tovább menni. Ott hagyta és választott egy másik lovat, az is azon mód cselekedett.

Rémitő sovány lovuk volt a csiszároknak, oly sovány, mint az őszi levél. Fogja, azt választja ki a lovász és a mint ráül, ügyet se vetve a Jáczint-kútra, le nem szállott róla a bej konákjáig. De alighogy meglátta a hitvany lovat a bej, oly rémitő haragra lobbant, hogy a világot se látta maga előtt. »Fogjátok meg e gazlegényt! — kiáltott oda embereinek, — vájjátok ki a két szemét, és ültessétek arra a lóra, ha annyira megszerette.« A parancsát végrehajtották, és a szegény világtalan, hátán háza, kebelén kenyere, úgy került ki a bej konákjából. »Oh nagy Álláh, — könyörög a szegény ember, — mutasd meg az igaz utat, vezess el a falumba, feleségemhez meg egyetlen gyermekemhez«. Kicsiny volt még a magzatja, mikor elkerült otthonról, hogy szolgálatot vállaljon, de tíz tizenöt év múlt el azóta, és oly markos legénynyé cseperedett a fiú, hogy gyökerestől rántotta ki a fákat a földből.

Meghallgatta Álláh a vak lovász könyörgését, és hazakerült egy nap a falujába. Pedig még csak a gyeplőjét se fogta a lovának. Az apa meg a fiú ké-

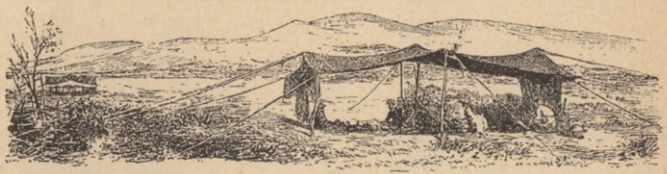
zen meg szemen csókolták egymást és éldegéltek egy pár hónapig, zajtalanul meg gondtalanul.

Azt mondja egy nap a lovász a fiának: »Vond be az istállót bőrrel, a tetejét, a falait meg a padlóját is, de úgy hogy tűfoknyi szél se juthasson belé, és azt a sovány lovat úgy gondozd benne egy álló évig.« Az év letelik, akkor meg azt mondja: »Három nap és három éjjel egyre öntözd az udvart, úgy hogy csupa sár legyen mindene.« Szót fogadott a fiu, és oly nagy pocsolyává lett a ház környéke, hogy övig süppedt belé az ember. Ráülteti aztán a fiát a lóra, és vagy kétszer háromszor körül nyargaltatja vele az udvart. Leszáll a fiu és amint megtapogatja a lovász a ló patáját, hát csak egy kicsit volt besározva. »Még egy évig kell a lovat gondoznod« mondja a fiának, és a második év leteltével még jobban megöntözteti az udvart, hogy ember nem is járhatott benne. Ismét körül nyargaltatja az udvart, és a mint a ló elölső két lábát megtapogatja, hát még csak a patáját sem érte a sár. »No fiam — mond a lovász — Álláh legyen ezután az őriződ, és *Körólu* (Vak fia) névvel indulj neki a nagy világnak. Bolu városába vezessen az utad, ott keresd a szemem világát annak a derebejénél.« Ezzel megáldja a fiát, és úgy indítja útnak.

Egy domb volt a derebej konakjával szembe, *Csámlibel* volt a domb neve. Oda telepedett le Körólu, ott ütötte fel a sátrát. De jaj volt annak a Bolu városbeli embernek, akár öregnek akár ifjunak, akár asszonynak akár férfinak, a kit arra felé terelt az útja. Elpusztította valamennyit, hogy hírmondójuk se

Éjjeli őr (bekcsi).

Jürük-sátor.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

maradt és oly nagy réme lett a hirhedt Körólu Bolu vidékének, hogy még a környékét is kerülték. Ha dolga nem volt, kősziklákat szedegetett, egymásra rakta őket és olyan egy kővár épült a Csámli-belen, akár egy hegy. Negyven *ársin* (rőf) a magassága, négy teremnyi a szélessége, a fala három ársin vastag, rajta meg egy torony, hogy a járókelőket onnan vehesse majd szemügyre.

Kürd-ök telepedtek le egy nap Bolu nagy síkságán, oda jöttek családostul marhástul. A mint kinéz egyszer a várából Körólu, egy leányt pillant meg a sátor előtt, és egyet gondolva lovára pattan, egyenesen a kürd tanyához megy és megkéri a leányt az apjától. Ráismer a kürd a híres betyárra, és rábeszéli, hogy nem ő hozzá való a leányféle, csak bajnak venné a várába. Inkább pajtásnak valót szerezzen magának, a kivel útra is kelhet, és a kinek egyéb hasznát is tudná venni. »De ha nincs — mondja Körólu — mit tegyek«. Csak azon volt a kürd, hogy lerázza nyakáról a rablót és azt a tanácsot adja neki: »Isztambulban egy mészáros, annak egy *Ájváz* nevű fia; szép az arcza hold módjára, szemöldöke ív módjára, haja mint a jáczint virág, anyajegye borsó virág.« Ráoktatja, hogy hogyan rabolja el az apjától és eladni való juhokkal, úgy küldi Körólut a mészároshoz.

Üszküdár-nál kerültek a juhok vásárra, oda jött a mészáros meg a fia is. Nézi az apja a juhokat és a mint mustrálgatja őket, lovára kapja a betyár a fiút és úgy elnyargal vele, akár csak a szél vinné őket. Sír az úton a fiú, visszakivánkozik az apjához. De Körólu,

a ki nemcsak a karddal, de a lanttal is tudott bánni, emígy vigasztalja a társát:

»Szülő anyád a számomra
nevelt fel,
derekadra lahóri sált
kötött fel,
a fejedre prémás kucsmát
öltött fel.
Ne sirj, ne ríj Bagdád sálos magzatom,
sóhajoddal ne növeljed bánatom«.

Panaszra ment e közben a mészáros és kitudódott, hogy Körólu a fiúrabló. Ezzel csak *Timurlenk* fia az arab *Kenán* tudna megbirkózni, gondolja a város pasája és utána küldi az arabot, hogy az bánjon el vele. Közel ér egymáshoz a két vitéz, szemben a két deli bajnok. De ime lant kerül elő a kard helyett és emígy kezd Körólu a viadalhoz:

»Csapj fel arab, légy pajtásom,
kardom éle hüvelyt lásson,
vér handsárom sírt ne ásson;
Kiméld éltem, Timurlenk-fi«.

Egyet gondol az arab és emígy köti meg vele az örökké tartó barátságot:

»Vitéz vagyok, bajnok vagyok,
hírem, nevem égig ragyog,
tőröm mián seb nem sajog;
Itt a kezem, hős Körólu«.

Megvan a szövetség és hárman térnek Csámli-belbe, Körólu híres rablófészkébe. Még nagyobb rémületbe ejtik ezentúl a vidéket és bövében a bosszú a derebej zsarnokságáért, apja két szeme világáért.

»Mének vihogása ellen hörgése,
eget reszkettet;
lovak tajtékzása ellen vérzése,
folyót elöntet;
lándzsák suhintása, kópják kongása
hegyet dörögtet«.

Útra kél egyszer Körólu, maga se tudja merre. Jártában-keltében egy városhoz ér, és a mint megpihen a forrásánál, egy lánykát pillant meg a közelében. Ép vizet merített a korsajával és oly szépséges szép, hogy perczekig rajta Körólu tekintete. De alighogy észreveszi a fiút, arczára húzza a fátyolát és siet a korsajával haza. Körólu utána és a mint megzörgeti a kapu ajtaját, kiszól a leány, hogy ki az, a ki koczogtat. »Fogadjatok be Álláh vendégének — kéri Körólu — hadd húzom meg magam a küszöbötök előtt«. Jelenti a leány az apjának és megnyílik előtte a kapu.

Lekuczorodik a legény egy zugban, de onnan felsompolyog a lépcsőre, onnan meg a szoba ajtaja elé és úgy nézi a leányt, a kinek a fiú láttára szintén hevesebbet dobbant a szíve. Nagyot hallottak a leány szülei és háttal ültek az ajtóhoz, nem vették észre a legényt. Megszólaltatja Körólu a lantját és ezeket suttogja az arczát, keblét takaró leánynak a fülébe:

»Ne takargasd pamuk puha testedet,
hadd ölelem hónál havasb kebledet,
hadd csókolom szénfekete szemedet.
Oh szivrabló szánakozzál sorsomon«.

*

»Híres neves, bősz Körólu a nevem,
tejjel-mézzel táplálom a kedvesem,
bátor bajnok pelivánt szülj énnekem.
Oh észrabló, szánakozzál sorsomon«.

Azzal odamegy a leány apjához, kezet csókol nek és feleségül kéri a leányát. »Ha Álláhnak is ez a parancsa — mondja az öreg — akkor meglesz«. Össze hívatja másnap a szomszédokat, megkötik a házasságot és kiosztják a lakodalmi serbetet. A lovát meg bekötötte ez alatt az istállóba, az öregék kanczája mellé.

Másnap már útra készül Körólu és így szól a feleségéhez: »Ha a hatalmas Álláh fiúgyerekkel talál megajándékozni, *Hásẓán*-nak nevezd el és ha a kanczátoknak csikaja lesz, az meg *Idis* legyen«. — Azzal egy karkötőt meg egy ostort ad át a feleségének és azt mondja neki: »Ezt a karkötőt majd a fiam karjára kötöd fel, ráülteted az Idis lovára, kezébe adod az ostort, úgy keresse fel az apját«. Ezzel elvágtat és úgy eltűnik, mintha soh'se lett volna a faluban.

Csámli-belben vannak ismét, mind a hárman. Eszébe jut egy nap Körólunak, hogy közel a Bolu derebejének a kertje, a legszebb virágát szeretné leszakitani. Másnap már úton vannak Kenán és Ájváz, belopózkodnak a kertbe, de a mint szakitanák a virágot, rajta kapják a derebej emberei és megkötözik őket. Csak úgy kegyelmeznek meg nekik, ha oda adja értük Körólu a lovát. Kiváltja őket Körólu a lovával, a czimborák megint együtt, de hajh oda a táltosa.

Nem tudnak a derebejék elbánni a lóval, úgy rugkapál, úgy megnyihog, hogy nincs mellette embernek maradása. Nem akad, még pénzért sem, a ki gondját merné viselni. Istállóba zárják, a padláson lyukat nyitnak és azon keresztül etetik-itatják. Meghallja Körólu a dolgot, csikósnak öltözködik és beállit egy nap a derebejékhez, hogy elszegődik ő a ló mellé. Odaviszik az istállóhoz és íme alighogy közelébe ér a gazdája, mintha csak kicserélték volna a természetét. Csendes akár a bárány és el-elnyihog, ha végig simogatja. Legott ráismernek Körólura, megfogják, kezét-lábát béklyókba verik és mindennap felhasitják a hátát, úgy égetnek el benne egy-egy szál gyertyát. Hiába szabadkozik, hogy nem Körólu ő, el nem hiszik neki. »Másnak meg nem adta volna magát a ló« mondják neki. A tagadással nem segíthet többé a baján, fogja cselhez folyamodik. Odaizenteti a bejnek, hogy ha nem járatják a lovat, kiadja a páráját. Körül kellene vele nyargaltatni az udvart és ha nem bíznak meg benne, inkább csukják be a kaput, a lábát kössék oda a kengyelhez és úgy ültessék a lovára. Sajnálta volna a bej a ritka lovat, Körólunak se mert egészen hinni. Jól belakatoltatja egy nap a kaput és kezét-lábát összekötözik, úgy ültetik a betyárt a lovára. Körólu körül nyargalja egyszer-kétszer az udvart és ezeket sugdossa a lova fülébe:

»Tégy ki lovam most az egyszer magadért,
ugrasd át e magas vár vas kapuját,
Kiẓ-derbend-nek érjed el a szorosát,
Jáczint-kútnak igyuk még ma italát«.

*

»Éd's apámtól örökségem pej lovam,
hasogatták, gyújtogatták a hátam;
lovam homlokán a csillag ott ragyog,
Bolu bejje! Bősz Körólu én vagyok«.

Rémitőt ugrik erre a ló és úgy átpattan a magas kapun, mintha csak a szél vitte volna el. Elérték Kiz-derbendet, megitattak a Jáczint-kutnál és estére kelve megint együtt voltak a Csámli-belen.

De lássunk a felesége után, az egynapos asszonyhoz. Álláh csodákat művel és a kilencz hónapra meg a tíz napra meglett az asszonynak a Hászán fia, a kanczának meg az Idis csikaja. Napok teltek, napok múltak, legény korba jutott a fiu. *Pír* (szellem) jelenik meg egyszer az álmában és leányt mutat oda neki, egy *Kara-vezir* (Fekete vezér) nevü derebejnek *Benli* leányát. Elmondja a fiúnak, hogy Körólunak hívják az apját, hogy karkötőt meg egy ostort hagyott neki; lelkére köti, hogy keresse fel Körólut Csámli-belen, Bolu vidékén és csak aztán menjen el a szeretőjéért Benliért. Ugyanezen éjjel a leány is álmot lát, neki meg Hászánt mutatja a jó pír.

Alighogy felébredt a fiú, már égette a keblét a szerelem tüze, odasiet az anyjához és kierőszakolja belőle a titkát. Hiába marasztalná az anyja, nincs annyi lelke, hogy visszatartsa. Kénytelen-kelletlen odaadja neki a karkötőt, a fiu felveszi, rápattan az Idisére és addsza kezed Csámli-kel, útra indúl az apja után.

A városban egyre folyik ez alatt a víg élet. Kinéz egyszer Ájváz az országútra és a mint megpillantja

a fiatal lovast meg a lovat, nagy kedve támadt a szép paripára. Bejelenti a prédát Körólunak és mondja neki, hogy mennyire hasonlít az ő lovához. »Vegyétek el tőle — mondja a bajnok — ha annyira megszerettétek«. Oda ér e közben Hászán a várhoz, hát ezeket énekli le neki Ájváz:

»Ej te gyerek, hová jöttél,
gondolatba elmerültél;
merre vezet hegyi útad,
add ide a fakó lovad.«

Nagy haragra lobban e szókra a fiú és emígy felel vissza Ájváznak:

»Én a gyerek, erre jöttem,
gondolatba elmerültem;
ne kiséred a lépésemet,
nem adom az Idisemet.»

Szép szerével mondja neki Ájváz:

»Gyerek, hallgass békeszóra,
vedd a szavad fontolóra;
az út-adót kell hogy itt hadd,
add ide a fakó lovad«

Még dühösebben szól vissza az ifjú:

»Erre felé siet útam,
szóbeszéded rég megúntam;
életedre életemet,
nem adom az Idisemet.«

Bántja Körólut a fiú vakmerősége, és emígy akar ráriasztani:

»Az én nevem bősz Körólu,
kiszívom a véred fattyu;

összezúzlak, összetörlek,
add ide a fakó méned.«

De alig hogy hallja Hászán az apja nevét, leugrik a lováról, és emígy szól fel a várba:

»Oroszlánnak oroszlán
a fajzata,
vad tigrisnek vad tigris
a fajzata;
ha te vagy a híres neves
Körólu,
én vagyok a bősz Körólu
magzata.«

Bezzeg lett erre öröm a várban. Megölelték, megcsókolták egymást, felviszik a fiút a várba, és egy pár napig egyebet se tettek, csak egymás nézésébe teltek.

De a leány képe egyre a fiú gondolatában és szemlátomást fogyasztja a szerelem tüze. Elmondja az álmot az apjának és kéri, hogy engedje útra, hadd hozza el az ő szerette Benlijét. Megrémül Körólu a Kara-vezér név hallatára és váltig igyekszik rajta, hogy kibeszélje ezt a szerelmet a fejéből. Rengeteg a katonája ennek a derebejnek és hat olyan legény fia van, hogy mindegyike ezer emberrel áll síkra. De mit sem használ a tanácsa és egyre apad a fiú, egyre ösztökéli az apját. Elvégre is belenyugszik és mielőtt útra bocsátaná, három szál szőrt tép ki a hajából és e szavakkal adja oda a fiának: »Ha nagy bajba találsz kerülni, égesd el e szőrszálak egyikét, megérzem én és segítségedre sietek.« Ezzel lovára kap Hászán és »ez az enyém, ez meg a tied« módjára, eljut Kara-vezér városába és beszáll a karaván-szerájba.

Ott jár-kel a derebej konákja körül és azon töri eszét, hogy hogyan juthatna a leányhoz. Benlit is betegítette e közben a szerelem és a mint kinéz egy nap az ablakon, ott előtte a fiú, a hogy az álmában látta volt. Meg is örült a leány, hogy majd a karjaiba vetné magát, de meg is rémül, hogy hátha észre találják venni. Leszól neki a leány:

»Ablakomba ne pillants fel,
tekinteted ne fáraszd fel;
észrevesznek, megkötöznek,
börtön sötétjébe vetnek«.

Bánattal felel vissza a fiú:

»A szerelmed hajtott ide,
házam, hazám feledtette;
ha meghalok, azt se bánom,
érted halok, édes álmom«.

Csak nem nyugszik meg a leány és egyre inti a veszedelemre:

»Apám neve, Kara-vezér,
sújt haragja, jaj ha elér;
megsajnálod, meg is bánod,
szerelmedet de megszánod«.

Nem rémül meg Körólu fia és hivatkozik az álmára, mely *kiszmetjé*-ül (sorsául) szemelte ki neki a leányt:

»Nem a magam akaratja,
álomképed vérem hatja;
ifjú vagyok, gyerek vagyok,
pír hold-arczod megmutatja«.

Nem állhat ellen a leány a szerelmének és mert igaz kiszmetjére ismer benne, emígy tör ki belőle az érzelem:

»Oh szerelmem, oroszlánom,
efendim, bejem, szultánom;
én vagyok az álmodbeli,
szerelmesed Kara-benli«.

Legott meg is beszélik, hogy elmenekülnek a városból, és hogy est idején a kert előtt várja majd a fiú a lovával. Megjelenik a leány az időre, de íme Hászán, a kit a sok lovaglás meg a virrasztás kifárasztott, ott aludt el az ültő helyén. Dallal költögeti a kedvese, nem ébred fel rá. Már-már vissza is indúl nagy búsan, de egyet nyerít a ló, Hászán felébred, nyergébe kapja a leányt és el a városból Csámli-bel felé. Három nap és három éjjel még csak vissza se néznek, úgy nyargalnak lóhalálában. A harmadik nap olyannyira kifáradt a gyermek Hászán, hogy a mint pihenőre ültek, ott aludt el a leány térdén.

De íme mit látnak szegény Benli szemei. Nagy porfelleg kavarodik az égnek és a mint kitisztult, jön az apja meg a hat testvére, utánok meg kétezer lovas katona. Könnyekre fakadt a megrémült leány és a mint ráesett egy könycsepp Hászán rózsa-arczára, felébredt és kérdi a sírása okát. Rámutat a leány a nagy seregre, apjára meg a testvéreire és olyan szomorút sóhajtott, hogy a világ nagy tükrét feketére vonta be vele. Felpattan Hászán a helyéről, elrejti a leányt az erdőben, lovára ugrik és úgy várja be a katonákat.

A hat testvér legidősebbje vágtat először Hászán felé, és a mint egymásnak suhintják a pajzsukat, láng csapott ki az aczélból. Majd meg a dárdára kerül a sor, de hogy evvel sem boldogúlnak, mindketten a kardhoz nyúlnak. Neki vágtat Hászán a legénynek, derékon ragadja és úgy összeszorítja, hogy kihullott a kard a vezér fia markából. Ezzel kapja a lándzsáját és szerelme egész hevével leteríti az ellenfelét. Majd a második testvér rohanja meg, azután a harmadik, de mind legyőzi Hászán, és csak az est vethetett véget a szörnyű küzdelemnek. Hét vérző sebbel, úgy tért vissza a fiú Benlijéhez. Bekötözi a lány a sebeit és betérnek egy barlangba, melyet ott vettek volt észre az erdő mögött.

Reggelre kelve oda jön a sok lovas a barlanghoz, de ismét rájuk törtet Hászán és megint estig tartott el a véres küzdelem. Úgy elgyengült az ifjú és úgy égette a tizenkét sebe, hogy a lováról se tudott leszállani. A leánynak kellett leemelnie és a mint kötözgette az elalélt sebeit, vért sírt a leány könnyek helyett. Reggelre kinyitja a beteg, homályba borúlt szemeit és mondja a még mindig zokogó *Benli*-nek, hogy szolgáltassa ki az apjának, legalább neki, szegény leánynak ne történjék baja. Hallani sem akar a leány az efféléről, hanem veszi a kardot és odaáll a barlang bejárata elé, hogy megvédje a szerette párját. Szép szóval próbálkozik meg előbb az apja és fűt-fát igér neki, ha odahagyja a fiút. Mindhiába, nem hajlik rá a leány szíve. Majd meg a katonákat küldi rá, de úgy megvagdalkozik a bej leány, hogy ugyancsak kárt

tett a sok katonában. Megint csak az est szakította végét a viadalnak.

De hajh, oda a Benli ereje is, nem bírja ki tovább egyikőjük sem. A barlangban most már a maga sebeit is kellett kötözgetnie, és a mint magához tér egy kissé Hászán, eszébe jut a három szőrszál, a mit az apja adott volt neki. Legott kikeresteti Benlivel és az egyikét elégetteti vele.

Ugyanakkor oly erős fájdalom vette elő Körólu testét, mintha csak tűzzel égették volna. Érzi, hogy veszedelemben a fia, hogy sürgős a segítsége. Nagy hirtelen lovára kap és meghagyja a két czimborájának, hogy vagy nehány száz erős pajzsú, görbe kardú, piros csizmájú és oroszlánszívű embert válogassanak össze és haladék nélkül induljanak utána. Úgy vágtat a lován, hogy csak úgy tajtékzik a vére a szegény párának. Elér az erdőhöz, a hol az ütközet folyt volt és a mint megpillantja a sok katonát, kitudja belőlük a dolgot és nehéz szívvel indul a barlang felé, vérben fekvő gyermekéhez.

Ott állt a leány a bejárat előtt és csak aztán bocsátotta be Körólut, a mint megtudta ki-mi voltát. Eszméletlenül feküdt a szegény Hászán, egy perczre ki is nyitotta a szemeit, a mint az apja hangját felismerte, de csakhamar ismét becsukta. Szószóltányi ereje se maradt szegénynek. Írat, kenőcsöt mit hozott magával az apja, bekötözgette a sebeiket, a fiúnak is, a leánynak is.

Reggelfelé Ájváz és Kenán is megjött vagy ezernyi lovassal, körülkerítik a barlangot és oly nagy

csatára kelnek a derebej katonáival, hogy folyónyivá gyülemlett össze a vér. Három oldalról támadták meg a bejéket, és alig hogy a híre kelt, hogy Körólu van a sereg élén, vége szakadt a csatának. A fekete vezér is majd hogy el nem pusztúlt és sebesült fiaival egyetemben, odahagyják a katonákat meg a csata helyét. Még az nap éjjel elmenekült valamennyi és a mint körülnéz reggelre Körólu, hát csak a maga embereit látja.

Veszi aztán a fiát, ruhákba göngyölgeti, és hogy próbára tegye Benlit, azt mondja neki, hogy Hászán így is, úgy is meghal, legyen neki a felesége. »Csak addig élek én is, mig Hászán«, mondja a leány és azzal odaborúl drága betegje testére. Megvígasztalja aztán Körólu, hogy csak próbára akarta tenni, tíz nap múlva felépül a fia és aztán egymáséi lesznek örökre. Azzal útra kelnek Csámli-bel felé és alig, hogy megérkeznek, egész gondjuk és dolguk Hászán. Tíz nap alatt fellábadt és úgy helyreállott, hogy a rákövetkező nap mentek valamennyien a városba Hászán anyjához. Úgy megörült a szegény asszony, az urát is meglelte, a fiát is.

A lakodalmat ott tartották meg és negyven nap s negyven éjjel egyre csak a lakzi járta. Körólu ismét a várába tért vissza és még hátralevő életét hol a városban, hol Csámli-belen töltötte.

De még élte utolsó napjaiban is nem egyszer remegtette meg a kisázsiai világot, és még mai napság is hangzik az éneke:

»Magas hegyek tetejében
hó egyfelől,
tél másfelől;

Úgy megremeg az én számban
nyelv egyfelől,
fog másfelől;

Sujt a kardom, véresen húll
fej egyfelől,
törzs másfelől.«

OSZK
Országos Széchenyi Könyvtár

V.

(Karaván-út egy hegyen keresztül. *Álá-seher* városa és a rámázánja. Török körszín-játék [orta-ojunu]. A mánisszai népmesélő és »Jóka ördöge« regéjének a török mássa.)

A jéghegyek alján voltunk, a völgyválasztó *Bozdág*-on. Távolodtunk attól a mély völgytől, mely Szmirnától Ödemisig nyúlik és a melynek két irányban is van már kisebb vasútja, alig egy pár kilométernyire. Hegyi folyók mentén vezetett az útunk, öszvéreken ezúttal és nagyobbacska kisérettel. *Álá-seher* felé igyekeztek a vásárosok és egy kalmár karaványhoz csatlakoztam én is, hogy erősebb legyen a fedezetem és vígabb, zajosabb az útunk. Nyolcz tagja volt a nagy menetünknek, megannyija örmény kereskedő. Tire zsandárai háromfelől is őriztek bennünket, de főleg a sok portékát, melyen négy szegény állat volt kénytelen osztozkodni. Az én czókmókom mind együtt volt velem, a saját öszvéremen. Olyan űlést csinált belőle az emberem és úgy eldugott a ruha meg a párnanemű közé, hogy csak akkor láttam az állatom, ha leszállottam róla. Ment a szegény pára a többi után, még csak nógatni se nagyon kellett. Török is tarkította a karavánunkat meg egy jámbor jürük család,

mely másutt keresett magának menedéket, a *Boz-dág* hegység túlsó oldalán.

Csengő kalimpálások meg ostorcsattanások, ezek vegyültek legtöbbet a beszélgetésünkbe. A legöregebbje a társaságnak egy ájdini örmény volt, vezére egyúttal a karavánunknak is. Ő intézkedett az útnak minden apróságairól, a kiadásokról meg a konyháról, a pihenő helyek megválasztásáról és a továbbindulás idejéről is; az ő kezében volt mindnyájunknak a sorsa, engedelmeskedtünk neki feltétlenül. Kezdetben csak meg voltunk valahogy, és csengett-bongott a karavánunk a kopár hegység sziklái között. De egyre meredezőbbek az útak, a nagy hőség egyre tikkasztóbb lett. Lépten-nyomon pihenőre kellett ülnünk és alig birták az öszvérek a terhet, melyet a kapzsi népség ugyancsak rájok tetőzött. Hol az öszvérek vártak miránk, hol mi az öszvérekre. De bölcs vezérünk erről is gondoskodott. Összekötötte az állatokat és egy lánczot képeztek valamennyien, egy sajátságosan görbe vonalat, melynek vagy az elejét nem láttuk soha, vagy a végét. Sőt nem egyszer történt, hogy el is veszett a fél karaván. Elszakadt a lánczszem akárhányszor és az elősző része ment a maga útjára, a többije meg ott maradt úgy, a hogy levált tőlünk. Csak akkor vettük észre, ha pihenőre gyülekeztünk. Órákon át vártunk el ilyenkor egymásra és forrt a kávé a *dzsezvé*-ben, egy hosszúnyelű rézfőzőben, és járta körül a sok nedv, akár egy kávéház. A *kejf*-je (édes nyugalma) után látott mindenki, míg ismét össze nem fűzött a bölcs vezérünk. Jó szorosra ezúttal,

Körszínjáték (orta-ojunu).

OSZK

hogy el ne szakadjon a kötél. Neki indultunk újfent a nagy hegynek és egyre közeledtünk a kopár magaslatához, hogy sátrat üssünk rajta, meg konyhát is. De elébb még máskép rendelkezett velünk a sors. Kapaszkodtak az öszvérek, a hogy csak az erejüktől tellett és segítkezett a sok hajcsár, botokkal is meg »deh deh« kiáltásaikkal. Az elősző állatok teljes erőből igyekeztek és a mint a hátulról levők nagy hirtelenjében megállottak, egyszerre csak egyet recscsent a kötél. Annyifelé röpültünk, a hányan voltunk. Sziklafalnak meg öszvér alá, portékák tömkelegébe meg ételes edények közé; ki gurulva, ki bukfenczezve, ki ugró léptekkel, ki meg nekivágódva. Legrosszabbúl járt a vezérünk, a karaván bölcse. Legelől volt eddig a menetben és leghátul szedtük össze; leghangosabb volt eddig, legszótalanabb lett ezután. Siralmas állapotban voltunk valamennyien és nehezen kapaszkodtunk fel a hegyoromra, hogy kiheverjük azt a sokféle kárt, melyet a nagy zuhanás ejtett bennünk. Engem még valamennyire megkimélt a sok párna-ülés. Ki is jutott a részem a sok munkában és hol sebeket kellett kötözgetnem, hol fekvő embereket czipelnem, hol meg orvosság gyanánt fekete kávét készítenem. Csodahatású egy ital, főleg ha keleti ember iszsza. A hideg ellen melegít, a nagy hőséget hűsíti, az eltikkadtnak friss erőt ád és a nagy életerőt lankasztja. Bús vágyakozással néztünk le *Álá-seher* felé, útunk legközelebbi Kanaánjába. Pedig csak egy kis hegyi faluig vánszoroghattunk el és estebédünket is ott főztük annak a falai között, egy rozzant alkotású

karaván-szerájban. Ha állatok kerültek bele, istálló; ha ember vetődött hozzá, fogadó. Mi állatostúl emberestül költözködtünk belé és a csak félig fedett helység egy zugában mi helyezkedtünk el, a másikában az öszvéreink. Egyformán volt ezúttal a nyugalomra szükségünk. Ott ültünk valamennyien egy körben és vártuk az örmény szakácsunk főztjét, mely ezúttal főt rizsből állott, meg szeletekre vagdalt nyers paradicsomból. A falubeliek még *jourt*-ot is hoztak, törökösen készített savanyú tejet. Egyebük nem volt maguknak sem és a száraz kenyeret is úgy kellett vízbe áztatni, mert nem volt belőle frissen az egész faluban. Egyenként néztek be hozzánk látogatóba és csakhamar együtt volt az egész falu, az előljárótól a koldusig és úgy üdvözöltek bennünket Álláh nevében, Álláh vendégeikép. Csak az éjjeli *námáz* (imádság) idejekor hagytak el bennünket, amúgy éjfél tájban.

Kora reggel ismét talpon voltunk, szedelőzködött a karavánunk. Le a hegyről vezetett ezúttal az ösvény és lépést igyekeztünk megannyian, kiki szabadjára, hogy a tegnapi eset meg ne ismétlődjék valahogy. Szélesedtek a lejtős útak és szaporodtak az utazók, a várost járó vándor-törzsek. Itt egy jürük család, amott egy lovas zejbek és hálával eltelve tartottuk meg az első pihenőt, a mint megpillantottuk a völgyi nagy várost, a régi görögök Filadelfiáját. A sok mináréje mintha minket üdvözölt volna, és mintha felénk nyújtaná a karját. Záptijémmel előre vágtattunk és végkép odahagytuk a karaván̈t, mely több bajt szerzett mint hasznot, s több fáradalmat mint kényelmet.

Álá-seherben voltunk, a helység vendégeikép. Régi nagyságából csak a görögjei maradtak meg, a kik külön városrészben laknak, hol esztendőkön át se fordul meg a török. Ha csak a csendőrök nem, a kik rendet tartanak közöttük. A görög a síkságon lakik, a török meg a hegyfelőli részen, távolabb attól a vasúti vonaltól, mely a manisszai hegységet megkerüli és úgy kacskaringózik el Szmirnáig, a kisázsiai görögök fővárosáig. Álá-seher csak kisebb részében török, ott, a hol legsűrűbb a dsámi építkezés.

Második felében voltak a Rámázánnak, a mulatósabb meg a zajosabb részében. A dsámik kifeszített kötelein csak úgy ragyogott a sok égő lámpa és másmás alakot mutattak minden este, egész a Rámázán végéig. Egyszer hajó ragyogott le az éj sötétjéből, másszor az árbocza; majd egy terebélyes nagy fa vetette le fényét, majd meg a lombja. Vigadozás zaja mindenfelé. Főleg a főutczán, hol egymást váltogatta a kávéház, a sok mulatóhely és benne az ének meg a zeneszó. Még színházuk is volt, az úgynevezett *körjáték*. Köralakú bódét állítanak fel e czélra, melyben a közönség is kört képez és úgy űli körül a színpadot, egy szintén köralakú nagy tért. Keskeny kis bejáratán a szinészek járnak-kelnek és itt hozzák be a díszleteket is, akár a czirkuszban. Nem állapodott hát meg a színpad a karagözi fokon, hanem fejlődött színházzá és fejlesztett szinészeket. Nem bőrbábok esetlenkednek többé elénk, hanem élő személyek a fellépők és nem is egyesével, hanem párosával, hármasával, néha egész sereg. A falra függesztett színpad ime leszállott

a porondra, *orta* vagyis középső helyre. Azért nevezik e játékokat *orta-ojunu*-nak, középhelyi játéknak, kör-színnek.

És visszavezet bennünket e játékok legendája egy pádisáh udvarába, Szulejmán szultánéba. Sok volt az országban a beteg elméjű ember, de kevés az a bölcs tudós, a kik gyógyíthattak volna, a kik a lélek homályába némi sugarat vegyíthettek volna. Hodsák ráolvasása, meg a Korán szent mondásai, mind hiába. A szultáni bőkezűség palotákat építtetett nekik és oly jólétet varázsolt oda e szomorú házakba, hogy szintén közmondásszerűvé vált. Úgy éltek ott, akár a próféta paradicsomában. És ime, megszaporodott a sok beteg, oda kivánkozott még az egészséges elméjű is és betegekül jelentkeztek mindazok, a kik csak a testi kényelem után áhítoztak. Hiszen szentnek tartották őket, a mindenható Álláh különös kegyeltjeinek. De az Álláh boldog betegjei mégis csak sokan voltak és szeget ütött a dolog Szulejmán szultán még okosabb fejébe. Próbára akarta őket tenni és kitudni valahogy az igazságot. Megjelent egy nap a betegek közt és hozott magával egy-két különös embert, különöst a beszédjükben és sajátságosat a ruházatukban. Akár csak Karagöz elevenedett volna fel és Hádsejvát társa. Óriási nagy süveg volt az egyiknek, a Karagöz formájú embernek a fején, hosszú piros kaftánja csak úgy lógott róla és egyre hadonázott az esernyőjével, egy száz színt játszó *semszijé*-vel. A beszédje parasztos és nevettető, ha csak egy szót szólt is. Sárga nagy papucsában ügyetlenül tipegetett és

egyre a társa lába nyomán volt, a ki Nagysüvegűnek (Kávuklu) szólongatta. Válogatósabb volt a beszédjében a társa, az a Hádsejvát formájú ember, és választékosabb a ruhája, illedelmesebb a megjelenése. Felöltője szintén piros, mint a Süvegesé, de turbánja csúcsos és egyre csattogtatott valamit a kezében, egy kettéhasított lapos fadarabot. Ezt az embert meg *Pesekjár*-nak, vagyis előljárónak nevezte a másik. Szembe állott egymással ez a két ember és oly különös volt már a megjelenésük is, hogy mosolyra kelt, a ki csak látta őket. Még az a sok őrült ember is nevetett rajtuk. Üdvözölték egymást Karagöz módjára, még talán ennél is különösebben és megindult a társalgás azzal a tettetett komolysággal, azzal a ravasz együgyűséggel, melyen a hájál emberei szoktak volt mulatozni. A bőrbábok nyers humora ime emberi szájba került. És megjelent harmadiknak a *Zenne* is, egy férfi, a kit asszonynak öltöztettek és tánczczal libegett be a színbe, az őrültek színpadjára. Körbe állott az a sok ember és úgy nevetett a mókákon. Azt se tudták, hogy tréfa-e avagy való, de tetszett nekik a *Pesekjár* komolykodása, nevettek a Süveges hóbortjain és kaczagtak azon az asszonyi alakon, melyről minduntalan lerítt a férfi.

A pádisáh pedig figyelte őket és főleg azokat leste, a kik legtöbbet nevettek. És minden este előkerültek ezek az emberek és minden este fogyott az őrültek száma is. Mert nem beteg annak az elméje, a kire még képes a humor hatni, és nem gyógyíthatatlan az a lelki sötétség sem, melybe a nyers tréfa szikrája még be tud itt-

ott villanni. Ime az első török színészeknek a hivatása. Álőrülteket lepleztek le, de gyógyító hatással volt az a sok tréfa az igaziakra is. A humánitás szolgálatában állott az első török színtársaság és oly hírre tett szert a sztambuli *Orta-ojunu*, hogy városszerte áhítoztak utána. Mutatkozott is itt-ott, de csak nagy titokban. Szent eszköze volt ez a nemes pádisáhnak és udvari hivatalnokokká váltak e tréfaszerzők; őrültek orvosai és nem a profánvilág színészei. De csak addig, míg a szultán élt. Utódja elkergette őket és így jutottak ki a palota magányából a nagy város zajába. És a török közönség lelkesedéssel fogadta őket, s míg a Karagöz csak Rámázánkor, meg lakodalmak alkalmával divatozott, addig az Orta-ojunu színészei bárhol is játszhattak, bármely alkalomra. Egyik városrészből a másikba mentek, szóval vándorszínészkedtek.

Sokáig volt ez a színésztársaság a török fővárosi világ egyetlenje. Jó későre alakult egy másik is, melynek tagjai immár számosabbak és az előadott darabjai is változatosabb s modernebb tartalmúak. Ez a társaság *Zuhuri-kol*-nak, megjelenő karnak nevezte magát. Ilyen társaságra bukkantam *Álá-seher*-ben is, kisázsiai utazásom közepette. »Zuhuri kol« módjára játszottak, vagyis nagyobb társasággal, köralakú bódéban és körszínpadon. Az asszonyt természetesen férfi helyettesíti benne és az idom-eltakaró bő *ferádse* (női köntös), az asszonyiassá vékonyított hang tökéletesen feledteti a közönséggel, hogy e női külsőben férfi benső lakozik. Őt amúgy sem érdekli annyira a

sok mellékalak, mint az Orta-ojunu két hőse: *Pesekjár* és *Kávuklu*. Amaz a játék mindenese, a társaság igazgatója, az összes darabok egyik hőse, a kinek ritkán szabad a nézőtérről hiányoznia, még ha nem is játszik. Ha nincs dolga, lekuporodik a földre vagy leül a közönség közé és várja, míg rákerül a sor. A színjátékokban *Toszun efendi* az ő neve, de a közönsége csak *Pesekjár* néven ismeri. E szó »előlmenőt, előljárót« jelent, mert ő jelenik meg legelébb és az összes szereplők sorsát ő határozza meg, ő intézi el. Akár csak a Karagöz játékok Hádsejvátja.

Különben is többnyire Kávukluval, a »nagy süvegűvel« van dolga, a ki az ő nyugodt ostobaságával és parasztos agyafurtságával sokszor tör borsot az orra alá és sokszoros alkalmat ád neki a színkörben való megjelenésre. Akár a hájál játékok Karagöze. Becsületes nevén őt is *Hámdi*-nak hívják. A név azonban változhatik, de Kávuklu fejéről az óriási nagy süveg, lábáról a sárga papucs és kezéből a toldott-foldott esernyő soh'se maradhat el. Sztereotip az öltözete, sztereotip a beszédje és viselkedése. Hálás közönsége csakis Kávuklu néven ismeri, épp úgy mint bábbeli testvérét Karagöznek, a kinek emberebb neve ki is veszett már a köztudatból. Nem is más az Orta-ojunu Süvegese, mint a hájál-játékoknak emberré elevenedett Karagöze, valamint hogy Hádsejvát sem tétet túl magán Pesekjárral, ha mindjárt bőrből is van kiformálva.

Csak az alak más, a lényeg ugyanaz. A látványosságot, melyet a vászonra vetett színek és a bőrbábok

mulattató esetlenkedése nyújt, a körszínbeli élő alakok tarka-barka ruházkodása s bohókás megjelenése pótolja. Csak a rámázános bódészinezet, meg a szimbólikusnak tetsző bábmegjelenések, az maradt el valamennyire. A Karagöz szeglet-színpadi látványossága a színkör felé kezd közeledni és a báboknak emberekkel való helyettesítésében a szinészet fogalma kezdett el némiképen derengeni. A körszín többi alakjai is majdnem ugyanolyanok, mint a karagözbeli bábszemélyzet. Az úri nyelv meg az európaiaskodás képviselőjéül megjelenik a nagy úr, a Boszporusz-parti nyaralójában hűselő *bej* efendi, továbbá a nagy tudományú *hodsa* és részint ezeknek nem népies nyelvébe, részint pedig európaias szokásaikba van alkalma a Süvegesnek belekapaszkodni és itt is rosszúl járna szegény feje, ha a mindenütt megjelenő Pesekjár ki nem rántaná a hinárból.

Zene kezdi meg itt is az előadást, mint a Karagözi színházban. Csakhogy nem a fülkében rejtőzködik többé, hanem külön emelvényen játszik, az ajtó megetti sarokban. A bábokat a féldob kisérgeti a *def*, meg az ujj-csengők a *zil*; a színkör játszókat pedig a *zurna*, egy recsegő hangú és siketítő zajú trombita. Egyet csengetnek a zene után és kezdődik a játék. Pesekjár jelenik meg legelébb a színen és miután egynehányszor körüljárja a színpadkört, megáll az egyik végén, a bejárattal szemben és a kezében levő botocskát csattogtatva, megkezdi az előadást. »Oh én vitézem«, emígy szólongatja a társát, a Süvegest, a ki visszakiáltja neki: »Tessék, én vité-

zem«. »Nem ez az én szándékom«, mondja a színen levő Pesekjár. »Hát mi a szándékod?« kérdi tőle a Süveges hangja. »Az, mondja Pesekjár, hogy egy darabot játszassak el, hogy szóljon a zene és hogy mulassanak a jelenlevők«. A zene ismét elől kezdi, Pesekjár a földre kuporodik. Nagyokat kaczag a közönség a bohós léptekkel betámolygó Süvegesen, a ki addig járja a körjét, míg jó nagyot nem csap a süvegére Pesekjár. Egymásra bámulnak elébb és csak azután foglalják el az állásukat. Az egyik a bejáratnál áll meg, a másik szembe vele és emígy üdvözli egymást a két jó barát:

Pesekjár: Oh boldogság, hogy jöttél, oh üdv, hogy jöttél, te hasadozott bőrű, repedezett szőrű, besózott bélű és elpenészesedett felű haspók.

Süveges: Oh boldogság, hogy látlak, oh üdv, hogy látlak, te szemétdombokra került, minden oldalról elnyűtt, fele megfőtt, fele sült dinnye szemétje.

Pesekjár: Restelld a dolgod és szánd bánd a szavad, hogy dinnye szemétjével tévesztettél össze.

Süveges: Hát nekem meg micsodám hasonlít a haspókhoz?

Pesekjár: Igazán Hámdi, annak néztelek. De te úgy látszik, még most sem ismertél rám.

Süveges: Biz én nagy nehezen ismertelek meg, mind kihullott azóta a szőröd.

Pesekjár: Kutyának néztél tán, te gazember?

Süveges: Hát nem heten jöttetek együtt a világra és nem még a te szemed nyílt ki legelébb? Szegénykéket egy szekér gázolta el, egyedül te ugatsz most anyád örömére.

Ilyen a játékok bekezdője, a kölcsönös üdvözlés. Nagy nehezen ráismernek egymásra s vége sincs a sok bocsánatkérésnek és mentegetőzésnek. Sok a szegény Süveges baja és következőkép beszéli el Pesekjárnak, az ő egyedüli meghittjének. Szembe állanak egymással a beszélgetés alatt és minden negyedórában helyet cserélnek. De lássuk a Süveges baját:

Felszáll egy nap a »Koldushajó«-nak nevezett boszporuszi gőzösre, abban a hiszemben, hogy ott koldusoknak, s így neki is, pénzt osztanak ki. Azt persze nem tudta, hogy koldushajóknak azért nevezik őket, mert minden kikötőnél megállanak. A hajóra száll, néz jobbra, néz balra, de bizony még csak öt *parát* (egy s egynegyed krajczárt) se tudott kinézni senkiből. Ez alatt jön a jegyáruló is, oda kinálja a jegyet és kéri érte a pénzt. Még Süvegesnek állt feljebb, hogy nem azért jött ő a koldusok hajójára, hogy ő osztogasson pénzt, hanem hogy neki adjanak. Elvégre is a hajóslegények kitették a szűrét és ez alkalommal úgy helybe hagyták szegény Kavuklut, hogy a kikötő szomszédságában lakó *bej* megszánakozott rajta, leküldte érte a jegypénzt és ha kéken, zölden bár, de nagy nehezen szabadra juthatott.

A kizsázsiai parton volt a kikötő, oda került ki kaftánostúl. De hogyan jusson el megint Sztambulba, a felesége színe elé, mikor egy parája sincs a zsebében. Épen ezen gondolkozhatott, a mint meglát egy konákot, egy díszes nagy úri épületet, a tenger partján. Tárva-nyitva a nagy aranyos kapu, az udvarnak mind a két oldalán kert, és oly színt játszik benne a

sok virág, hogy szintén káprázott szegénynek a szeme. Bemegy az udvarba és a mint megpillantja a lépcsőfőn azt a márványkövet, a melyről lóra szoktak szállani, azt hiszi, hogy czukorkészítő tábla. Leveti a papucsát, de nem hagyja lent, a hogy illik, hanem egymáshoz csapja őket és jól kirázza belőlük a port. Odadugja a kaftánja alá és úgy indul neki a lépcsőnek, az első emeletre.

Hogy is hagyta volna lent a papucsait, — beszéli el Pesekjárnak — még ellophatták volna tőle és mezitláb kellett volna hazatérnie. De lássuk a tovább történteket. Felér az emeletre, hát erről is ajtó, arról is ajtó. Meglátja az ajtó kilincsén a szép fehér porczellán gömböket, czukornak nézi, oda megy és sorra nyalogatja őket.

»Oh te oktondi«, feddi Pesekjár, »hogy lehet az ajtó kilincsét fehér czukornak nézni.«

No de minthogy nem oltotta vele nagy éhségét, benyit egy szobába és látja, hogy az ablakain át tengert, hegyet, házakat tömérdeket látni, sőt még a kikötőt is, a hol oly kegyetlenül elverték. De még egy szép prémes bunda is volt a szögletbeli kereveten. Meg nem állhatja a nagy kópé, fogja, magára ölti és végig nyujtózkodik benne az erkélyen.

»Álláh szerelmére, Hámdi, mit művelsz?« kiáltott rá Pesekjár, a mint beszélte neki a dolgot.

De Hámdi, vagyis a Süveges elébb jól kipihente magát, akkor aztán felkelt és benyitott egy másik szobába. Ott ült a ház efendije a szegletfőn és előtte egy szekrényke, a szekrénykén meg játékok, ha nyomta őket, csiling-csiling csilingelni kezdtek.

»Oh te mamlasz«, oktatja őt Pesekjár, »hisz ez a szekrényke az efendi iró eszköze; az a játék pedig a csengettyű, hogy az inasokat szólítsa elő vele.«

A Süveges persze mindezt nem érte fel észszel, sőt még csak kezet se csókolt az efendinek, hanem egyenesen hozzálép, »szelámin álejküm«-mel köszönti és letelepedik melléje.

»Még csak a ruhája szélét sem csókoltad meg?« kérdi nagy megütközéssel az illemtudóbb Pesekjár.

Értett is ilyen illedelmességekhez Kávuklu. Egyet ütött az efendi a játékok egyikére, a mire bejön egy csinosan öltözködött úr és az efendi egy intésére szivarkával kínálja meg a nagy süvegűt. Ez a csinos ruhájú úr a szolga volt. Szép hamutartót tettek oda elibe, de sajnálta a hamút belerázni, inkább a földre szórta és a mikor kiégett a szivarkája, rátaposott a tüzes végire és úgy oltotta el. A drága hamutartót pedig észrevétlenül a zsebébe csusztatta.

Képzelhetni, milyeneket botránkozott ezen Pesekjár. De halljuk csak tovább. Jött az a csinosan öltözött úr, a szolga, a fekete kávéval. A mint szürcsölgeti a Süveges a mokkát és nyalogatja nagy parasztosan a findzsát, látja, hogy a findzsa alja színezüst, nyomhatott vagy negyven ezüst garasra valót. Hamarosan a zsebébe azt is. Az efendi ismét egyet ütött arra a játékformájú csengetyűre, s két czifra úr jelent meg előttük.

»Mondtam már, hogy szolga, nem úr«, javítgatja Pesekjár.

Kérdi az efendi a két szolga-úrtól, hogy kész-e az étel. »Kész« felelik nagy hamarosan. Feláll erre az

efendi s megy egy másik szobába, Kávuklu mindenütt nyomában. Benyitnak ismét egy másikba, hát olyan egy terített asztalt lát maga előtt, hogy pasa házában se különbet. Az efendi leül, szembe vele a nagy süvegű. Hozzák az ételt és látja, hogy az efendi egy kés meg villaformáju valamit vesz a kezébe, azt a villa izét a húsba döfi, a késsel levág belőle egy darabot, a tányérjába teszi és hozzálát az evéshez. Kávuklu szörnyen éhes volt, de efendi módjára akart enni ő is, ha értett volna hozzá. Eddig csak kézzel evett, a három ujja volt a kés is, a villa is. Veszi a villát s döföli a húsba, veszi a kést és a mint kezd vele kínlódni, kirepül a húsdarab a villáról és neki egyenesen az efendi arczának. Szája, szeme, arcza, feje, csupa zsír lett a szegény efendinek, se látott, se hallott egy darabig.

»Oh te Álláh esztelenje«, szörnyed fel Pesekjár, »mit műveltél, szerencsétlen.«

Nem is vitte el ezúttal szárazon. Felugrik nagy mérgesen az efendi és szolgák után kiált, hogy dobják ki ezt a neveletlen parasztot, de ízibe. Ragadja a két szolga-úr a szegény Süvegest és röpítik a lépcsőn, mintha szárnya kelt volna. Még csak annyi időt se hagytak neki, hogy megmosakodhatott volna. A lépcsőről az udvarra vánszorgott, onnan meg a kapu elibe, a tenger partjára. Hogy az ezüst findzsa alját meg a szép hamutartót eladta és azon került vissza Sztambulba, mind elbeszélte másnap az ő hűséges czimborájának, Pesekjárnak, a ki neveletlenségeért korholta ugyan, de azért szánakozni is tudott rajta.

Épp ily kellemetlenségekbe keveredik a mindenféle nemzetségű emberrel: a perzsával, kisázsiai paraszt törökkel, albánnal, arabbal, a kik egymásután jelennek meg a színen. Vagy kétszer-háromszor mindegyike körüljárja a tért és szembe állanak a beszélővel s időközönként helyt cserélnek vele. A nagy süvegű menten hajba kap mindegyikével s mindig talál rajtuk nevetni, vagy kigúnyolni valót. Épp oly harczot kell neki is végig küzdenie mint Karagöznek, de Kávuklu küzdelme még erősebb, még észszerűbb, mert élő ember küzdi végig és mert a közönsége is emberebb és érettebb.

És itt egyúttal a jelenség, mely a báboktól megmutatja a fejlődést a körszínig. Az élő alakokkal együtt több elevenség jött át a tartalomba is, fürgébben mozoghattak az emberek, mint a bőrbábok és ez által gyorsabbodott az előadott játékok cselekvénye, egységesedett maga az előadás is. A bábocskákat, néha egyszerre ötöt-tizet is, csak egy ember, a *hájáldsi* beszéltette, és ő volt az előadásnak a rögtönzője vagy a reczitátora. A körszínben már többen beszélnek és a hány a játszó, annyi a rögtönző; külön egyéniség Pesekjár és külön egyéniség a nagy süvegű.

De meg a közönsége sem egy e népjátékoknak. A Karagöznek képekkel kivilágított függöny-színpadán és titokzatosan lebegő alakjain csak a gyermek, meg az asszony-világ tudott igazán elmulatni. Amaz rámázáni éjjeleken, ez pedig lakodalmi dáridókon. A körszín ellenben érettebb észnek szól; érettebb a humora, mely gondolkozva nevettet, és érettebb a tárgya is,

mely az időből is többet követel magának. Ugyanazt a tárgyat máskép rögtönzi a bábigazgató és máskép a körszínbeli társaság. Mintegy öntudatlanul lopózkodott be e játékokba a három egység némi gyönge nyoma és egyszerre csak közönsége lett a színészeknek és drámai tárgya az előadásuknak.

A voltaképi játék a párbeszéd után következik. A kisvárosi körszínház éjfélutánig mulattatta a közönségét, mely seregestől tódult ki belőle, hogy ünnepi imáit végezze. Másnapra más játékot hirdettek, szebbet és érdekesebbet a megelőzőnél. De megannyija kerek egész volt, színi jelenetekkel és drámai momentumokkal, felvonásokra osztva és apróbb jelenetekre. Ezzé változott el a brusszai eredetű bábsereg.

Másnapra egy másik városban voltam, a vasútmenti *Mánisá*-ban. A régi híres Mágnéziára ma csak romok vallanak, melyek még töredékeikben is fenségesek, s düledezéseikben is megkapók. És új város épült e romok szomszédságában, török törzseknek a negyedje, izlám hitűeknek a fészke. A görögök sötét romjai mellett a törökök csillogó Rámázánja. Ez az ünnep tölti be az estéket és mennél inkább a végéhez közeledőben, annál vakítóbb a mécsesei fénye, annál gazdagabb a mulatozásaik sora. Külön kis ünnepvilág, melynek más az időszámítása és máskép telnek le a napjai meg az éjjelei. De ünnepel mindenfelé, falukban épp úgy, mint fővárosokban. Az egyiknek az ünnepe a tánczáról híres, a másiké az énekéről; emitt a színjátszók mulattatnak, amott a

népregélők. Mániszának is megvolt a maga külön ünneplője, a vidékekszerte híres népregélője.

Meddáh regélt egy kávéházában, a rámázáni népmesélő. Karszéket állítottak egy nagy emelvényre és úgy helyezkedett el benne a város bölcse, a legtöbb történeteknek és régelmúlt regéknek a tudója. Kendőt lobogtat az egyik kezében, a másikával meg botra támaszkodik. A kendőt itt-ott a szájához emeli, hogy hangját változtassa vele, a botjával meg elhadonászik, akárcsak a regebeli alakja kezében volna. Mert nemcsak hogy elmondja, de el is játsza a történetet. A parasztot durván szólaltatja, az efendit válogatott kifejezésekkel; a nőket lágyabb hangon, a véneket meg akadozva. Történetei mulattatóak és a népéletből valók. A túlvilági rózsás kertből — úgymond — szedegeti a virágait, és szórja a hallgatói közé, hogy testük megifjodjék és lelkük felüdüljön. Bevezetésen kezdi, a csali mesék módjára.

Egy regét jegyeztem fel ez elbeszélő után, mássát a magyar »Jóka ördögének« és újabb változatát annak a török népmesének, mely a sztambuli gyűjteményemben is megvan.*) »Még az ördögök is félnek az aszszonyoktól«; kezdi a népmesélő és emígy kerekíti ki a történetet:

Volt egy szegény embernek egy felesége, ez volt egyúttal a szerencsétlensége is. Egyre kínozta az urát szertelen követeléseivel, elannyira, hogy percz-

*) E mese váriánsa a következő kötetemben található: Török népmesék. Eredetijét gyűjtötte és magyarra fordította Kúnos Ignácz. Vámbéry Ármin előszavával. Kiadja a Kisfaludy-társaság. 1889.

Népmesélő (meddáh) Brusszában.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

nyi nyugta se volt tőle. Most drága ruhát akart, majd nyakba valót, majd meg ékszereket, meg Álláh tudná, hogy mi mindent nem. Addig-addig, hogy nem birta ki tovább az ura és feltette magában, hogy vétek ide, vétek oda, elteszi az asszonyt láb alól.

»Efendim, — mondja neki egy reggel az ura, — meglesz ám a mit kértél: a drága ruha, az aranyos nyakba való, meg a csillogó ékszer.« — »Álláh ajándékozzon meg hosszú élettel, kiáltott fel szokatlan módon az asszony, — mondsza csak, hogy hol.«

»Jöjj velem«, hívja az ura. Ezzel elvezeti a feleségét egy kúthoz, egyenesen oda, a hol az ördögök tanyáztak volt. »Ime itt van, — mondja az ura, — leszállok érte a kútba.« »Nem, nem, — akaratoskodik az asszony, — engem ereszsz le inkább.« Egyebet se akart az ura. Leereszti egy kötélen az asszonyt és e szókkal: »Álláh pusztítsa el az életed«, utána dobja a kötelet, előveszi hamarosan a nagy követ és ráteszi a kút nyilására. Azzal visszatér a házába és senki se boldogabb, mint a szegény ember, hogy megszabadult a nagy nyügtől.

De nézzünk el a kúthoz, az ördögök tanyájához. Aznap este, a mint haza tértek az ördögök pokolbéli bolyongásaikból, íme előttük terem az asszony.

»Ki vagy, mit akarsz?« kérdik a megszeppent ördögök. — »Az vagyok, hogy drága ruhákat, meg nyakba valókat, meg csillogó ékszereket akarok, de ízibe.«

Lótnak-futnak az ördögök a kútban, hogy előkerítsék a holmit, annyira megszeppentek az asszony pergő

nyelvétől meg villogó szemeitől. Igen ám, ha be tudta volna vele érni. Másnap még szebbet akart, harmadnap még drágábbat, negyednapra meg már moczczanni se mertek a kútban. Úgy féltek az aszszonytól, különösen egyikőjük, a legöregebbik, hogy majd kilenczet fiadzott ijedtében. Az asszony ura meg oly boldogúl élt eközben, hogy majdhogy meg nem elégelte.

Odanéz egy nap a kút felé, nem hogy kihúzza belőle, — Álláh mentsen, — hanem hogy meggyőződjék róla, meghalt-e azóta. Egyrészt meg az ördögöket is sajnálta. Azok épp azon tanakodtak, hogy mitévők legyenek és a mint megpillantották az aszszony urát, először örültek egyet négy nap óta. Mert annyi ideje volt, hogy lecsapott közéjök az asszony.

»Azt a nagy követ emeld le a kút nyílásáról, — rimánkodnak neki, — oly gazdaggá teszünk, hogy pádisáhnyi kincsek urává leszel.«

»Mit nekem a világ kincse, — szól le az ember, — ha ez az asszony is részes benne.«

»Menekülj el tőle világ messzire, — mondják az ördögök, — megadjuk hozzá a módot.«

»Hogy-hogy?« — kérdi az asszony ura.

»Ha kijuttatsz ebből a kútból, — magyarázzák neki, — megyünk és bebúvunk a szultán-kisasszony szívébe. Olyan beteg lesz bele a leány, hogy hodsáért, meg orvosért tűvé teszik majd az egész világot. De nem lesz rá mód, nem fogja meggyógyíthatni senki csoda-írja. Te jelentkezel majd a szerájban és igérkezel a pádisáhnak, hogy meggyógyítod a leányát.«

»Mivel gyógyíthatnám én meg?« — kérdi az ember.

»Álláh, Álláh, be türelmetlen vagy, — feddik az ördögök, — várj csak a végire, majd megtudod. Mihelyt bevezetnek a szultán-kisasszony szobájába, azonnal kibúvunk a szívéből és olyan eleven egészséges lesz a leány, mintha soh'se lett volna beteg. Annyi kincset adnak, a mennyit csak elbirsz; ha akarod még a szultán-kisasszonyt is odaadják ráadásnak.«

»Álláh őrizzen meg tőle«, — tiltakozik erősen az asszonysujtotta ember.

»Ide figyelj csak, — folytatják az ördögök, — jól eszedbe vésd, a mit most mondunk. A mint a te szultán-kisasszonyodat elhagyjuk, egyesen a nagyvezér leánya szívébe fogunk elhelyezkedni. Valahogy arra ne találj vállalkozni, hogy ezt a leányt is meggyógyítod. Mert ha ott látunk meg a másik leány betegágya előtt, odahagyjuk ugyan a szívét, de egyenesen a tiedbe búvunk.«

Egyet gondol a szegény ember, és rááll az egyességre. Leemeli nagyhirtelen a kút kövét és a mint kiillannak belőle az ördögök, villámsebesen ismét befedi. Volt rá gondja, hogy bentrekedjen az asszony örökre.

Másnapra kelve, már világszerte járt-kelt a hír, hogy halálos beteg a szultán-kisasszony. Senki se tudott eligazodni a baján, pedig se szeri se száma a sok orvosnak, hodsának. Özönszámra hozatták a kuruzslókat meg a csillagnézőket, mind hiába, akár egy se jött volna. Hírvivők járják be a kerek földet, fűt-fát, világ kincsét igér a pádisáh, mind nem használ semmit.

De íme, megjelenik egy nap a kútbeli ember és

fogadja, hogy ha senki nem, de ő meggyógyítja a szultán-kisasszonyt. Bevezetik a beteg szobájába és alighogy megpillantják a leány szívében lappangó ördögök, egy szempillantás és mind eltűnik belőle. Oly hirtelen egészséges lett a szultán-kisasszony, mintha soh'se lett volna e betegsége. Fel is verte a nagy öröm az egész palotát, hát még a szegény embert, a ki csak úgy roskadozott a tömérdek kincs alatt. Ha akarta volna, még a leányt is odaadták volna neki.

Csak a nagyvezér leánya zavarta meg az örömet. Alighogy kigyógyult a pádisáh leánya, a nagyvezéré lett beteg és oly nagy jajgatást csapott, hogy a kő is megszánta volna. Akár csak ő rá szállt volna a szultánlány betegsége. Megint rendre veszik az orvosokat, hodsákat, de csepp foganatja sincs a sok írnak meg a kenőcsnek. Nem maradt országa széles e világnak, a hová orvos keresni ne mentek volna. Hiába való volt minden fáradságuk.

Eszükbe jutott egy nap a szegény ember és legott hivatják a nagyvezér konákjába. Igérik neki a temérdek kincset, de eszébe jut az ördögök intése és hallgatni sem akar a meghívásra. Nem ment el, akárhogy is rimánkodtak előtte. Katonákat küldenek a nyakára és ha szép szó nem használ neki, fegyveres erő fogja rákényszeríteni. Csak úgy czipelni kellett a katonáknak a kétségbeesett embert.

»Végem van, — sohajtozott az egész úton, — ha meglátnak az ördögök, egyenest belém búvnak.«

De egyszerre csak egyet gondol az ember és mentő mosoly jelenik meg az arczán. Bemegy a beteg szo-

bájába és halk hangon, csakhogy épp megértsék az ördögök, emígy suttog oda nekik:

»Nem leányt gyógyítani jöttem, hanem hogy titeket megmentselek. Kikerült az a szörnyeteg asszony a kútból és egyre csak az ördögeit keresi. ‚Drága ruhát akarok, nyakbavalót akarok, csillogó ékszereket akarok. Hol vannak az ördögeim, merre vannak az akasztani valók?' Egyebet se tesz, csak ezeket visongja és úgy dúl-fúl mérgében, hogy soha olyat. Ehol itt van a szeráj előtt, egyenesen ide igyekszik tihozzátok«.

Egyéb se kellett a holtra ijedt ördögöknek. Úgy, de úgy elmenekülnek az asszony neve hallatára, hogy nemcsak a nagyvezér leánya szivét, de az egész palotát, a várost, az országot, a földet is odahagyják. Azóta se láttak többé a törökök ördögöt.

VI.

(*Iẓmid* és a nikomédiai öböl. Tököli sírja. Az éjjeli őr [bekcsi] és ünnepi bekcsi-dalok. Az izmidi török színház [tiátoro] és a »Varázsló«. Befejezés.)

Iẓmid felől voltam hazatérőben, a nikomédiai öböl nagy városából. Ott csillogott fel utóljára a rámázáni nagy világosság és ott hangzottak el a török farsangi élet utolsó melódiái. A mécsesek kialvóban voltak, és az ünnepségek zaja elhalóban. A török fővárosnak tengerekre nyíló határáról, ott nyúlik be a Mármara legtündéribb karja, a nikomédiai tengeröböl. Két partja akár egy virágos mező, és vizének a szelid kéksége, akár egy csendes tó tükre. Pedig még mindig Ázsia földjén vagyunk és ázsiai idők emléke borong elő képzeletünkből. Bithynia az útkezdőnk, Hánnibál vára a pihenőnk és Chalcedónia vándorútunknak a végczélja.

Ma már vasút füttye hangzik a part mentén és gőzhajó katlanja zakatol az izmidi öböl Boszporuszán. Festői nyaralók rejtőzködnek az olajerdők halovány zöldjében, és munkás városkák elevenítik a régi romok mellett levő kietleneket. *Erenköj* a rendes zöldje

a török úri világnak, *Kártál* nedve tölti meg a levánteiek leghíresebb borpinczéit, és *Gebze* olajerdei mögül csak pontnyivá szűkül össze Hánnibál legendaszerű sírvára. Egy darabka kis Európája az oszmánli világ Ázsiájának. Csak az öblöt kerítő hegylánczok sötétellenek elő komorabban, és mint egy rengeteg bástyája az ó-világnak, úgy meredez égig a Brusszavidéki hegykirály, a hófejű Olimpus.

Izmid-nél végződik a tengeröböl, ott állja útját egy nagy hegy, az Illyés próféta hegye. Lábjában illatos mezőség terül el, Tököli »Virágok mezeje«, mely »gyönyörüséges, pisztrángos patakjaival, hives palátiai forrásával, s azzal a puszta várral, mely egy hegyen van — a méltóságos Zrinyi Ilona fejedelemasszonynak igen kedves lakóhelye volt«. Ez üregekké omlott romok még mai nap is láthatók. De kiveszett a patakjából a pisztráng, elcsörgedezett a forrás, és elpusztult a virág *csiftlik* (major) is, a fejedelemasszony anatóliai lakóhelye. Még csak a város se maradt a réginek. Vasút szeldeli át a főutczáját, a hajdan híres karaván-utat, és házak emelkednek a temetőjén, a »kiben szegény Tököli gyakran járt magát mulatni, egy nagy sűrű fa alá, egy hideg forrás mellé.«*) E nagy, sűrű fa alá ásták meg a sírját, e hideg forrás mellé temették el tetemeit.

Igy került el Tököli sírja is egy lankás domboldalra, az új örmény temetőbe, melyet cserében kaptak volt a régi helyükért. Vagy hatvan éve, hogy

*) Ez idézetek Komáromy János diáriumából valók.

átszállították a hamvakat és átvitték a síremléket is, melyet Komáromy építtetett neki. Aranyos volt a czímere és felette szép cserepes épület, még a hideg forrás márványait is felszedették; ott a sír mellett nehány kőgyűrű, meg négyszegletes koronakő. Hatalmas két platánfa díszíti az új örmény temetőt. Ezek egyikénél jutott hely a fejedelmi hamvaknak, és erről a helyéről emelték le az angolok a fehér márványlapot, és szállították az ő halottaik közé. Ott meg a másik platánfa alá került. A magas, díszes vasráccsal bekerített emléktáblát e platánfa hullatja tele leveleivel, és ez siratja rá a tenger fogamzotta harmat-könnyeket. A hazafiui kegyelet csak itt-ott téved el e távol helyre, és alig hogy oda tud már igazodni — oda Nikomédiába, egy nagy sűrű fa alá, egy ódon sír mellé.

Éjfél tájban lehetett már, a mint cserkesz fuvarosommal oda érkeztem Izmidbe. Szállingóztak az emberek a dsámikból és kialvóban volt már az utczák fénye, szünőben az ünnepi lárma. A beállott csendet csak a *bekcsi* szava zavarta meg, a török negyedek őre, és járta az utczákat a társával, a rámázáni dobpergetővel. Az ő világuk akkor ébredezik, mikor a másé nyugalomra készül. Sorba járják a házakat és egy-egy dalt énekelnek minden kapunál s addig abba nem hagyják a kántálást, míg elő nem kerül a *baksis* (ajándék). A *bekcsi* a verseket énekeli, a dobos meg dobol hozzá. A mikor már minden ember hazakerült és készülődnek a hajnali ételhez, megperdűl a dob a kapu ajtajánál és megszólal a bekcsi:

»Bájrám hava ez a hónap,
czukrot esznek, tejet isznak;
réges régi rendes szokás,
a bekcsinek baksist adnak«.

Nagyot dobol rá a *dávuldsu* (dobos), és ha nem nyílik az ajtó s késik az ünnepi jutalom, emígy figyelmezteti rá őket a bekcsi:

»Kaputokhoz im eljöttem,
a ház népét üdvözöltem;
baksisomat adjátok ki,
összeszidlak más külömben«.

Még mindig zárva az ajtó s új nótába kezdenek a bekcsiék, mert szeretik őket megtréfálni és néha félórán át is ott tartják őket, hogy hosszabb nótát énekeljenek. Néha kérőre veszi a dolgot és úgy akarja a bent levők lelkét megpuhítani, hogy a szegénységét kezdi panaszolni:

»Pergő dobnak nincs fonálja,
drága testnek nincs ruhája;
baksist bőven juttassatok,
kettő lesz, ki meghálálja«.

Tudniillik a bekcsi, meg a társa, a dobos, a kinek a hátáról fonálon lóg le a czifra dob. Ha nyílik végül az ajtó és csörög a markukban az ezüst pénz, hosszabb verssel hálálkodnak meg érte. Tréfás a szó, a mit énekelnek, és csak arra való, hogy megnevettessék vele az adakozót. Dicsérő verseket mondanak fűre, fára, házakra meg palotákra, folyókra meg tengerekre, öregre és ifjakra. Az első vers úgy szólván a megnyitójuk s tudtúl adják benne, hogy ki vagy mi lesz

a dicsőítésük tárgya. A régi módot megvetik s az új köszöntéseknek hódolnak:

»Mit nekem a régi szokás,
új köszöntő most a tudás;
kegyes engedelmetekkel,
a bolhákra jön a rovás«.

A bolháról fog a kapu előtt ma zengeni és a dobolónak a bevezető zenéje után emígy kezd a dalhoz:

»Kilencz bolhát fogtam minap,
Mind ott volt a paplan alatt;
jaj be kínzott a sok bolha,
jaj be csípett a sok bolha«.

*

»Házasodik a mi bolhánk,
elveszi a tücsök lányát;
a poloska lesz a tánczos,
muzsikához a szúnyog lát«.

*

»A bolhára patkót vertem,
gyertya venni boltba küldtem;
elment bolhánk, vissza se jött,
nagy búvomban egyre bőgtem«.

És énekeli még tovább is a szenvedéseit és kalandjait, elzengi a verse hősének egész élete történetét s szomorú kimulását. Ha több volt a baksis, a verse is hosszabb; de ha csak egy-két garas, akkor a bolha élete is kurtább. Odébb áll egy házzal, s ott megint másképp szól a verse és másképp kéri az őt megillető ajándékot. Sok a dolga még ma a bekcsinek, sürgeti a bent levőket:

»Czukrot kell szétdarabolnom,
turbánomat el ki oldnom;
efendim ne várakoztass,
sokat kell még barangolnom«.

De ha jócskább az ajándék, mintsem hogy remélte, megint hozzá kezd a dicsőítésekhez. Ezúttal a gyümölcsöket vagy a virágokat sorolja elő és elbeszéli azt a rettenetes kalandját, mely egy dinnyében érte:

»Görög dinnyét vásároltam,
késemmel felhasitottam;
a dinnyébe esett bicskám,
én utána leszállottam«.

Vagy harmincz versben panaszolja el a sok baját, mely a dinnyében érte és oly komoly hangon beszéli el a legbohókásabb képtelenségeket, hogy mind oda csődülnek az emberek. Főleg a gyereksereg, mely nagy hűhóval kiséri a bekcsit és egyre ott lábatlankodik körülötte, s nem egyszer szegi szárnyát magasan röpkedő szellemének. Befejezi a mondókáját, mert:

»Dobolástól karom fáradt,
énekszótól nyelvem száradt;
még egy-kettőt szóltam volna,
a sok gyermek reám támadt«.

Addig azonban nem tágít, míg sorba nem járja a kapuajtókat és a rámázáni éjszakáknak az utolsó szava az ő ajkairól lebben el. Jó kedvvel térnek vissza a hajlokukba és még a saját házába is bekiáltoz:

»Fekete juh bárányával,
fejem itt van turbánjával;
asszony, soká meg ne várass,
künn a társad, étvágyával«.

Vég napjait élte a Rámázán, utolsót farsangoltak az izmidiek. Ott töltöttem el a még meglevő ünnepi estéket, melyek izlámos lefolyásán sokat változtatott már a főváros közelsége. Európaiaskodás mindenfelé, még ünnepi mulatozásaikban is. Karagöz bódéja a sikátorokban húzódott meg és a körszín helyét *tiátoro* pótolta, akár a frenkek városának a színháza. Függöny választja el a közönséget a színjátszóktól, a szereplő asszonyok mintha igazi asszonyok volnának és itt-ott szünetet is tartanak a játékban, a hogy az európaiaknál szokásos. Színpadot emelt a török színművészet és tiátorová finomította a bódéját.

A »Varázsló« című játékot hirdette a színlap, egy különböző nyelven nyomtatott papirdarab. Főhelyét török irás foglalta ugyan el, de rajta volt a játék czíme görögül is, örményül is, még spanyol-zsidó nyelven. Nem csak a törököknek szólt többé a játék, akárki fia ember is végig nézhette az előadást. A varázsló hodsa oda volt pingálva a színes színlapra, ott volt a varázsbotja is, a melylyel sorba igézte volt az embereket. Ismertem én e varázslót még bőrbábu korából, sőt emberré finomodott alakját is láttam már valahol, az *eszki-seheri* körszínben. Érdekkel vártam az előadást, a népi eredetű varázsló megjelenését, mert a darab fejlődésével együtt a szinészetét is elém tárta. A karagözi bódéban következőkép volt a lefolyása:

Egy elbűvölt hírében álló nagy fát mutat a mester vászonképe a függöny-színpadon. A fiával megjelenő apa el is énekli a fa történetét, hogy mint juthat a

Bajnokverseny (pehliván).

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

halandó nagy bajba, ha e fát csak érinteni is merészli. Varázsló szörnyeteg lakozik a láthatatlan lombok között és egy érthetetlen varázsmondással magához ragad mindenkit, a ki megérinti a fáját. Még jóformán el sem énekelte az apa a fa történetét, már előtte a paraszt Karagöz. Kezdi az ízléstelen csúfolkodásait és hol az elátkozott fát gúnyolja, mely a monda szerint *Szófia* és *Szerez* között volt, hol meg az éneklő apát, meg magát a varázsló szellemet is. De mialatt űzi onnan az apa és óva inti, hogy ne lábatlankodjék a fa körül, véletlenségből hozzá ér a fia a fához. Nagy visongva ereszkedik le a magasból egy sárkányhoz hasonló nagy szörnyeteg, megragadja a fiút és felviszi magával, a fa titokzatos végtelenjébe.

Siránkozik az apa egyetlen fia eltűntén, és egyre a fa körül jár-kél s folyvást a fia miatt kesereg. Tanakszik a varázsmondáson és addig énekeli a verseket, mig eszébe jut a bűvös szó, a melylyel kiszabadíthatja a fiát. Felénekeli a szellemnek és követeli tőle a gyermekét. Harsogó sípolások, fülrecsegtető sikongások között ismét megjelenik a szörnyeteg és átadja a fiút örvendező apjának. Inti a folyvást ott lábatlankodó Karagözt, hogy ne közeledjék a fához, hogy sietve hagyja el vele együtt e megátkozott helyet. Karagöznek is épen csak ez kellett. Szalad a házába egy fejszéért és neki megy a fának, hogy kiirtja a földből. De alig hogy hozzá ér a fejszével, a következő pillanatban már ott ordítoz ő is a varázsló hátán. Leszabadúl ugyan később valami úton-módon, de úgy el van igézve, hogy a feje a háta helyén, a lába meg a keze visszásan és

állattal téveszti össze Hádsejvát, a ki szintén erre felé talált vetődni. Karagözzel együtt vagy még tíz bábu kerül e varázsló hatalmába és valamennyijüket Hádsejvát szabadítja ki, a bűvös ige tudója.

Most meg a körszínbeli varázslót lássuk. Az ortaojunu varázslója nem szörnyeteg többé, hanem titkos tudományokban járatos *hodsa*. Szent könyveiből merített hatalmával mozdulatlanná köthet *Jákub* mester mindenkit, a kit csak megérint a varázsbotjával. Ezzel a bűvös igével, hogy: »Esztáneke mesztáneke, küllühüm püf«, legott mozdulni se tud az elvarázsolt, míg fel nem oldja alóla. A mindenkivel kötekedő Süveges természetesen a hodsába is beleköt és bármennyire inti is Pesekjár társa, nem fog rajta a szép szó. Nem is marad soká szegény feje a maga rendes állapotjában, mert az »esztáneke« úgy földhöz mereszti, hogy még gondolatban sem mozoghat egyet. Úgy is maradna a nagy süvegű egész itéletnapig, ha hűséges társa Pesekjár hírt nem adna róla Kávuklu feleségének. Szalad az asszony meg a fekete rabszolgája, felkeresik a hodsát és addig kérik, addig rimánkodnak neki, mig meghajlítják a szigorú Jákub mester szívét. Nem csak hogy feloldja a varázs alól, de úgy könyörög érte a megszabadult Süveges, hogy a varázsbotját is odakölcsönözi neki. Fogadja persze erősen, hogy nem okoz vele bajt senki fiának.

Nem is bántana ő senkit, ha az a sok hitelező nem járna a nyakára. Legelőbb is *Ábbász* gazda, a perzsa sálkereskedő toppan be hozzá. Nehány véggel adott volt el Süvegesnek, most meg a pénzét köve-

teli érte. Dehogy ismeri el a nagy süvegű az adósságot, nem vett ő sált soha életében, a kereskedőt is most látja először. A perzsa fenyegetőzik, Kávuklu fel sem veszi és már-már egyet sujtana rá a felbőszült kereskedő, de íme, esztáneke mesztáneke és azon mód a hogy rá akart támadni, égnek emelt ökölle, szitokra nyilt ajakkal, úgy válik Ábbász gazda mozdulatlanná.

Még ki se pihente magát a nagy süvegű, már ott a nyakán *Hászán* gazda, a kisázsiai paraszt török. Neki is volna jó csomó követelni valója, azért fáradt el olyan messziről. Kávuklu megint csak könnyedén veszi, és addig csúfolkodik a *türk* parasztos beszédjével s addig ingerli adóssága tagadásával, hogy Hászán is neki ugrik nagy dühösen. De jövel esztáneke és a paraszt is ott ragad, társa lett a perzsának. Követi őt csakhamar *Áli* gazda, a trapezunti *láz*, a kitől rezet vásárolt volt; a láz után az albánföldi *Bájrám* gazda, a ki kenyérrel meg liszttel tartotta ki; az arab *Besir*, a kitől meg ruhának való szövetet szedett össze. Valamennyit »elesztánekézi« a varázsbottal és a mint szép rendjében sorakoztatja őket, jól feltarkózza valamennyit és tréfás gúnyosan tudakozódik az egészségük után. De csak most kezdi el velük a mulatságot. Előveszi a perzsát elsőnek, utána állítja a lázt, harmadiknak a türköt, szembe velük az arabot meg az albánt és hajóslegény-személyzetet alakít belőlük. Ő maga közibük áll, egy székre kapaszkodik fel és mintha hajót kormányozna, úgy dirigálja őket. Veszi a sípot és azzal kiáltozza a parancsot, hogy most ebbe a kikötőbe, majd meg amabba.

Emberei, mint egy láthatatlan hatalomtól nógatva, lassú tempóban mozogni kezdenek, a nagy süvegű kormányzó utánok. Ha »sztopert« (megállj) kiált, megállanak, ha »indulj«-t ordít, emelgetik a lábaikat. Közbe-közbe, mintha a hajó útjában csónakok állanának, lekiált nekik a képzelt hajóról és *várdá*-val (vigyázz) rémítgeti őket. Nagy öröme telik e játékban a süvegesnek és akkorákat puffant az emberei hátán, hogy eldűlnének, ha nem volnának elbűvölve.

A nagy sípolásnál és kiáltozásnál csak Pesekjár megbotránkozása nagyobb, a ki hirteleni megjelenésével véget vet Kávuklu kapitánykodásának. Szalad a varázslóhoz, Jákub mesterhez, és elbeszéli neki, hogy miket művelt a nagy süvegű az odakölcsönözött varázsbottal. Nagy lelkendezve fut a *hodsa*, kiragadja a még mindig gőzhajózó süveges kezéből a botot és alig hogy elmondja a varázsigét, egyet prüsszentenek az elvarázslottak és visszanyerik a szabadságukat. A perzsa ott kezdi az átkozódást, a hol elhagyta volt és égnek emelt öklét a süveges kopányájára sújtja. Hasonló módon a többi ember és csak úgy hullanak rá az ütések mindenfelől és mindenfelé. Megragadja a sok hitelezője és viszik a janicsárhoz, a rendőrök főnökéhez.

Ime a körszín kerekebb és kapcsolatosabb meséje. A Karagözbeli varázsló, főleg a torz alakjával s rejtélyes eltűnésével keresi és találja a hatást, míg a körszíni előadásban az egyes részeknek egymással való kapcsolata és a mese tanusága köti le a hallgatók figyelmét. A bábszínház összefüggéstelen pár-

KÖNYV.

beszéde drámai dialóggá növi ki magát és a tömegesebb fellépések színi jelenetekké kezdenek átalakúlni. De még kapcsolatosabb volt az az előadás, melyet az izmidi színházban láttam. Még nem egészen európai, de már nem orta-ojunu többé; színészei még nem *áktorok*, de már nem is rögtönzők. Az egy szolgát kivéve, a kinek mindig szabad improvizálnia, akár fontosabb a szerepe, akár nem, és a ki minden darabban játszik, ha nincs is a szolgára nagy szükség. *Memis* az ő állandó neve ezentúl és Karagözt juttatja eszünkbe ha megszól, a nagy süvegűre vallanak a mozdulatai. Szolgává sülyedt tehát a modernizált bábjátékoknak a főhőse.

De lássuk az izmidi színházat, a varázsló legújabb átalakulását. A három felvonásra osztott, »nemzeti játék« első részében egy kapzsi török jelenik meg előttünk, a ki egyetlen, szép leányát nem akarja egy csinos, de vagyontalan fiatal efendinek odaadni. Memis szánakozik meg egyedül az egymásért epedő szerelmes páron és égre földre fogadja, hogy nem nyugszik addig, mig össze nem boronálja őket. Varázsló mester lakott volt a helységükben, egy nagytudományú hodsa. Ehhez látogat el egy nap Memis és egy Kávuklunak is dicséretére váló furfanggal annyit mesterkedik a csillagjegyes ruhájú és hosszú süvegű varázsló körül, hogy elcsalja tőle a varázsbotot. Akár csak a nagy süvegű tette volna. Legelébb is »esztáneke«, és magát a hodsát varázsolja el, azután »mesztáneke«, a kapzsi öreget bűvöli el és addig ki se ereszti őket a hatalma alól, mig oda nem adják

az efendinek a leányt. Jutalmúl a menyasszony szép *odalik*-ját (odaliszk) nyeri el és párosan csapják a víg lakodalmat. Ez volt az előadásnak a rövid meséje.

Ime a körszíni jelenetekből drámai momentumok váltak ki. A szerelem, mely szót Karagöz még csak ajkára se veszi és Kávuklunál is pusztán érzéki módon nyilatkozik, nemes szenvedélylyé válik Memis szívében, és egyúttal megnemesíti vele a humort is, melyet modern szenvedélye szolgálatába szegődtet. És így alakúlt volna át a török dráma, ha ferde irányok le nem térítik vala rendes útjáról. Csak sajnálni lehet, hogy a török színjáték ily fejlődését alig egy-két példa mutatja és hogy a Karagöz és körszín elfajulásával a modern dráma sem juthatott önálló kifejezésre.

Utolsót farsangolt épp az izmidi izlám világ, a mint búcsút vettem a városuktól. Az öböl mentén elrobogó vasútunkat falvak seregei fogadták és csónakok siklottak el előlünk a félhomályban, a nikomédiai öböl halászbárkái. Közelünkben a tenger sima tükre, messze távolban pedig a világszép város tündéri körvonalai. Tünedezőben az anatóliai álomképek és csak a lélek borong el az emlékükön. Ott szakadt vége az utazásomnak, a hol Kisázsia ölelkezik a fővárossal, a hol a Leánder tornya veti fényét a meredek partú *Szkutári*-ra. Mintha rég nem látott édes otthonomba tértem volna vissza. Előttem a fénytengerben úszó Sztambul, és a minárék ezreit mintha csillagok milliói lepték volna el, úgy sugárzott le róluk a nagy fény. Álláh dicsérni tódult a sok

ember. Égi világosság nem ragyoghat le külömbül, mint a minárék ünnepi fénye, és mennyei szózat nem csendülhet meg igazabban, mint a müezzinnek a mondása: »Egy az igaz Isten, és Álláh az ő neve«. És akár csak a távol Anatóliának egy ide tévedt hangja, megszólal az utczák dala, a népek imádsága:

»Rámázán est fényesedett,
dsámi, mecset díszesedett;
szól az ágyú, ég a mécses,
imádjuk az igaz hitet.«

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

„Szépirodalmi Könyvtár."

(A «MŰBARÁTOK KÖRE» védnöksége alatt álló könyvkiadó-vállalat.)

Sajnálatos, szinte megmagyarázhatatlan ellentét mutatkozik Magyarország közmivelődési haladása és a magyar szépirodalom viszonyai között. Látjuk hódítani és diadalmasan tért foglalni nemzeti nyelvünket a Kárpátok fenséges bérczvidékétől a Quarnero kies öbleig. Látjuk öntudatra jutni, fejlődni és megizmosodni a magyar társadalmat.

Csak a magyar szépirodalom nem tud felvirágozni. Csak a magyar iró «nem leli még honját a hazában.» Csak az irodalom küzd még mindegyre a megszaparodott magyar olvasóközönség dermesztő közönyével.

Pedig mig ezen a földön magyar fog élni, nemzetünk, mely hálával és kegyelettel adózik jelesei emlékének, sohasem fog megfeledkezni arról, mit köszönhet hazánk iróinak.

Egy évszázaddal ezelőtt Magyarország nemzeti ujjáébredésének hajnala azoknak a férfiaknak munkáiban kezdett derengeni, a kiket erős hazafias érzelem késztetett elhanyagolt irodalmunk művelésére.

Geniusuk besugározta az országot. Lelkesítő daluk bátorított a harczban és kitartásra biztatott az elnyomatás szomoru napjaiban. Munkáikból tanulta először megismerni a külföld nemzetünk vágyait és panaszait, reményeit és szenvedéseit, a magyar szellem erőteljességét és eredetiségét. Nemzeti fénykorunk, nagy királyaink és dicső hőseink emlékét ők tették valósággal elévülhetetlenné műveikben. Gyönyörködtetnek és oktatnak, buzdítanak és vigasztalnak, együtt zokognak és ujjonganak nemzetükkel.

Mily sokan tudják és érzik ezt országszerte — s a magyar irodalom mégis vergődik, mint a szárnyaszegett sas!

Ki csodálkoznék ily körülmények között azon, hogy kiadóink elvesztik bátorságukat? Mostani viszonyaink között a munkája számára kiadót kereső iró útja többé-kevésbé golgothai vándorlás, mely közben ritkán vár rá egyéb, mint a csalódások töviskoronája.

Fényes tehetségek vesztek már el igy a magyar szépirodalomra nézve. Nagy reményekre jogosító talentumok vonattak el a viszonyok e mostohasága által a maradandóbb becsü alkotástól. Sokaknak pályafutása emlékeztet az itt-ott látható csonkatornyokra.

Ez elszomoritó viszonyok meg nem állhatnak, nem maradhatnak igy. A magyar társadalom elsőrendű feladatai közé tartozik: pártolni a hazai irodalmat. Nem áldozatokat kérünk tőle, csak érdeklődést és jóakaratot a magyar szépirodalom ügye iránt. Csak azt, hogy tekintse hazafias kötelességének **évenkint jó könyveket olcsó áron beszerezni.**

Sohasem kinálkozott erre kedvezőbb alkalom, mint most.

A **főúri társaságból** alakult **«műbarátok köre»**, mely mélyen érzi jelenlegi irodalmi viszonyaink tarthatatlanságát és meg van győződve, hogy a magyar társadalom hazafiasságára joga van számitani irodalmunknak, számos kitűnő iró ajánlatára, szivesen elvállalta védnökségét a **«Szépirodalmi könyvtár»** czim alatt alakult irodalmi vállalatnak.

Nem kevesebbről van szó, mint arról, hogy a közönség évenként tiz forintért legalább is tizenkét kötet eredeti munkát kapjon legjobb nevű régibb és fiatalabb iróinktól: regényeket, beszély-, tárcza- és rajzgyüjteményeket, költeményeket, szinműveket, irodalom- és művelődéstörténeti, művészeti, kritikai stb. tanlmányokat.

A vállalatnak az levén czélja, hogy az irodalmi termelést növelje és mentől több hivatott tevékenységnek nyujtson tért a munkálkodásra: a tizenkét kötet minimumát képezi annak, a mit a műbarátok könyvtárának tagjai évenként tiz forint tagsági díjért kapni fognak.

Ép azért a vállalat ugy van tervezve, hogy minden további ezer tag után az évenként kiadandó kötetek száma kettővel szaporodni fog.

E szerint nincs kizárva az a lehetőség, hogy a tagok évenként tiz forintért tizenhat-husz kötet eredeti munkát kapjanak legkiválóbb tollú iróinktól.

A tagok számának emelkedésével fog arányban állani az irói tiszteletdíjak növekedése is. Az alapítók szemei előtt lebegő czél első sorban az, hogy a szellemi munkának legmagasztosabb neme, az irodalmi termelés előmozdíttassék oly tiszteletdíjak által, melyek legalább némi arányban állanak a magyar értelmiség számával s az illető munkák becsével.

Vissza kell terelnünk a hivatott tehetségeket a magyar szépirodalom elcsendesedő berkébe.

Lehetségessé kell tenni a magyar irónak, hogy idejét és munkakedvét, ambitióját és lelkesedését a biztos jutalom tudatában nyugodtan szentelje nagyobb alkotásokra.

A közönségnek hatalmában áll minden nagyobb anyagi áldozat nélkül, megvalósítani a «Szépirodalmi könyvtár» alapitóinak tervét. Mert nem áldozat, hanem gyümölcsöző befektetés megszerezni tiz forint évi tagsági díjért legkevesebb tizenkét kötet eredeti magyar művet, mely ha könyvárusi úton hozatnék forgalomba, legalább is 25—30 forintba kerülne.

A tagok évenként oly csinos kis könyvtár birtokába jutnak, mely dísze lesz minden úri háznak s ékessége a családi olvasóasztalnak. Sorra megszólalnak e vállalatban régibb és újabb iróink legtehetségesebbjei, s remélhetőleg rövid idő alatt meghódítják a vállalat számára az olvasóközönség minden rétegét.

Lehetetlen, hogy a magyar értelmiség, mely ismeri az irodalom rendkivüli hatását a nemzeti életre, ne méltányolja a «Szépirodalmi könyvtár» alapitóinak kezdeményezését.

Azért reméljük, hogy a magyar intelligentia és a közélet összes tényezői, a szép és nemes iránt lelkesülő művelt hölgyközönség saját ismerősei körében lelkesen fogja ajánlani e nagy fontossággal biró magyar irodalomterjesztő vállalatot és nem lesz senki a ki elutasitja magától az eszmét, melyhez hazai szépirodalmunk felvirágzása van kötve.

A tagsági díjakat kérjük az alábbi czímre küldeni: «Szépirodalmi könyvtár» Budapest, VII., Dohány-utcza 12.

A könyvkiadó vállalat védnökségét a MŰBARÁTOK KÖRE, választmányának f. é. május hó 16-án tartott gyülésén hozott határozata értelmében, elfogadta, s a vállalat pártolását tagjai s a nagy közönség szives figyelmébe ajánlja.

Budapesten, 1890. évi junius hó.

Dr. K. Lippich Elek
mint a Műbarátok Körének titkára.

Gróf Dessewffy Aurélné
mint a Műbarátok Körének elnöke.

Gróf Csáky Albinné
a Műbarátok Köre irodalmi szakosztályának elnöke.

Budapest. Rózsa K. és neje könyvnyomd.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

15816

Szépirodalmi
Könyvtár
8.

KUNOS
ANATOLIAI
KÉPEK

OSZK